

2947

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ
ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙ

ΚΑΙ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΑΥΤΩΝ ΒΙΟΥ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΖΙΩΓΑ

(ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ)

Νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὲς
μέριμναν ἄξει κοῦκ ἐμὸν κρίνειν τόδε.
Εὐρυπιδης.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΣ

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ν. Γ. ΚΕΦΑΛΙΔΟΥ
Ὅδὸς Περικτοπαζάρου, ἔξωθ. 1.

1896

2474

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ
ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙ

ΚΑΙ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΑΥΤΩΝ ΒΙΟΥ

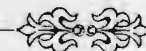
ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΖΙΩΓΑ

(ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ)

Νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς
μέριμναν ἔξει κοῦκ ἐμὸν κρίναι τὸδε.
Εὐριπίδης.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΣ

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ν. Γ. ΚΕΦΑΛΙΔΟΥ

Ὀδὸς Παιμποπαζήρου, ἀριθ. 1.

1896

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπογραφὴν τοῦ
συγγραφέως θεωρεῖται κλοπιμαῖον.

K. Z.

Ἀδεία τοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως
(ὑπ' ἀριθμ. 3, 9 Σεβάλ, 1313)

ΤΩ, ΕΞΟΧΩΤΑΤΩ,

ΠΡΕΣΒΕΥΤΗ, ΤΗΣ Α. Μ. ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΥΡΙΩ, ΚΥΡΙΩ,

N. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΩ,

ΑΓΑΘΩ, ΤΩΝ ΜΟΥΣΩΝ ΠΡΟΣΤΑΤΗ,

ΤΗΝ ΒΙΒΛΟΝ ΤΗΝΔΕ

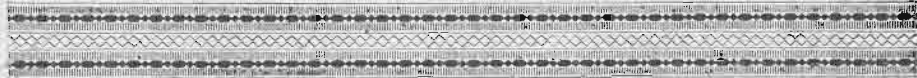
ΕΙΣ ΕΝΔΕΙΞΙΝ ΒΑΘΥΤΑΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜΟΥ

ΚΑΙ ΕΞΟΧΟΥ ΤΙΜΗΣ ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

Ὁ συγγραφεὺς

K. Z.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Βάσις τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων βεβαιότης, ἐφ' ἧς ἐστήριζεν ὁ θεῖος Πλάτων τὴν κατ' αὐτὸν πολιτείαν ἐν Ἀθήναις καὶ ὁ Λυκοῦργος ἐν Σπάρτῃ, ὑπῆρξεν ὁμολογούμενος ὁ γάμος, ἡ συγκρότησις δῆλον ὅτι κοινωνίας ἀτόμων, ἓνα κοινὸν προορισμὸν ἔχόντων, καὶ καὶ πρὸς ἓνα μόνον ἀποβλεπόντων σκοπὸν, τὴν σύστασιν εὐδαίμονος πολιτείας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πρὸς τὴν τοιαύτην πολιτείαν συντελεῖ κατὰ μέγα μέρος ἢ τε ἀρετή, ἢ δικαιοσύνη (Πλάτ. πολ.) καὶ ἡ μόρφωσις· ἀλλὰ ταῦτα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς πρώτης ταύτης κοινωνίας ἀτόμων, δῆλον ὅτι ἐκ τοῦ γάμου καὶ τοῦ ἐκ τούτου ἀκολουθοῦντος οἰκογενειακοῦ βίου· τούτου δ' ἕνεκα ἐνῶ παρὰ τοῖς λοιποῖς λαοῖς ὁ δεσμός τοῦ γάμου ἦτο μονομερὲς ὑποχρέωσις ἀμφοτέρων τῶν φύλων πρὸς διαιώνισιν τοῦ εἶδους ἀπλῶς καὶ ἄνευ τινὸς ὑψηλοτέρας ιδέας, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν ἡ ἱερότης καὶ νομιμότης τοῦ γάμου συνετέλεσε κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν κατάρτισιν τοῦ πολιτεύματος ἐκείνου, ὅπερ καὶ παρὰ τοῖς νῦν θεωρεῖται ὑπόδειγμα εὐδαίμονος πολιτείας. Καὶ ὄντως ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ ἀοίδιμος Βασιλειάδης ἐν τῇ περὶ ἀδελφικῆς ἀγάπης διατριβῇ, παρ'

οὐδενὶ ἄλλῳ λαῶ ἀνεπτύχθησαν τόσον τὰ εὐγενέστερα αἰσθήματα τῆς στοργῆς καὶ ἀδελφικῆς ἀγάπης, ὅσον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς Ἀντιγόνης καὶ Ἠλέκτρας καὶ Ὀρέστου καὶ Ἀλκίσιτιδος, οὐδαμοῦ δ' ἀλλαχοῦ ἐπεδάρυνε τόσον ἐπὶ τὴν συνείδησιν ἢ ἑλλειψίς οἰκογενειακῆς τιμῆς καὶ ἁρμονίας, ὅσον ἐπὶ τὴν ἐνάρετον καὶ εὐαίσθητον καρδίαν τοῦ ἀρχαίου Ἑλλήνου, παρ' ᾧ ὁ οἶκος καὶ ἡ τιμὴ ἦσαν οἱ δύο στύλοι τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτῶν βίου.

Καὶ ἐν τούτοις παρὰ πάσας τὰς πολλαπλᾶς ιδέας τῶν ἀρχαίων περὶ τοῦ καθόλου αὐτῶν βίου, τὰς ἀναφερομένας ἐν τοῖς ἀρχαίοις συγγράμμασιν ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Πλουτάρχου καὶ Στράβωνος καὶ Λουκιανοῦ, τὸ νεώτερον ἔθνος ἐν καρδῇ αἴσῃ λογιζόμενον τὸν θησαυρὸν τοῦτον τῆς βιωτικῆς σοφίας, μᾶλλον δὲ πρὸς τὰς ἐξ ἐσπερίας διαφόρους μυθιστορίας ἐνασμενίζον, καὶ τὸν πλοῦτον τῆς σοφίας αὐτῶν θαυμάζον, ἀγνοοῦν ὅτι ὑπὸ τὰ ῥόδα κοιμᾶται ὅψις καὶ ὅτι τὰ γλυκεὰ φάρμακα δὲν εἶναι καὶ πάντοτε ὠφέλιμα, παρὰ τὰ μεγαλόσχημα ἀποφοιτητήρια πτυχία μεγαλυνύμων διδασκαλείων (ἐν γενικῇ ἐννοίᾳ) καὶ τὰ πομπωδῶς ἐν τοῖς πτυχίοις ἀναγεγραμμένα ἑλληνικὰ μαθήματα οὐδεμίαν αἰσθάνεται πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐκ ταύτης πρὸς τὸν βίον τῶν ἀρχαίων κλίσιν καὶ συμπάθειαν· ἐντεῦθεν δὲ προκύπτει τὸ γεγονός ὅτι ἡ μὲν ἑλληνοπρεπὴς μόρφωσις χωλαίνει, ὑπ' ὅψει λαμβανομένης τῆς μετὰ τὰς γυμνασιακὰς σπουδὰς παντελοῦς ἀδιαφορίας τῶν ἡ-

μετέρων ὁμογενῶν, νέων καὶ νεανίδων, πρὸς τὰ κλασικὰ συγγράμματα, ἢ δὲ νεωτέρα ἑλληνικὴ φιλολογία ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἡμερησίων φύλλων μέχρι τῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων, εἰ μὴ φθισίᾳ, ἀλλ' ἐξ ἀτροφίας πάσχουσα τετραποδῆτι βαίνει. Αἴτιον ὅμως τούτου κύριον, νομίζομεν, εἶναι ἡ ἐλλειπὴς μόρφωσις τῶν ἡμετέρων νέων καὶ νεανίδων ἐν τοῖς ἀνωτέροις ἐκπαιδευτηρίοις, ἐν οἷς μακρὰν τοῦ νὰ καθίστανται ἐγκρατεῖς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, τούναντίον ὡς ἐκ τῆς ξηραῆς περὶ τοὺς τύπους τῆς γραμματικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀνουσίου ἐπιμονῆς εἰς τὰ καθαρῶς φιλολογικὰ ζητήματα ἀποστροφὴν αἰσθάνονται πρὸς τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας διανοίας. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι πολλοὶ νέοι καὶ νεάνιδες ἀπόφοιτοι γυμνασίου τινὸς ἐνθυμοῦνται ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ Οἰκονομικῷ πραγματεύεται περὶ τῆς κατὰ φύσιν θέσεως ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἀλλὰ τίς ἢ βᾶσις τοῦ Οἰκονομικοῦ καὶ τί ἐξ αὐτοῦ δύναται τις νὰ διδαχθῇ, ἀγνοεῖ διότι καὶ ὁ Οἰκονομικὸς ἐδιδάχθη κατὰ τὸ πατριαρχικὸν σύστημα τῆς ἀποστηθίσεως γραπτῶν σημειώσεων περὶ τῆς σημασίας τῆς προθέσεως περί, περὶ τοῦ χιαστοῦ σχήματος, τῆς ἑλξεως, ἀφομοιώσεως καὶ τῶν τοιούτων, ὅπως ἐν τινὶ ἐπαρχιακῷ μικρομυθῷ Παρθεναγωγείῳ σεβάσμιος καθηγητὴς ἐδίδασκε τὴν Ἀντιγόνην, ἀλλ' ἡ μαθήτρια (ἀριστεύσασα τότε) ἐκτὸς τῆς ὀνομασίας τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου ἴσματος καὶ τινων μεμετροημένων στίχων ἠγνόει τὸν σκοπὸν καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ δράματος

ἐκείνου, ἐξ οὗ καὶ μόνου ἀποδείκνυται ἅπας ὁ ἠ-
θικός κόσμος τῆς ἀρχαίας Ἑλληνίδος. Ἐν τῷ αὐτῷ
ἐπίσης παρθεναγωγείῳ ἐδιδάσκετο ὑπό τινος κυ-
ρίου ὁ Ὀμηρος. ἀλλ' ἡ μαθήτρια ἐκτὸς τῆς πεν-
θημιμεροῦς καὶ ἐφθνημιμεροῦς τομῆς καὶ τινων περὶ
τοῦ τυφλοῦ Ὀμήρου γνώσεων οὐδὲν ἕτερον ἐκτῆ-
σατο, ἐνῷ ἠδύνατο καὶ ὥφειλε νὰ γινώσκῃ κατὰ
βάθος τὸν βίον τῆς γυναικὸς καὶ τῆς νεάνιδος τῆς
ἐποχῆς ἐκείνης ἐν τῷ προσώπῳ τῆς περίφρονος
Πηνελόπης. ὑφαινούσης, ἐν τῷ τῆς Ἑλένης ἐρ-
γαζομένης ἐν τῇ χρυσῇ ἡλακάτῃ, ἐν τῇ τῆς Ναυ-
σικλῆς πλυνούσης τὰ νυμφικὰ καὶ τόσων ἄλλων
ἐλληνίδων. Οὕτω δὲ ἡ ξηρὰ διδασκαλία συνεπά-
γεται καὶ τὸ μάθημα ξηρόν, ἀνούσιον, φευκτέον,
καταδικάζει ἐν τῇ ἡλικίᾳ τοῦ μαθητευομένου τὸν
συγγραφέα καὶ ὑποσκάπτει ἐν τῷ βάθει τῆς καρ-
δίας τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τοὺς κλασικοὺς συγ-
γραφεῖς, καὶ διὰ τούτων καὶ τὰ θεμέλια τῆς νεω-
τέρας φιλολογίας, οὕτως ὥστε καὶ τὸ θελκτικώτε-
ρον καὶ ἐπιστημονικώτερον ἐλληνικὸν σύγγραμμα
τότε μόνον δύναται νὰ ἐκπληροῖ τοὺς κόπους καὶ
τὴν πρόθεσιν τοῦ συγγραφέως, ὅταν παύσῃ τοῦ
νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἑλλήνος συγγραφέως.

Ἀλλ' ἐνῷ τοιαύτης ὑποδοχῆς ἀξιοῦνται τὰ ἐλ-
ληνικὰ συγγράμματα καὶ βιβλία, προέβημεν εἰς
τὴν ἑκδοσιν τοῦ ἀνὰ χειρὸς βιβλίου διὰ δύο λό-
γους, πρῶτον, ἵνα παράσχωμεν τοῖς καθ' ἡμᾶς ὁ-
μογενέσι πρόχειρον ἀνάγνωσμα περὶ τοῦ παρὰ τοῖς
ἀρχαίοις οἰκογενειακοῦ βίου, καὶ δεύτερον ἵνα δοθῇ
ὠθησίς τις εἰς τοὺς λογιωτέρους νὰ καταγίνωνται

εἰς συγγραφὴν μᾶλλον ἐπιστημονικὴν καὶ ἅμα ἐθνω-
φελῇ ἀντὶ τῆς περὶ τὴν ἑκδοσιν ἀλφαριθμητικῶν
καὶ ἀριθμητικῶν καταλαβούσης ἡμᾶς προθυμίας.
Ἐπὶ τοιαύτῃ δὲ ἐλπίδι παραδίδομεν εἰς τὸ δημό-
σιον τὸ ἀνὰ χειρὸς ἔργον. ἔχοντες τὴν πεποίθησιν
ὅτι, ὅπως πρὸ τῆς ἐκδόσεως, οὕτω καὶ μετὰ τὴν
τύπωσιν ἡ φιλομάθεια τῶν ὁμογενῶν θὰ δικαιώσῃ
ἐν μέρει τοὺς ἡμετέρους μόχθους, ἵνα μὴ εἴπωμεν
ὅτι «καθ' ὕδατος ἐγράφομεν.»

Ἐν τῷ Πέραν Κων/πόλεως, τῇ 15 Μαΐου 1896,

Ἐρρωσθε

Κ. ΖΙΩΓΑΣ.

ΒΟΗΘΗΤΙΚΑΙ ΠΗΓΑΙ

Αἰσχίνης
Αἰσχύλος
Ἀριστοτέλης
Ἀριστοφάνης
Δημοσθένης
Εὐριπίδης
Ἡρόδοτος
Ἡσίοδος
Ἡσύχιος
Θεόκριτος
Θουκιδίδης

Ἰδαῖος
Λυσίας
Λουκιανός
Ξενοφῶν
Ὅμηρος
Πλάτων
Πολυδεύκης
Πανθανίας
Σοφοκλῆς
Στοβαῖος
Στράβων

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ἡ περὶ Γάμου ἰδέα.

Ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς γῆς ἡ πρωτίστη φυσικὴ ἀνάγκη πρὸς τὸν διὰ τῆς πλάσεως αὐτοῦ δημιουργηθέντα κοσμικὸν βίον ὑπῆρξεν ὁ δεσμὸς ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς καὶ ἡ διὰ τῆς ἐνώσεως καὶ συμβιώσεως ταύτης αὔξησις καὶ πλήθυνσις τοῦ ἀνθρώπου, μόνου ἱκανοῦ ν' ἀπολαμβάνη τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ μόνου δυναμένου νὰ θαυμάζῃ καὶ ὑμνῇ τὴν πανσοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ.

Ὁ φυσικὸς οὗτος δεσμὸς ἄρρενος καὶ θήλεος, καθὰ φυσικὸς καὶ ἀναγκαῖος πρὸς τὴν ὑπαρξίν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ πρὸ τῆς φιλοσοφίας ὑπῆρξεν ἱερός.

Εἶναι ἀληθές ὅτι κατὰ τοὺς πατριαρχικοὺς χρόνους ὁ σκοπὸς τοῦ γάμου ἦτο χαλαρός, τῆς ἐκ τούτου εὐδαιμονίας περιοριζομένης εἰς τὴν τεκνοποίησιν ἀρρένων. Ἀλλ' ἂν παρὰ τοῖς λοιποῖς ἀρχαίοις ἔθνεσιν ἡ περὶ τοῦ γάμου ἰδέα ἦτο ἰδιοτελὴς καὶ περιορισμένη ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ ἐγωῦ, κατ' ἀκολουθίαν δὲ θεραπείαις τις μονομερὲς τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν

καὶ φιλοδοξία πρὸς διαιώνισιν τοῦ ἐτέρου εἶδους, τοῦ ἀνδρικοῦ δηλονότι, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσιν ἢ περὶ τοῦ γάμου ἰδέα ἦτο φιλοσοφική, τοιαύτη δὴλον ὅτι, εἴαν ἀπαιτεῖ ὑγιὲς κοινωνία καὶ εἴαν ἐφαντάσθῃ αὐτὴν ὁ τοῦ κόσμου Δημιουργός. Διότι βεβαίως δὲν ἀρκεῖ πρὸς τὴν ὑπαρξιν τῆς οἰκογενείας ἢ πλήρωσις τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν καὶ ἡ διαιώνισις τοῦ εἶδους, ὅπερ ὡς ἐνστικτον ὑπάρχει καὶ εἰς τὰ ἄλογα ζῷα, ἀλλὰ σύνδεσμος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ὑπὸ τὸν αὐτὸν προορισμὸν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἥπερ συμπληροῦσι τὸν σκοπὸν τῆς οἰκογενείας, ἄνευ τῆς ὁποίας οὔτε κοινωνία συγκροτεῖται, οὔτε πολιτισμὸς εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ. Παράδειγμα τούτου ἔστωσαν τὰ διάφορα ἔθνη τῆς Ἀσίας, ἅτινα ἐστερημένα τῆς ἱερότητος τοῦ γάμου διήνυσαν μὲν τὸν κατ' ἀνθρώπον βίον, ἀλλ' οὔτε κοινωνίαν ποτὲ ἀπετέλεσαν, οὔτε κοινωνικὴν πρόοδον, εἴαν τοιαύτην συνέστησαν μὲν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, διετήρησαν δὲ καὶ τὰ νεώτερα εὐρωπαϊκὰ ἔθνη.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, οἵτινες πρῶτοι ὠνειροπόλησαν καὶ παρεδέχθησαν ὡς τὴν ὑψίστην εὐδαιμονίαν τὴν οἰκογενειακὴν εὐτυχίαν καὶ ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων τὸν διὰ τῆς ἐνώσεως τοῦ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς σκοπὸν ὡς τὸν προορισμὸν τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας ἐθεώρησαν, εἶναι καὶ οἱ πρῶτοι νομοθέται καὶ ἰδρυταὶ τοῦ γάμου καὶ οἱ εἰσηγηταὶ ὠφελίμων ἐπιτηδευμάτων καὶ διδάσκαλοι ἡμέρων ἡθῶν· οὕτως οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον τὸν Κέκροπα, ἐν Ἀργεὶ τὸν Φορσνέα καὶ ἀλλαχοῦ ἄλλους ἥρωας. Ἐν Σπάρτῃ μάλιστα κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου τοσαύτη ἱερότης καὶ σημασία ἀπεδίδετο εἰς τὸν γάμον, ὥστε οἱ μὲν ἔγγαμοι ἐκρίνοντο ἄξιοι νὰ προΐστανται τῶν κοινῶν, οἱ δὲ ἄγαμοι ἐστεροῦντο τιμῶν καὶ ὠνειδίζοντο⁽¹⁾. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ γάμος

(1) Πλουτ. 6. Λυκούρ. 15.

ἦτο ἱερός, ἐπιβαλλόμενος παντί, ὁ δὲ ἔγγαμος ἀξιώτερος ἐθεωρεῖτο καὶ χρησιμώτερος τῇ κοινωνίᾳ, οὐχὶ μόνον διὰ τῆς παροχῆς μελῶν τῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μείζονα αὐτοῦ ἀρετὴν, ἣν ἐν μείζονι βαθμῷ κέκτηται ὁ ἔγγαμος.

Ὁ σκοπὸς δὲ τοῦ γάμου κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἦτο ἢ ἐν κοινῷ συμβίωσις ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ὑπὸ τὸν αὐτὸν προορισμὸν τοῦ ἀλληλοβοηθεῖσθαι, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ Ξενοφῶντος λέγοντος ἐν τῷ Οἰκονομικῷ. «Ἐμοὶ γάρ τοι, ἔφη, φάναι, καὶ οἱ θεοί, ὧ γύναι, δοκοῦσι πολὺ διεσκεμμένως μάλιστα τὸ ζεῦγος τοῦτο συντεθεικέναι ὃ καλεῖται θῆλυ καὶ ἄρρεν, ὅπως ὅτι ὠφελιμώτατον ἢ αὐτῷ εἰς τὴν κοινωνίαν· πρῶτον μὲν γὰρ τοῦ μὴ ἐκλιπεῖν ζῶν γενεὴ τοῦτο τὸ ζεῦγος κίτται μετ' ἀλλήλων τεκνοποιούμενον, ἔπειτα τὸ γηροβοσκὸς κερτῆσθαι ἑαυτοῖς ἐκ τούτου τοῦ ζεύγους τοῖς γοῦν ἀνθρώποις πορίζεται.»⁽¹⁾ Καὶ κατωτέρω. «Συνεπαινεῖ δέ, ἔφη φάναι, καὶ ὁ νόμος αὐτά, συζευγνὺς ἄνδρα καὶ γυναῖκα, καὶ κοινωνοῦς ὥσπερ τῶν τέκνων ὁ θεὸς ἐποίησεν, οὕτω καὶ ὁ νόμος τοῦ αἵκου κοινωνοῦς καθίστησι»⁽²⁾. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ τῶν λοιπῶν ἐν τῷ Οἰκονομικῷ ἀναφερομένων δηλοῦται ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ γάμος ἐθεωρεῖτο φυσικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ὑπαρξιν τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῆς τεκνοποιήσεως καὶ πρὸς τὴν κοινωνικὴν εὐδαιμονίαν, ἣν οὐδέτερος τῶν εἰς γάμου κοινωνίαν ἐρχομένων εἶναι δυνατόν μόνος ν' ἀπολαύσῃ, διότι ἐπειδὴ ἡ φύσις ἐκατέρου εἶναι πεπλασμένη διάφορος⁽³⁾, οὐδέτερος τούτων δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ἐκυτόν, ἀλλ' ἢ τε γυνὴ ἔχει χρεῖαν τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικός. Οὕτω καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Ε'. βιβλίῳ τῆς Πολιτείας

(1) Ξενοφ. Οἰκονομ. VII. 18.

(2) αὐτόθι 30.

(3) αὐτόθι 31. 37.

ὑποδεικνύει ὅτι μόνον γάμος ἱερὸς συντελεῖ κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν σύστασιν εὐδαίμονος πολιτείας, λέγων. «Δῆλον δὲ ὅτι γάμους τὸ μετὰ τοῦτο ποιήσομεν ἱεροὺς εἰς δύναμιν ὅτι μάλιστα⁽¹⁾, ἐνῶ τὸναντίον ἡ χαλαρότης αὐτοῦ ἀμβλύνει τὸν βίον τῆς οἰκογενείας, καὶ κατ' ἀκολουθίαν καταστρέφει τὴν ὑπαρξιν κοινωνίας ἀτόμων. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ ἀκρότατος τῶν φιλοσόφων Ἀριστοτέλης⁽²⁾ ἐν τῇ ἱερότητι τοῦ γάμου ἐστήριξε τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πολιτείας κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου, ὅστις ἐπέβαλε μὲν τὸν γάμον ὡς ἱερὸν καὶ τοὺς ἐγγάμους προέκρινεν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς πατρίδος μᾶλλον τῶν ἀγάμων, δὲν ἐτιμῶρει ὅμως καὶ τοὺς διπλοῦς γάμους χάριν πολλαπλασιασμοῦ τῶν συμπολιτῶν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ποιηταὶ τὴν ἱερότητα τοῦ γάμου περὶ πλείστου ἐποιοῦντο, ὡς τοῦτο δηλοῦται ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν. Ὁ Ὅμηρος ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Πηνελόπης καὶ Ὁδυσσεύς, Ἐκτορὸς καὶ Ἀνδρομάχης, στηρίζει πᾶσαν τὴν περὶ γάμου ἰδέαν τῶν τότε χρόνων, καθ' οὓς ὁ γάμος ἦτο ἱερώτατος καὶ ἄρρηκτος, ἡ δὲ ἀφοσίωσις ἀμφοτέρων θεία. Ἡ Ἀνδρομάχη δῆλον ὅτι, ἵνα πῶς ἀποτρέψῃ τὸν Ἐκτορα τοῦ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ στρατόπεδον τοιαῦτα λέγει

«Δαιμόνιε, φθίδει σε τὸ δὸν μένος, οὐδ' ἐλεάσεις
παῖδά τε νηπίαχον καὶ ἐμ' ἄμμορον, ἢ τάχα χήρη
σεῦ ἔσομαι.»⁽³⁾

ὁ δὲ Ἐκτωρ ἀπαντᾷ τὰ βαρυσήμαντα ταῦτα ῥήματα

«Ἀλλ' οὐ μοι Τρῶων τόσδον μέλει ἄλγος ὀπίσσω,
οὔτ' αὐτῆς Ἐκάβης οὔτε Πριάμοιο ἀνακτος,

(1) Πλάτ. Πολιτ. Ε'. καὶ Νόμ. 6. σ. 773.

(2) Ἀριστ. Πολιτ. 7. 16.

(3) Ἰλιάδ. λ. στ. 407.

οὔτε κασιγνήτων.

ὅσον σεῦ. (1)

καὶ κατωτέρω :

Ἀλλὰ με τεθνεῶτα χυτὴ κατὰ γαῖα καλύπτοι,
πρὶν γ' ἔτι σῆς τε βοῆς σοῦ θ' ἐλκηθμοῦ πυθέσθαι. (2)

Τὴν αὐτὴν ταύτην ἰδέαν ἔχουσι προσέτι, ὡς γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ὁ τε πολὺτλας Ὀδυσσεὺς καὶ ἡ περίφρων Πηνελόπη, οἵτινες ἵνα τίμιον, ἱερὸν, τὸν γάμον τηρήσωσι, προκρίνουσι βασάνους καὶ στερήσεις ἀντὶ τῆς προσκαίρου ἡδονῆς. Οὕτως ὁ Ὀδυσσεὺς ἐχθαίρεται τὰς γοητείας τῆς Μαγίσσης Κίρκης καὶ τὰ θελγητρα τῆς θεᾶς Καλυψοῦς ἐξ αἰσθήματος συζυγικοῦ πρὸς τὴν σύζυγον Πηνελόπην, ἐνῶ ἐξ ἄλλου καὶ ἡ Πηνελόπη ἐπὶ εἰκοσαετίαν καρτερικώτατα ὑπομένει τὴν ἀπουσίαν τοῦ συζύγου, οὐδὲ θέλει ν' ἀκούσῃ νέων γάμων προτάσεις, διότι τὸ τοιοῦτον ἠθέλεν εἶσθαι ἀντιβαῖνον πρὸς αὐτὴν τὴν ἱερότητα τοῦ γάμου.

Ὁ δῖος Ἀχιλλεὺς ἅπαξ ἐνυμφεύθη τὴν αἰχμάλωτον Βρυσηίδα καὶ τοσαύτην ἡσθάνθη κατὰ φύσιν καὶ κατὰ νόμον ἀφοσίωσιν πρὸς αὐτήν, ὥστε ἀπέναντι αὐτῆς ἐθυσίασε καὶ γένος καὶ προῖκα καὶ κάλλος. Γνωστὸν ἐκ τοῦ Ὁμήρου ὅτι μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀποχῆς τοῦ Ἀχιλλέως ὑπεροχὴν τῶν Τρῶων, ὁ Ἀγαμέμνων δι' ἀπεσταλμένων ζητεῖ νὰ κατευνάσῃ τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως ὑπισχνούμενος τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα εἰς γάμον καὶ προῖκα σημαντικὴν· ἀλλ' ὁ υἱὸς τῆς Θέτιδος εἰς τὰς προτάσεις ταύτας ἀντιτάσσει τὰς περὶ γάμου ἰδέας αὐτοῦ, αἵτινες συνοψίζονται ἐν τοῖς ἐξῆς·

(1) αὐτ. 450.

(2) αὐτόθι. στ. 464.

ἐπεὶ ὅστις ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ ἐχέφρων,
τὴν αὐτοῦ φιλεῖ καὶ κήδεται, ὡς καὶ ἐγὼ τὴν
ἐκ θυμοῦ φίλεον, δουρικτητὴν περ ἑοῦσαν. (1)

καὶ κατωτέρω προκειμένου περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἣν ὑπέσχετο ἐκδοῦναι τῷ Ἀχιλλεῖ (ἐκ γένους μεγάλου, ὁ Ἀχιλλεὺς ἀπαντᾷ.

κούρην δ' οὐ γαμέω Ἀγαμέμνωνος Ἀτρεΐδαο,
οὐδ' εἰ χρυσείῃ Ἀφροδίτῃ κάλλος ἐρίζοι,
ἔργα δ' Ἀθηναίῃ γλαυκῶπιδι ἰσοφαρίζοι. (2)

Πλὴν τούτων ὁ Ὀδυσσεὺς πρὸς τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀλκινόου Ναυσικάαν ὁποτεινόμενος τοιαῦτα λέγει ἐν εὐχῇ :

σοὶ δὲ θεοὶ τόσα δοῖεν, ὅσα φρεσὶ σῇσι μενοινᾷς,
ἄνδρα τε καὶ οἶκον καὶ ὁμοφροσύνην ὀπάσειαν
ἐσθλήν· οὐ μὲν γὰρ τοῦγε κρεῖσσον καὶ ἄρειον,
ἢ ὅθ' ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἶκον ἔχῃτον
ἀνὴρ ἠδὲ γυνή. (3)

Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ Ἀλκήστιδι (δράματι) ἐκφέρει πάσας αὐτοῦ τὰς περὶ γάμου ιδέας, καίτοι ἐν Ἱππολύτῳ ὅλως ἐναντίος ὑπάρχει τῇ γυναικί. Ἐν Ἀλκήστιδι ὁμῶς ὁμολογεῖ ὅτι ἐκεῖνος ὁ οἶκος εἶναι εὐδαίμων, ἐν ᾧ ἀνὴρ καὶ γυνή ὁμοφρονοῦσι καὶ ἀγαπῶνται ὑπὲρ τοῦ οἴκου, ἐνῶ τὸνναντίον ἡ ἑλλειψὶς ἱερότητος τοῦ γάμου προξενεῖ δυστυχίαν, ὡς τοῦτο δηλοῦται ἐκ τοῦ δράματος τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τοῦ Ἱππολύτου.

Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον μακρηγορήσωμεν ἐν ζητήματι γνωστῷ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἀρχαίων περὶ τούτου ιδεῶν, λέγομεν ἀπλῶς ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὡς δηλοῖ ὁ Πλάτων

(1) Ἱλιάδ. I. στ. 341.

(2) Ἱλιάδ. I. στ. 388.

(3) Ὀδυσ. Z. στ. 180.

καὶ Ἀριστοτέλης, ὁ γάμος ἦτο ἱερός, σκοπὸν ἔχων πρῶτον μὲν τὴν σύστασιν τῆς κοινωνίας, ἣν συγκροτοῦσιν αἱ δύο φύσεις (ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς) καὶ δεύτερον τὴν τεκνοποιίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Σκοπὸς τοῦ γάμου.

Ὡς ἐδηλώθη ἐν τοῖς προηγουμένοις, σκοπὸς τοῦ γάμου κατὰ τὸν Ὅμηρον καὶ Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη καὶ Ξενοφῶντα, ἦτο ἡ ἐν κοινῷ συμβίωσις ἄρρενος καὶ θήλεος πρὸς σύστασιν οἰκογενείας καὶ κοινωνίας, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἡ τεκνοποιία. Βεβαίως ἡ τεκνοποίησις κατὰ φύσιν φαίνεται ὁ πρῶτος προορισμὸς τοῦ γάμου, ὡς δηλοῖ ἐν μέρει ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ Οἰκονομικῷ, καὶ ὡς τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀρχαῖοι διὰ τοῦ γάμου ἐσκόπουν τὴν οἰκογενειακὴν εὐδαιμονίαν, ἣτις ἐπιτυγχάνεται ἐκ τῆς συμβιώσεως ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, τὴν τεκνοποιήσιν ἐθεώρησαν δεύτερον παράγοντα τοῦ εὐδαίμονος γάμου. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἄνευ τεκνοποιήσεως ὁ γάμος εἶναι μὲν ἱερός, ἀλλ' ἄσκοπος· ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι αἵτινες πανταχού τὸ ἀπόλυτον καλὸν ἐπεδίωκον, καὶ ἐν τῷ γάμῳ ὑπ' ὅψει ἔσχον αὐτὴν τὴν συμβίωσιν, τὴν δὲ τεκνοποιήσιν ἐθεώρησαν ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ καὶ διὰ τὴν περὶ γάμου φιλοσοφικὴν ιδέαν καὶ διὰ τὸ μὴ ἀπαραίτητον τῆς τεκνοποιήσεως. Ἄλλως τε εἰάν τεθῇ ὡς βᾶσις τοῦ γάμου ἡ τεκνοποίησις, ἡ ἱερότης αὐτοῦ καὶ μονιμότης αἴρεται, αἰρομένης καὶ τῆς τεκνοποιήσεως.

Ὁ κύριος ὁμῶς σκοπὸς τοῦ γάμου δὲν ἐκώλυε τοὺς ἀρχαίους νὰ μὴ ἀποβλέπωσι καὶ εἰς τὴν τεκνογονίαν. Ἐντεῦ-
(Περὶ γάμου τῶν ἀρχ. Ἑλλ. Κ. Ζιώγα) 2

θεν ἐπειδὴ ὁ φυσικὸς νόμος ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ γάμου καὶ τὸν καρπὸν, εἰ ἀρχαῖοι κατὰ δεύτερον λόγον ὡς σκοπὸν τοῦ γάμου εἶχον τὰ τέκνα. Οὕτως παρήχθησαν τὰ τέκνα τοῦ Διός, τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ Κρόνου. Εἰς τοῦτο ὁμῶς συνετέλεσεν οὐχὶ τόσον ἢ κατὰ φύσιν ἀνάγκη καὶ ἡ σύστασις τῆς κοινωνίας, ὅσον ἄλλη τις ἀρχή, πολλῶν εὐγενεστέρα καὶ θειοτέρα, ἢ ἀρχὴ τοῦ ἐν τῷ γήρατι βίου καὶ τοῦ μετὰ θάνατον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ φυσικὸν νόμον ὁ ἄνθρωπος μεταβαίνει εἰς τὴν γεροντικὴν ἡλικίαν, εἰς τὴν ἡλικίαν δηλονότι καθ' ἣν ἀδυνατεῖ μόνος νὰ πορίζηται τὰ πρὸς τὸν βίον, ἔχει ἀνάγκην ἐξωτερικῆς ὑποστηρίξεως, ἣν ἀγνὴν καὶ πρόθυμον εὐρίσκει μόνον ἐκεῖ, ἐνθα ἔδαψιλευσε καὶ τὴν ἐχυτοῦ προθυμίαν, καὶ ἥτις ἐνυπάρχει ἔμφυτος εἰς τὰ τέκνα. Οὕτω ὁ Ξενοφῶν λέγει ἐν τῷ Οἰκονομικῷ: Τέκνα μὲν εὖν ἦν θεὸς ποτε διδῶ ἡμῖν γενέσθαι, τότε βουλευσόμεθα περὶ αὐτῶν ὅπως ὅτι βέλτιστα παιδεύσομεν αὐτά· κοινὸν γὰρ ἡμῖν καὶ τοῦτο ἀγαθόν, συμμάχων καὶ γηροβοσκῶν ἔτι βελτίστων τυγχάνειν: (1). Ὁ Εὐριπίδης ἐν Ἀλκίσιδι παράγεται τὸν Ἀδμητον, τάδε λέγοντα πρὸς τὸν ἐχυτοῦ πατέρα.

τοιγὰρ φυτεύων παῖδας οὐκ ἂν φθάνοις,
οἱ γκροδοσκῆσουσι καὶ θανόντα σε
περιστελοῦσι καὶ προθήδονται νεκρόν. (2)

Ἡ Ἀνδρομάχη δεινῶς πάσχουσα ἐκ τῆς Ἑρμιόνης, θυγατρὸς τοῦ Μενελάου, ὁμολογεῖ ὡς σκοπὸν τοῦ μετὰ τοῦ Νεοπτολέμου γάμου τὴν ζωὴν τοῦ τέκνου, λέγουσα:

καὶ πρὶν μὲν ἐν κακοῖσι κειμένην, ὁμῶς
ἐλπίς μ' αἰεὶ προσῆγε σωθέντος τέκνου
ἀλκὴν τιν' εὐρεῖν κάπνικουρησιν κακῶν (3)

(1) Ξενοφ. Οἶκον. VII. 12.

(2) Εὐρ. Ἀλκ. στ. 662.

(3) Εὐρ. Ἀνδρ. στ. 26.

καὶ ἀλλαχοῦ

εἰς παῖς ὃδ' ἦν μοι λοιπὸς ὀφθαλμὸς βίου·
τοῦτον κτανεῖν μέλλουσιν οἷς δοκεῖ τάδε·
οὐ δῆτα τοῦμοῦ γ' οὐνεκ' ἀθλίου βίου·
ἐν τῷδε μὲν γὰρ ἐλπίς, εἰ σωθήσεται. (1)

καὶ κατωτέρω διὰ στόματος τοῦ Πηλέως:

Ἄλλ' εἰ τὸ κείνης δυστυχεῖ παιδὼν πέρι,
ἄπαιδας ἡμᾶς δεῖ καταστῆναι τέκνων; (2)

ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι καὶ τὰ τέκνα ἦσαν ὁ δεύτερος σκοπὸς τοῦ γάμου, κατὰ φύσιν σπουδαιότερος καὶ διὰ τὸ συμμάχους καὶ γηροβοσκούς τῶν γονέων εἶναι, καὶ διὰ τὴν διαιώνισιν τοῦ γένους. Ἐντεῦθεν ὁ θάνατος τοῦ Νεοπτολέμου ὑπῆρξε διὰ τὸν Πηλέα (πάππον) ἀμύθητος λύπη, ἣν ὁ Εὐριπίδης δηλοῖ ἐν τοῖς ἐξῆς:

. . . οὐκέτι μοι γένος, οὐκέτι
λείπεται οἴκοις.
ὦ σθένος παθέων ἐγώ. (3)

καὶ κατωτέρω ὁ ἴδιος:

ὦ γάμος, ὦ γάμος, ὃς τάδε δώματα
καὶ πόλιν ὤλεσας (4)

καὶ ἀλλαχοῦ

ὦ φίλος, δόμον ἔλιπες ἔρημον,
γέροντ' ἄπαιδα νοσφίσας. (5)

Ἡ Μήδεια, σύζυγος τοῦ Ἰάσονος εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὴ διὰ τὴν ἐκδίκησιν, ἣν παρεσκεύασεν εἰς τὸν Ἰάσονα, φονεύσασα τὴν τε Κρέουσάν καὶ τὰ δύο αὐτῆς τέκνα. Ἀλλὰ πρὸ τῆς ιδέας ταύτης στενοχωρεῖται, θλίβεται, ὑπ' ὅψει λαμβά-

(1) Εὐριπ. Ἀνδρ. στ. 406. (2) αὐτόθι 713. (3) αὐτόθι 1177.

(4) αὐτόθι 1186. (5) αὐτόθι 1205.

νουςα τὰ τέκνα, ὅτε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς βραδύτητος δικαιο-
λογοῦσα τὰ ἔπη ταῦτα ἐκστομίζει προκειμένου περὶ τῆς θυ-
σίας τῶν τέκνων. Πῶς, λέγει, ν' ἀποθάνω.

- πρὶν σφῶν ὄνασθαι κάπιδεῖν εὐδαίμονας,
- πρὶν λέκτρα καὶ γυναῖκας καὶ γαμηλίους.
- εὐνὰς ἀγῆλαι, λαμπάδας τ' ἀνεσχεθεῖν ; (1)

ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι τὰ τέκνα καὶ ἡ εὐτυχία τούτων, ὁ γά-
μος, ἦτο τὸ πρῶτιστον μέλημα τῶν γονέων καὶ ἡ ὑψίστη
παρηγορία τοῦ γαμικοῦ βίου.

Καὶ κατωτέρω περὶ τέκνων λαλοῦσα τοιαῦτα λέγει

- ἢ μὴν ποῦ' ἡ δύστηνος εἶχον ἐλπίδας
- καὶ καθανοῦσαν χερσὶν εὖ περιστελεῖν,
- ζῆλωτὸν ἀνθρώποισι (2),

ἐν αἷς καὶ δὴ διὰ τοῦ τρίτου στίχου δηλοῖ οἷος ἦτο ὁ σκοπὸς
τῆς τεκνοποιήσεως παρὰ τοῖς τότε.

Καὶ ἀληθῶς ἂν τὰ τέκνα ὑπάρχωσι τὸ στέμμα τοῦ γά-
μου, κυρίως ὅμως ποθοῦνται ἐγωῖστικῶς πως χάριν ἡμῖν αὐ-
τῶν, ὡς καὶ πρὸς τοῖς ἀρχαίοις, οἵτινες ἐν τῷ προσώπῳ τῶν
τέκνων διεβλεπον καὶ τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς γηροκομήσεως καὶ ἄλλη ἰδέα, οὐχ ἦττον
εὐγενής, οὐδέ πως ἦττον θεία ἐπεκράτει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις,
ἡ ἰδέα τῆς μετὰ θάνατον ἀπολαυῆς τῶν νενομισμένων ἐπὶ
τοῖς νεκροῖς· γνωστὸν ἐκ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων ὅτι κατὰ τὸν
πανελλήνιον νόμον⁽³⁾ ὁ νεκρὸς ἔπρεπε ν' ἀπολαμβάνῃ τῶν
κοινῶν τιμῶν, τῆς κλείσεως τῶν βλεφάρων καὶ τοῦ τάφου,
ἅτινα ἐπιμελοῦντο μόνον οἱ συγγενεῖς ἐξ αἵματος καὶ δὴ τὰ
τέκνα, ὁ δὲ ἐστερημένος τούτων ἐθεωρεῖτο πάντων δυστυχέ-

(1) Εὐριπ. Μήδ. στ. 1025. (2) αὐτόθι στ. 1032.

(3) Εὐριπ. Ἰκέτ.

στατος. Οὕτως ὁ Ἀγαμέμνων ἐθεώρησε μεγίστην δυστυχίαν
τὴν ἔλλειψιν ταύτην, ὡς περὶ τούτου ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος
λέγων :

ἡ δὲ κυνώπις
νοσφίσατ', οὐδέ μοι ἔτλη ἰόντι περ εἰς Αἴδαιο
χερσὶ κατ' ὀφθαλμοὺς ἐλέειν σὺν τε στόμ' ἐρεῖσαι (1)

ἡ δὲ Ἀντιγόνη χάριν καὶ μόνον τοῦ νόμου τούτου παρέδω-
κεν ἑαυτὴν εἰς ἐκούσιον θάνατον, ὡς καὶ ἡ Μήδεια καὶ ἡ
Ἀνδρομάχη, αἵτινες ὑψίστην ἀπολαυῆν ἐθεώρουν τὴν κατὰ
τὸν θάνατον εὐμένῃ περιστολήν, ἣν καὶ ὁ Πλάτων ἐκθειάζει
ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σωκράτους, παραγόμενος τὸν φίλτατον
μαθητὴν αὐτοῦ Κρίτωνα, ὅς, ὡς εἶδε τὸν διδάσκαλον ψυ-
χθέντα ὑπὸ τοῦ φαρμάκου καὶ στήσαντα τὰ ὄμματα.

Συνέλαβε τὸ στόμα τε καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς.

Ἡ Ἀλκυστις παρ' Εὐριπίδῃ ἀποφασίζει χάριν τοῦ ἀν-
δρός ν' ἀποθάνῃ, ἀλλ' ἐνῶ γενναία ὑπάρχει πρὸς τὸν ἑαυτῆς
βίον, δειλὴ φαίνεται πρὸς τὸν θάνατον ἐκ τοῦ πρὸς τὰ τέκνα
φίλτρου, ὃν ἀποδεικνύει πρὸς τε τὰς πρὸς τὸν Ἀδμητον πα-
ραγγελίας⁽²⁾, καὶ ἐν μονολόγῳ πρὸς αὐτὰ τὰ ἴδια τέκνα.
Ἐκ τοῦ χωρίου μάλιστα τούτου δηλοῦται πρὸς τοῖς ἄλλοις
καὶ αὐτὴ ἡ πρὸς τὰ ἴδια τέκνα (ἄρρενα καὶ θήλεα) γνώμη
τῶν ἀρχαίων, ἥτις κοινὴ οὐτα οὐτιωδῶς διαφέρει ὡς πρὸς
τὴν περὶ τούτου γνώμην τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Τὴν ἱερότητα τοῦ
γάμου διαφερόντως παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἐνομοθέτησαν οἱ φί-
λόσοφοι, ἀλλὰ μερικῶς ἐκύρωσαν αὐτὴν αὐτοὶ οὗτοι, οἵτινες
κατ' ἀρχὴν παραδειξάμενοι τὴν φύσιν τοῦ ἀνδρός καὶ γυναι-
κὸς διάφορον⁽³⁾ ὡς πρὸς τὰ τέκνα ἰδίαν ἐπεδείξαντο ἐπιμέ-

(1) Ὅμ. Ὀδυσ. Α. στ. 424.

(2) Εὐριπ. Ἀλκυστ.

(3) Ξενοφ. Οἰκονομ.

λειαν καὶ ἀγάπην, ἣτις φαίνεται ἐν τῇ Ἀλκήμειδι. Αὕτη ἀποθνήσκουσα λυπεῖται τὰ τέκνα (ἄρρεν καὶ θῆλυ), ἀλλ' ἰδίως τὴν θυγατέρα, περὶ ἧς τοιαῦτα σχετλιαστικῶς λέγει :

σύ δ', ὦ τέκνον μοι, πῶς κορευθήσῃ καλῶς ;
μὴ σοὶ τιν' αἰσχρὰν προσδαλοῦσα κληδὼνα
ἤδης ἐν ἀκμῇ σοὺς διαφθεῖρη γάμους ;
οὐ γάρ σε μήτηρ οὔτε νυμφεύσει ποτὲ
οὔτ' ἐν τόκοισι τοῖσι δοῖσι θαρσυνεῖ
παροῦσ', ἔν' οὐδὲν μητρὸς εὐμενέστερον (1).

Ἐν οἷς δηλοῦται οὐ μόνον ἡ πρὸς τὰ τέκνα ἀγάπη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τούτων εὐτυχία ἀμφοτέρων. Ἐκ τούτων ἄρα πάντων δηλοῦται ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ τεκνοποιήσις ἦτο μὲν δεύτερος παράγων τοῦ γάμου, ἀλλ' οὐσιαστικῶς πολλῷ σπουδαιοτέρα, ὡς συντελοῦσα εἰς τε τὸ γῆρας καὶ μετὰ θάνατον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Τὰ πρόσωπα τοῦ γάμου.

Διαλαβόντες ἐν τοῖς δυοῖς προηγουμένοις κεφαλαίοις περὶ τῆς ιδέας καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ γάμου ἀναγκαῖον ἤδη καθίσταται νὰ δηλωθῇ καὶ μεταξὺ τίνων ὁ γάμος ἐθεωρεῖτο οὐχὶ νόμιμος, ἀλλ' εὐδαίμων, ἵνα γνωρίσωμεν καὶ τὰς περὶ τούτων γνώμας τῶν ἀρχαίων. Καὶ πρῶτον ὁ γάμος μεταξὺ συγγενῶν ἦτο ὥς ἀπηγορευμένος κατὰ νόμον, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ Εὐριπίδου λέγοντος ἐν Ἀνδρομάχῃ :

(1) Εὐριπ. Ἀλκ. στ. 312.

τοιοῦτον πᾶν τὸ Τροϊκὸν γένος
πατὴρ τε θυγατρί, παῖς τε μητρὶ μίγνυται
κόρη τ' ἀδελφῷ, διὰ φόνου δ' οἱ φίλτατοι
χωροῦσι καὶ τῶνδε οὐδὲν ἐξείργει νόμος.
ἄ μὴ παρ' ἡμᾶς εἰσφέρ'. (1)

Τοῦτο δὲ ἐθεσπίσθη κατὰ νόμον, διότι οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν τὸν μεταξὺ συγγενῶν γάμον ὡς αἰτιον μεγίστων κακῶν. Οὕτω καὶ ὁ Ὅμηρος καθαπτόμενος τοῦ Οἰδίποδος, ὅστις ἐν ἀγνοίᾳ συνεζεύχθη τὴν μητέρα αὐτοῦ, λέγει

Μητέρα τ' Οἰδιπόδαο ἴδον, καλὴν Ἐπικάστην,
ἣ μέγα ἔργον ἔρεξεν αἰδομένη νόμοιο
γνηυμένη ᾧ υἱεῖ· ὃ δ' ὄν πατὴρ ἐξεναρίξας
γῆμεν· ἄφαρ δ' ἀνάπυστα θεοὶ θέσαν ἀνθρώποισιν·
Ἀλλ' ὁ μὲν ἐν Θήβῃ πολυκράτῃ ἄλγεα πάσχων
Καδμείαν ἤνασσε
ἣ δ' ἔβη εἰς Αἴδαο πυλάρταο καρτεροῖο
ἀψαμένη βρόχον αἰπύν.

Καὶ ἡ ἐν Θήβαις λαβοῦσα χώραν τραγωδία ἐξ ὑπατιότητος τοῦ μεταξὺ συγγενῶν γάμου εὐδὲν ἄλλο δηλοῖ ἢ τὰ δεινὰ, τὰ ἐπακολουθοῦντα τοιούτους γάμους.

Ὁ νόμος ὁμοῦς οὗτος κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, τοὺς Ὀμηρικοὺς δηλονότι, δὲν ἐφυλάσσετο, διότι, ὡς γινώσκομεν ἐκ τοῦ βίου τῶν ἀρχαίων, ὁ Αἰῶλος τοὺς ἐξ υἱῶν ἐνύμφευσεν μὲ τὰς ἐξ αὐτοῦ θυγατέρας.

- τοῦ καὶ δώδεκα παῖδες ἐνὶ μεγάροις γεγάσιν,
- ἐξ μὲν θυγατέρες, ἐξ δ' υἱέες ἡδόωνιες (3).
- ἐνθ' ὄγε θυγατέρας πόρην υἱάσιν εἶναι ἀκοίτις.

(1) Εὐρ. Ἀνδρ. στ. 173,

(2) Ὅμ. Ὀδυσ. Α. στ. 271.

(3) Ὀδυσ. Κ. στ. 7.

Καί ἡ Τυρῶ δὲ συνεζεύχθη τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Κρηθέα⁽¹⁾ καὶ ὁ Ἰφιδάμας τὴν Τιθίδι⁽²⁾ καὶ ὁ Διομήδης καὶ Ἀλκίνοος τὴν ἐξ ἀδελφοῦ ἀνεψιᾶν Ἀρήτην⁽³⁾ καὶ ὁ Διήροβος ἔλαβε σύζυγον τὴν Ἑλένην, ἀποθανόντος τοῦ Μενελάου, ὁ δὲ Πριαμίδης Ἑλένος τὴν Ἀνδρομάχην, τὴν σύζυγον τοῦ ἀδελφοῦ Ἑκτορος.

Μετὰ τῆς ἀναπτύξεως ὁμοῦ τοῦ ἔθνους συνανепτύχθη καὶ ἡ ἰδέα τοῦ γάμου, ὅστις συνίστατο μεταξὺ τῶν τυχόντων προσώπων. Ἐπίσης οἱ ἀρχαῖοι ἐφύλαττον καὶ τὴν σοφὴν καὶ παλαιὰν νοθεσίαν «τὴν κατὰ σαυτὸν ἔλα» ἐν ταῖς συζεύξεσι τῶν νέων, διότι καλῶς ἐκ πείρας ἐγίνωσκον οἷα ἄτοπα προέρχοντο ἐξ ἀνίσων καὶ ἀνομοίων γάμων· ἐντεῦθεν καὶ ὁ σοφὸς Πλούταρχος ἐν τῇ περὶ παιδῶν ἀγωγῆς πραγματείᾳ αὐτοῦ λέγει «ἐγγυᾶσθαι δὲ δεῖ τοῖς υἱοῖς γυναῖκας μῆτε εὐγενεστέρους πολλῶ, μῆτε πλουσιωτέρους· τὸ γὰρ «τὴν κατὰ σαυτὸν ἔλα, σοφόν· ὥς οἷγε μακρῶ κρείττους ἑαυτῶν λαμβάνοντες οὐ τῶν γυναικῶν ἄνδρες, τῶν δὲ προικῶν δοῦλοι λανθάνουσι γινόμενοι»⁽⁴⁾.

Ἐπίσης μεγάλη προσοχὴ ἐδίδετο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κατὰ τὰς συζεύξεις τῶν τέκνων εἰς τὸ γένος τῶν μελλονύμφων, ὥς περὶ τούτου λέγει ὁ Εὐριπίδης ἐν Ἀνδρομάχῃ

τοῦτο καὶ σκοπεῖτέ μοι,

μνηστῆρες, ἐσθλῆς θυγατέρ' ἐκ μητρὸς λαβεῖν⁽⁵⁾

καὶ ἀλλαχοῦ ἐν Ἰππολύτῳ

δοῦλοῖ γὰρ ἄνδρα, κἂν θρασυόπλαγχνός τις ᾦ,
ὅταν ξυνειδῇ μητρὸς ἢ πατρὸς κακά.

ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι πρὸ τῆς συζεύξεως ἐλαμβάνετο πρῶτον ὑπ' ὅψιν τὸ γένος, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον ἡ προῖξ.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ γαμβροῦ παρ' ἀρχαίοις ἐπεκράτει ἡ ἰδέα, ὅτι προτιμότερος ἦτο ὁ χρηστός καὶ πένης, τοῦ πλουσίου καὶ ἄφρονος. Ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλέους παρὰ Πλουτάρχῳ: «Τῶν δὲ μνημένων τὴν αὐτοῦ θυγατέρα τοῦ (Θεμιστοκλέους) τὸν ἐπιεικῆ τοῦ πλουσίου προκρίνας ἔφη ζητεῖν ἄνδρα χρημάτων δεόμενον, μᾶλλον ἢ χρήματα ἄνδρός, ⁽¹⁾

καὶ ἐκ τοῦ Εὐριπίδου ἐν Ἀνδρομάχῃ λέγοντος διὰ τοῦ Πηλέως

κῆδιστον βροτοῖς

πένητα χρηστὸν ἢ κακὸν καὶ πλούσιον
γαμβρὸν πεπᾶσθαι καὶ φίλον⁽²⁾.

Ἐκ τῆς τοιαύτης λοιπὸν περὶ τῶν εἰς γάμον συνερχομένων προσώπων ἰδέας τῶν ἀρχαίων δηλοῦται ὅτι ὁ γάμος παρ' αὐτοῖς ἦτο οὐ μόνον φυσικός, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖος πρὸς ὑπαρξιν εὐδαιμόνου κοινωνίας. Ὁ Πλάτων μάλιστα ἐν τῷ Εὔ. βιβλίῳ τῆς Πολιτείας λέγει «Δῆλον δὲ ὅτι γάμους τὸ μετὰ τοῦτο ποιήσομεν ἱεροὺς εἰς δύναμιν ὅτι μάλιστα»⁽³⁾ καὶ ἐφεξῆς περὶ γάμου προκειμένου ὥς συντελοῦντος εἰς τὴν πολιτείαν. Δὲν εἶναι βεβαίως τοῦ παρόντος νὰ διαλάβωμεν ἐνταῦθα πάσας τὰς περὶ τῆς ἱερότητος καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ γάμου ἰδέας τοῦ Πλάτωνος, ὅστις μόνος πάντων διεξοδικώ-

(1) Ὀδυσ. Α. στ. 237.

(2) Ἰλιάδ. Α. στ. 226.

(3) Ὀδυσ. Η. στ. 10.

(4) Πλούτ. Περ. π. ἀγ.

(5) Εὐριπ. Ἀνδρ. στ. 211.

(1) Πλουτ. β. Θεμισ.

(2) Εὐριπ. Ἀνδρ. στ. 639.

(3) Πλάτ. Πολ. Ε.

τερον ἐπραγματεύθη ἐν τοῖς Νόμοις καὶ τῇ Πολιτείᾳ περὶ γάμου ὡς παράγοντος εὐδαίμονος πολιτείας, ἀρκεῖ μόνον νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Πλάτων ἐθεώρει τὸν γάμον κοινωνίαν ἀναγκαίαν τῶν δύο φύσεων, ἀνδρὸς καὶ γυναικός, πρὸς ὑπαρξιν τῆς κοινωνίας καὶ ἐπὶ ῥωσιν τῆς δικαιοσύνης, ἥτις οὐδέποτε κατὰ Πλάτωνα ὑφίσταται, αἰρομένης τῆς ἱερότητος τοῦ γάμου. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ διάφοροι νόμοι, περὶ ὧν θὰ διαλάβωμεν ἄλλαχού. Ἄλλως τε περὶ τῆς ἱερότητος τοῦ γάμου καὶ τῶν κατὰ τῆς ἀσεβείας πρὸς αὐτὸν νόμων ἀρκούντως πραγματεύεται ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας, ἐν ᾧ ὡς σφραγίδα τῆς ὅλης κατηγορίας ταῦτα λέγει : «Νέαιραν δὲ ταυτηνὶ εἷς τε τὸν αὐτὸν θεὸν τοῦτον ἡτεβηκεῖαν καὶ τοὺς νόμους, καὶ αὐτὴν καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς οὐ τιμωρήσεσθε; (1) ὑποδηλῶν ὅτι κατὰ τοὺς πατέρας νόμους τυμωρεῖται πᾶσα γυνή, μὴ κατὰ νόμον συζευχθεῖσα καὶ ἀσεβήσασα πρὸς τε τὴν οἰκογένειαν καὶ τοὺς θεῖους νόμους.

Ἡ Ἑλένη τοῦ Μενελάου κοινῶς καταδικάζεται ὑπὸ πάντων τῶν ποιητῶν καὶ ἱστορικῶν, διότι δὲν ἐτήρησε τὴν ἱερότητα τοῦ γάμου, ὡς καὶ ἡ Κλυταιμνήστρα, ἣν ἐμίσησαν καὶ αὐτὰ τὰ ἴδια τέκνα ὡς ἀσεβήσασαν πρὸς τοὺς κειμένους νόμους.

(1) Δημ. κατὰ Νεαίρας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ὁ χρόνος τοῦ γάμου.

Ὁ χρόνος δὲ καθ' ὃν ὁ νέος καὶ ἡ νέα ἠδύναντο νὰ συνέλθωσιν εἰς γάμου κοινωνίαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψει διὰ δύο λόγους. διὰ τε τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην καὶ διὰ τὴν τεκνοποίησιν. Οὕτω παρ' Ὀμήρῳ ἀκμὴ τοῦ γάμου θεωρεῖται ἡ αἰετοτε νεάζουσα θεὰ Ἥβη, ἐντεῦθεν καὶ οἱ ἐν ἀκμῇ τοῦ γάμου ἐλέγοντο ἡβόωντες. Οὕτως Κισσεὺς τῷ Ἰφιδάμαντι συνέζευξε τὴν αὐτοῦ θυγατέρα.

αὐτὰρ ἐπεὶ ὁ Ἥβης ἐρικυδέος ἔκετο μέτρον
αὐτοῦ μιν κατέρυκε, δίδου δ' ὄγε θυγατέρα ἦν (1)

ὁ δὲ Εὐτράθιος καίριον τὸν γάμον νομίζει «ὅτε δὴ φίλτατος ἂν εἴη τῇ νύμφῃ ὁ γαμέτης, καὶ ἡδὺς ἐν τοῖς στρώμασιν· οὐ περ κατὰ τὸν Ὀμηρον χαριστάτη ἡ Ἥβη καὶ ἡδεῖα.»

Ἡ Σαπφὼ ὡσαύτως καλεῖ ἄχαριν τὴν παιδα, τὴν μήπω εἰς γάμου συζυγίαν ἐν ὥρᾳ τυγχάνουσιν. Ὁ δὲ Δάφνις ἐν Θεοκρίτῳ (κθ. VIII) καλεῖται χαρίεις.

Δάφνιδι τῷ χαρίεντι συνήντετο βουκολέοντι
μᾶλα νέμων, ὥς φαντί, κατ' ὥρεα μακρὰ Μενάλκας (2).

Οὕτω καὶ παρὰ Πινδάρῳ ὁ Πέλοψ τοῦ πρώτου αὐτοῦ χνοῦ ἐπανθοῦντος ἐσκέφθη περὶ γάμου.

Πρὸς εὐάνθεμον δ' ὅτε φυάν
Λάχναι νιν μέλαν γένειον ἔρεφον

(1) Ἰλιάδ. Α. στ. 225.

(2) Θεοκρ. εἰδ. VIII.

έτοῖμον ἀνεφρόντισεν γάμον

Πισάτα παρὰ πατρός εὐ-

δοξον Ἰπποδάμειαν (1).

καὶ ἐν Πυθιονίκαις (Η) πολλοὶ μνηστῆρες Λίβυσσαν ἐξαιτουῦν-
ται τὴν παῖδα

Χρυσοστεφάνοιο, Ἥβας

Καρπὸν ἀνθήσαντ' ἀποδρέψαι ἐθέλον.

καὶ παρὰ Θεοκρίτῳ ὁ Βουκολίσκος καλεῖ ἑαυτὸν χαρίεντα, ἐν
τῇ ἐξομολογήσει τοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν Εὐνείκαν :

φέρω δ' ὑποκάρδιον ὀργήν

ὅτι με τὸν χαρίεντα κακὰ μωμήσαθ' ἑταῖρα.

ποιμένες, εἰπατέ μοι τὸ κρήγυον· οὐ καλὸς ἐμμί ; (2)

Ἐκ τούτων πάντων δῆλον γίνεται ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχ.
χρόνους ὥρα τοῦ γάμου κατάλληλος ἦτο ἡ τῆς ἐφηβικῆς
ἡλικίας διὰ μὲν τὴν νεάνιδα ἀπὸ τοῦ 15 ἔτους, ὅτε προσκτᾶ-
ται καὶ πᾶσαν τὴν χάριν τῆς Ἥβης, διὰ δὲ τὸν νέον ἡ ἡλι-
κία, καθ' ἣν ἐπανθεῖ ὁ ἱούλος, ἡ πρώτη δηλονότι γενεάς,
δηλαδή ἀπὸ τοῦ 18ου ἔτους.

Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα ὅμως ἡ νόμιμος ἡλικία τῆς κόρης
ἦτο ἡ τῶν 15 ἐτῶν, ὡς δηλοῦται ἐν τῷ Οἰκονομικῷ : «Καὶ
τί ἄν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἐπισταμένην αὐτὴν παρέλαβον, ἡ
ἔτη μὲν οὖπω πεντεκαίδεκα γεγονυῖα ἦλθε πρὸς ἐμέ, τὸν
δ' ἔμπροσθεν χρόνον ἔζη ὑπὸ πολλῆς ἐπιμελείας ὅπως ὡς ἐ-
λάχιστα μὲν ὄψοιτο, ἐλάχιστα δ' ἀκούσοιτο, ἐλάχιστα δ' ἔ-
ροιτο » (3).

Ὁ δὲ Πλάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀπὸ ὑψηλοτέρας ἀπόψεως

(1) Πινδ. Ὀλυμ. Α.

(2) Θεοκρ. Βουκ. 17.

(3) Ξενοφ. Οἶκον.

ἐξετάζων τὴν ἡλικίαν τῶν εἰς γάμον συνερχομένων ὁμολογεῖ
ὅτι διὰ μὲν τὴν γυναῖκα τὰ εἴκοσιν ἔτη, διὰ δὲ τὸν ἄνδρα
τὰ τριάκοντα εἶναι ἡ ἀκμὴ σώματος καὶ φρονήσεως, καὶ κα-
τάλληλος πρὸς τεκνογονίαν. «Ἀρ' οὖν σοι συνδοκεῖ μέτριος
χρόνος ἀκμῆς τὰ εἴκοσι ἔτη γυναικί, ἀνδρὶ δὲ τὰ τριάκοντα;
Τὰ ὅπερ αὐτῶν, ἔφη; Γυναικί μὲν, ἦν δ' ἐγώ, ἀρξαμένη
ἀπὸ εἰκοσαέτιδος μέχρι τριακονταέτιδος τίκτειν τῇ πόλει·
ἀνδρὶ δέ, ἐπειδὴν τὴν ὀξυτάτην δρόμου ἀκμὴν παρῇ, τὸ ἀπὸ
τούτου γεννᾶν τῇ πόλει μέχρι πεντηκονταέτους. Ἀμφοτέρων
γοῦν, ἔφη, αὕτη ἀκμὴ σώματος τε καὶ φρονήσεως.» (1)

Ὡστε κατὰ ταῦτα ἀκμὴ τοῦ γάμου ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς
ἀρχαίοις ἡ ἀκμὴ τοῦ σώματος (κάλλους) καὶ φρονήσεως, καί-
τοι ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ περὶ Παίδων συμβουλεύει τοὺς γο-
νεῖς (πρόκειται περὶ τῶν τέκνων), νὰ ὑπάγωνται γυναῖκας τοῖς
υἱοῖς ἐν τῇ ἐφηβικῇ ἡλικίᾳ, ἵνα σὺν τῇ αὐξήσῃ τοῦ σώμα-
τος συναυξηθῇ καὶ ἡ φρόνησις ἐν οἴκῳ καὶ ὑπὸ τὴν προστα-
σίαν τῶν γονέων. «Πειραχτέον δὲ τοὺς τῶν ἡδονῶν ἥττους καὶ
πρὸς τὰς ἐπιτιμήσεις δυστηκόους γάμῳ καταξέυξει· δεσμός
γὰρ οὗτος τῆς νεότητος ἀσφαλέστερος». (2)

Καίτοι δὲ κατὰ τοὺς τότε χρόνους ἐδίδετο μεγίστη σημα-
σία, ἵνα ὁ γάμος τελεσθῇ ἐν ἀκμῇ ἥβης, ὡς τοῦτο δηλοῦται
ἐκ τῆς Ἀλκήστιδος, ἣτις ἀποθνήσκουσα ἐκφράζει τὸν περὶ
τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς φόβον λεγούσα.

μη σοὶ τιν' αἰσχρὰν προσβαλοῦσα κληδόνα

ἥδης ἐν ἀκμῇ σοὺς διαφθείρη γάμους.

ἐν ταῦτοις συνέβαινεν ἐνίοτε ὥστε καὶ μετὰ τὴν Ἥβην νὰ
καθιερωθῇ ὁ γάμος, ὡς τοῦτο συνέβη τῇ Ἠλέκτρᾳ τοῦ Ἀ-

(1) Πλάτ. Πολιτ. ΙΧ. Ε.

(2) Πλουτ. π. παιδ. ἀγωγῆς.

γαμέμνονος, ἥτις ἐξεδόθη μὲν πρὶν εἰς γάμον πρὸς κατώτερον ἄνδρα ὑπὸ τῆς μητρὸς Κλυταιμνήστρας καὶ τοῦ Αἰγίσθου, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τούτων παραλαμβάνει αὐτὴν ὁ Πυλάδης, ὡς δηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ στίχου

Ὅρ. — Πυλάδην, Χαίρων ἴθι, νυμφεύου
δέμας Ἥλέκτρας.

Δι. — Τοῖσδε μελήσει γάμος (1)

Οὕτω δηλοῦται ἔτι ἐκ τῶν ἀνωτέρων καὶ ἐξ ἄλλων πλείστων παραγειδμάτων ὅτι οἱ ἀρχαῖοι πολὺ ἐξετίμων τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας τὴν κατὰλληλον πρὸς γάμον, διότι βεβαίως ἐγνώριζον ὅτι πρὸς εὐδαίμονα κοινωνίαν ἀπηρτεῖτο καὶ εὐδαίμων γάμος, εὐδαίμων δὲ καθίσταται ὁ γάμος. ὅταν ἀμφοτέρωι ὑπάρχωσι πρὸς ἀλλήλους ἡδεῖς καὶ ἱκανοὶ πρὸς τὸ παιδοποιεῖσθαι ὑγιᾶ τέκνα, διότι ἐλέγχθη ἀνωτέρα ὅτι καὶ ἡ παιδοποιία ἐλαμβάνετο ὑπ' ὅψει παρὰ τῶν ἀρχαίων διὰ τε τὸ γηροβοσκεῖν καὶ διὰ τὰς μετὰ θάνατον τιμὰς.

Τὸ σημαντικώτερον ὅμως ἐν τῷ ζητήματι τοῦ γάμου εἶναι ἡ ἐξουσία τῶν γονέων, καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης ἀπὸ μέρους τῶν εἰς γάμον συνερχομένων ἐλευθερίας νὰ φροντίσωσιν οὗτοι περὶ ἀποκαταστάσεως. Οἱ ἀρχαῖοι δηλονότι Ἕλληνες, εἴτε διότι ἐλάμβανον ὑπ' ὅψει τὴν ἀπειρίαν τῶν τέκνων, εἴτε διότι τὰ τέκνα δὲν εἶχον τὴν ἐλευθερίαν νὰ συχνάζωσιν ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐπομένως νὰ ἔρχωνται εἰς ἀντιπαράστασιν νέοι καὶ νεάνιδες, τὴν περὶ γάμου φροντίδα τῶν τέκνων ἀνέθεντο εἰς τοὺς γονεῖς, ἢ ἐν ἔλλειψει τοιούτων, εἰς τοὺς λοιποὺς οἰκείους, ἀδελφοὺς καὶ θεῖους, οὐδέποτε δὲ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους. Κατὰ κοινὴν συνήθειαν μόνοι οἱ γονεῖς ἠδύναντο νὰ

σκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ γάμου τῶν τέκνων, καὶ ὅταν ταῦτα εἶχον τὴν ὠρίμον ἡλικίαν τῆς φρονήσεως. Ἐντεῦθεν οὐδέποτε υἱὸς ἢ θυγάτηρ ἐσκέπτετο περὶ γάμου, οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ ἐναντιωθῇ εἰς συνοικέσιον, τὸ ὅποιον προὔτεινετο ὑπὸ τῶν γονέων : ἐξ ἐναντίας ἐθεώρουν ἔπαινον ἑαυτῶν οἱ τῶν ἀρχαίων παῖδες, ὅταν πρὸς τοὺς ἄλλους ὡμολόγουν ὅτι ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ ἐνύμφευσαν αὐτούς, ἢ πρόκειται νὰ νυμφεύσωσι. Συνέβαινε πολλάκις νὰ προτείνῃ κακὴ μήτηρ ἢ μητρὶς κακὸν γάμον, ἀλλ' ἡ θυγάτηρ καὶ οὕτως ὤφειλε νὰ ὑπακούσῃ, διότι ἐγίνωσκεν ὅτι περὶ νυμφευμάτων ὁ ἀρμόδιος νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ κρίνῃ ἦτο ὁ γονεὺς. Οὕτω βλέπομεν ὅτι παρ' Ὀμήρῳ ὁ Ἀχιλλεὺς ἀρνεῖται νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ δεχθῇ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, οἷαν θελήσῃ, τὴν Χρυσόθεμιν ἢ Λαοδίκην ἢ Ἰφιάνασσαν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Ἀγαμέμνονος τοιαῦτα ἀπαντᾷ.

ἦν γὰρ δὴ με σόωσι θεοὶ καὶ οἴκαδ' ἴκωμαι,

Πηλεὺς θὴν μοι ἔπειτα γυναῖκα γαμέσσεται αὐτός (1)

δι' ὧν δηλοῖ, ὡς καὶ διὰ τῶν προηγουμένων ὅτι τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀγαμέμνονος, καὶ ἡ ὠραιότης, ἀδύνατον νὰ νυμφευθῇ, ἂν ὅμως εὐτυχήσῃ καὶ μεταβῇ εἰς τὴν πατρίδα του, ἐκεῖ ὁ πατὴρ Πηλεὺς θὰ φροντίσῃ περὶ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀχιλλέως.

Ἐξ ἄλλου ἡ Βρυσηὶς τὸν φονευθέντα αὐτῆς σύζυγον θρηνολογοῦσα τοιαῦτα λέγει

Ἄνδρα μὲν, ᾧ ἔδοσάν με πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ. (2)

(1) Εὐρ. Ἥλ. στ. 1340.

(1) Ἰλιάδ. Α. στ. 394

(2) Ἰλιάδ. Α. στ. 394.

Ἡ δὲ Νηυσικάα, ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῶν Φαίακων Ἀλκινόου καὶ τῆς Ἀρήτης πρὸς τὴν πλάνητα Ὀδυσσεά, ὅστις ἠύχθη εἰς αὐτὴν κάλλιστον γάμον, ἀπαντᾷ περὶ τοῦ-
του τάδε :

καὶ δ' ἄλλῃ νημεσῶ, ἥτις τοιαῦτά γε ῥίζοι,
ἥτ' ἀέκπτι φίλων πατρὸς καὶ μητρὸς ἐόντων
ἀνδράσι μίσγεται (1)

Καὶ ὁ Ἀντίμαχος συμβουλεύει τῷ Τηλεμάχῳ νὰ ἀπο-
πέμψῃ εἰκοθεν τὴν μητέρα, ἵνα ὑπανδρευθῇ :

μητέρα σὴν ἀπόπεμψον, ἄνωχθι δέ μιν γαμέεσθαι
τῷ ὅτεφ τε πατὴρ κέλεται (2)

ἐξ οὗ δῆλον ὅτι καὶ αἱ ἀπᾶξ ὑπανδρευθεῖσαι δὲν ἠδύναντο
νὰ φροντίσωσιν αὐταὶ περὶ δευτέρου γάμου, ἀλλὰ πάλιν οἱ
γονεῖς.

Ἡ Ἑρμιόνη, ἡ σύζυγος τοῦ Νηοπτολέμου, ἐβουλεύθη
δεινὰ κατὰ τῆς Ἀνδρομάχης καὶ τοῦ Μολοσσού, ὅστερον
ὅμως μεταμεληθεῖσα φοβεῖται τὴν ἐκδίκησιν τοῦ συζύγου καὶ
ζητεῖ νὰ φύγῃ. Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν παρουσιάζεται σω-
τὴρ αὐτῆς ὁ πρῶτος μνηστήρ Ὀρέστης, ὅστις ἐκ νέου προ-
τείνει γάμους τῇ Ἑρμιόνῃ, λέγων

ὁῶν δὲ στερηθεῖς ἄκων γάμων
νῦν οὖν ἐπειδὴ περιπετεῖς ἔχεις τύχας.
ἄξω σ' ἀπ' οἴκων καὶ πατρὶ δώσω χερί. (3)

ἄνωτέρῳ δὲ λέγει :

ἐμοὶ γὰρ οὔσα πρὶν
σὺν τῷδε ναίεις ἀνδρὶ σοῦ πατρὸς κάκη,

(1) Ὀδυσ. Ζ. στ. 287.

(2) Ὀδυσ. Β. στ. 114.

(3) Εὐρ. Ἀνδρ. στ. 981.

ὅς πρὶν τὰ Τροίας εἰσβαλεῖν ὁρίσματα
γυναῖκ' ἐμοὶ σε δούς, ὑπέσχεθ' ὕστερον
τῷ νῦν σ' ἔχοντι (1)

ἄλλ' εἰ ταῦτα πάντα ἀπαντᾷ ἡ θυγάτηρ τοῦ Μενελάου τάδε :

νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς
μέριμναν ἔξει, κοῦκ ἐμὸν κρίνειν τόδε. (2).

Ἐπίσης ἡ Ἀλκίησις ἀπεινιζομένη πρὸς τὴν ἐαυτῆς λυγα-
τέρα λέγει :

οὐ γὰρ σε μήτηρ οὔτε νυμφεύσει ποτὲ
οὔτ' ἐν τόκοισι τοῖσι θαρσυνεῖ
παροῦσ' ἔν', οὐδὲν μητρὸς εὐμενέστερον. (3).

Ἡ δὲ Ἡλέκτρα ἐκδίδεται ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου εἰς τινὰ Μυ-
κηναῖον παρὰ τὴν θέλησιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐκ φόβου μὴ αὕτη
γεννήσῃ ἐκδικητὰς τοῦ φόνου τοῦ πατρὸς τῆς. Τοιαῦτα ὅθεν
λέγει ὁ Μυκηναῖος :

ἢ δ' ἐν δόμοις ἔμεινεν Ἡλέκτρα πατρὸς
εἶργεν ἐν δόμοις
Αἰγίσθος, οὐδ' ἤρμοζε νυμφίῳ τινί.
ἐκ τῶνδε δὴ τοιόνδ' ἐμπαχυνήσατο
Αἰγίσθος·
ἡμῖν δὲ δίδωσιν Ἡλέκτραν ἔχειν
δάμαρτα (4).

Καὶ ἡ Ἥρῳ διὰ παρὰ Μουσαίῳ λέγει :

Ἀμφαδὸν οὐ δυνάμεθα γάμους ὁσίοισι πέλεσθαι.
Οὐ γὰρ ἐμοῖς τοκέεσσιν ἐπεύαδε

ἐξ ὧν δῆλον γίνεσθαι ὅτι ὁ γάμος τότε ἱερὸς καὶ νόμιμος, νο-

(1) Εὐρ. Ἀνδρ. στ. 981.

(2) Εὐρ. Ἀνδρ. στ. 987.

(3) Εὐρ. Ἀλκ. στ. 317.

(4) Εὐρ. Ἰλλ. στ. 19—35.

μίζεται, όταν γίγνηται τῇ ἐπινεύσει καὶ ἀποφάσει τῶν γονέων.

Καὶ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῇ Κύρου Παιδείᾳ λέγει περὶ τοῦ Κύρου: 'Αλλ' ὦ Κυαξάρη, τό τε γένος ἐπαινῶ καὶ τὴν παῖδα καὶ τὰ δῶρα· βούλομαι δέ, ἔφη, καὶ σὺν τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ καὶ τῇ τῆς μητρὸς ταῦτά σοι συναινέσαι. Ἐκ τούτων πάντων τῶν χωρίων δηλοῦται ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ φροντίς τοῦ γάμου ἀνῆκεν ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς ἀδελφούς, οἱ δὲ ἡβόωντες καὶ ἡβόωσαι, καὶ ἔτι ἡσθάνοντο τὰ βέλη τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀφροδίτης, ἡδυνάτουν νὰ σκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσι περὶ γάμου, διότι τοιοῦτος γάμος ἐθεωρεῖτο ἀνίερὸς καὶ ἄκυρος. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι πολλάκις συνέβαιnen ὥστε οἱ τοιοῦτοι βίαιοι γάμοι νὰ προσκρούωσιν εἰς τὰ αἰσθήματα τῶν μελλονύμφων, ὡς συνέβη καὶ τῇ Ἡλέκτρᾳ, ἣν ὁ μητρὺς Αἰγισθος ἐξέδωκεν εἰς ποταπὸν Μηκυναῖον, ἀλλὰ πάντες οἱ γονεῖς ἐθεωροῦντο καὶ ἦσαν οἱ καταλληλότεροι πρὸς καλὴν ἀποκατάστασιν τῶν τέκνων. Ἄλλως τε τὸ καθῆκον τοῦτο ἐνομιζέτο καὶ δικαίωμα εὐάρεστον τῶν γονέων, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς Μηδείας, ἥτις δὲν ἐπεθύμει κατ' οὐδένα τρόπον ν' ἀποχωρισθῇ τῶν τέκνων:

πρὶν λέκτρα καὶ γυναῖκας καὶ γαμπλῖους
εὐνὰς ἀγῆλαι, λαμπάδας τ' ἀνασχεθεῖν.

καὶ ἐκ τῶν Φοινισσῶν τοῦ Εὐριπίδου, ἐν αἷς ὁ Ἐτεοκλῆς ἐξερχόμενος εἰς ἐπτάπυργον πύλην τοιαῦτα παραγγέλλει τὸν Κρέοντα περὶ τῶν γάμων τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ἀντιγόνης:

— γάμους δ' ἀδελφῆς Ἀντιγόνης, παιδός
— τε σοῦ Αἴμονος, ἐάν τι τῆς τύχης ἐγώ
— σφαλῶ, σοὶ χρὴ μέλεσθαι (1)

(1) Εὐρ. Φοιν. στ. 756.

καὶ ἀνωτέρω ἡ Ἰοκάστη αἰτιολογουμένη διὰ τὸν ἀνίερὸν μετὰ τοῦ υἱοῦ της γάμον ἀλλαχοῦ ἀποδίδει τὴν αἰτίαν λέγουσα:

— Κρέων ἀδελφὸς τάμᾳ κηρύσσει λέχνη,
— ὅστις σοφῆς αἰνιγμα παρθένου μάθοι,
— τούτῳ ξυνάψειν λέκτρα (1)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ ἀρραβῶνος καὶ προικός.

Πρὸ τοῦ γάμου προηγεῖτο πάντοτε ἡ ἐγγύησις, ἣ γουν ἀρραβῶνες. Οἱ γονεῖς δηλονότι τῶν μελλονύμφων δι' ἐγγυήσεως ὑπέσχοντο τὴν θυγατέρα εἰς τὸν υἱὸν τῶν ἐτέρων, ἥτοι διὰ γραπτῶν ὁμολογιῶν, αἵτινες ἐκαλοῦντο ἐγγύαι, καὶ περὶ ὧν οἱ νόμοι ὥριζον τοὺς διαφόρους ὅρους τοῦ γάμου. Περὶ τούτου παράδειγμα κατέλιπεν ἡμῖν ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ κατὰ Στεφάνου λόγῳ, ἐν ᾧ φέρεται ὁ ἐξῆς νόμος:

ΝΟΜΟΣ

« Ἦν ἐγγυήση ἐπὶ δικαίοις δάμαρτα εἶναι ὁ πατήρ ἢ ἀδελφὸς προπάτωρ ἢ πάππος ὁ πρὸς πατρός, ἐκ ταύτης εἶναι παῖδας γνησίους κτλ. » (2) καὶ ἀνωτέρω λέγει ὁ Δημοσθένης « Σκέψασθε τοίνυν καὶ τοὺς νόμους, παρ' ὧν κελεύουσι τὰς ἐγγύας ποιεῖσθαι, ἵν' εἰδῆτε καὶ ἐκ τούτων ὡς κατεσκευασμέ-

(1) αὐτόθι Φοίν. στ. 47.

(2) Δημ. κ. Στεφ. 1134-18.

νης διαθήκης ψευδῆς μάρτυς γέγονε Στέφανος οὕτως,» (1).

Κατὰ τοῦς χροαθῶνας ὠρίζετο πρὸς τούτοις καὶ ἡ προῖξ τῆς γυναικός, φερνὴ καλουμένη καὶ ἔδνον. Κατὰ τοὺς παλαι-τάτους χρόνους τῆς Ἑλλάδος ἔθος ἐπεκράτει οἱ ἄνδρες ν' ἀγοράζωσι τὰς γυναῖκας παρ' ἀλλήλων, ὡς τοῦτο διδάσκει ὁ Ὅμηρος, λέγων περὶ τοῦ Ἰριδάμαντος, ὅς

« Πρωθ' ἑκατὸν βοῦς δῶκεν, ἔπειτα δε χίλι, ὑπέστη
« αἶγας ὁμοῦ καὶ οἷς, τὰ οἱ ἄσπετα ποιμένοντο (2).

Ὁ Ἡφαιστος συλλαβὼν ἐπ' αὐτοφόρῳ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Ἀφροδίτην μισγομένην μετὰ τοῦ Ἄρεως ἀπαιτεῖ παρ' αὐ-τῆς πάντα τὰ δῶρα, ὅσα αὐτὸς ἔδωκε κατὰ τὸν γάμον : (3).

Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης περὶ τούτου διαρρήδην λέγει «τοὺς ἀρχαίους νόμους λίαν ἀπλαῦς εἶναι καὶ βαρβαρικοὺς· ἐσιδη-ροφοροῦντό τε γὰρ οἱ Ἕλληνες καὶ τὰς γυναῖκας ἐωνοῦντο παρ' ἀλλήλων.» (4).

Ἀλλὰ κατὰ ταὺς μεταγενεστέρους χρόνους αἱ γυναῖκες προσέφερον προῖκα τοῖς ἀνδράσι. Περὶ τούτου μαρτυρεῖ ἡ Μήδεια, ἥτις ἀποτεينوμένη πρὸς τὰς Κορινθίαις γυναῖκας τοιαῦτα λέγει :

— Πάντων δ' ὅς ἐστ' ἐμψυχα καὶ γνώμην ἔχει,
— γυναῖκές ἐσμεν ἀθλιώτατον φυτόν,
— ἅς πρῶτα μὲν δεῖ χρημάτων ὑπερβολῇ,
— πόσιν πρίσθαι, δεσπότην τε δώματος
λαβεῖν.

(1) Δημ. κ. Στεφ. 1134.

(2) Ἰλιάδ. Α' στ. 244.

(3) Ὀδ. Θ, στ. 318.

(4) Ἀριστ. Πολ.

(5) Εὐριπ. Μήδ. στ. 230.

καὶ ὁ Ἀγαμέμνων, ὅστις ὑπισχνούμενος μίαν τῶν θυγατέρων αὐτοῦ εἰς Ἀχιλλέω τοιάδε λέγει :

Ἀλλ' ἐπεὶ ἀσάμην φρεσὶ λευγαλέῃσι πιθήσας,
ἄψ' ἐθέλω ἀρύσαι δόμεναί τ' ἀπειροῖσι ἄποινα·
ὑμῖν δ' ἐν πάντεσσι περικλυτὰ δῶρ' ὀνομήνω,
ἔπτ' ἀπύρους τρίποδας, δέκα δὲ χρυσοῖο τάλαντα,
αἶθωνας δὲ λέβητας ἐείκοσι, δώδεκα δ' ἵππους
πηγούς ἀθλοφόρους, οἱ ἀέθλια ποσσὶν ἄροντο.
δώσω δ' ἐπτὰ γυναῖκας, ἀμύμονα ἔργα ιδυίας,
Λεσβίδας, ἅς, ὅτε Λέσβον εὐκτιμένην ἔλεν αὐτὸς,
ἐξελόμην,

Τρωϊάδας δὲ γυναῖκας ἐείκοσιν αὐτὸς ἐλέσθω
αἱ κε μετ' Ἀργεῖν Ἑλένην κάλλιστα ἔωσιν

Ἄλλ' ὁ Ἀχιλλεὺς τοιάδ' ἀπαντᾷ :

ἐχθρὰ δέ μοι τοῦ δῶρα, τίω δέ μιν ἐν καρὸς αἴσῃ
οὐδ' εἰ μοι δεκάκις τε καὶ εἰκοσάκις τόσα δοίη
ὅσσα τέ οἱ νῦν ἐστὶ, καὶ εἰ ποθεν ἄλλα γένοιτο,
οὐδ' εἰ μοι τόσα δοίη ὅσα ἡγάμαθός τε κόνις τε
οὐδέ κεν ὥς ἔτι θυμὸν ἐμὸν πείσει' Ἀγαμέμνων.

Ἐκ τούτων βλέπομεν ὅτι κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους τῆς Ἑλλάδος ἡ προῖξ τῶν νεανίδων ἦτο σημαντική, ὁ Ἀγαμέμνων μάλιστα ὑπέσχετο πρὸς τοῖς ἄλλοις τῷ Ἀχιλλεῖ καὶ ἐπτὰ πόλεις. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Ἀνδρομάχη διὰ τὴν με-γάλην αὐτῆς προῖκα ἐλέγετο καὶ πολύδωρος :

ἐνθ' ἄλοχος πολύδωρος ἐναντία ἦλθε θεούσα

Ἀνδρομάχη, θυγάτηρ μεγαλήτορος Ἡετίωνος. (2)

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑκάβη λέγεται ὅτι πολλὴν προῖκα ἔλαβε παρὰ τοῦ γεννήτορος :

(1) Ἰλιάδ. Ἰστ. 119.

(2) Ἰλ. Ζ. στ. 394.

πολλά γὰρ ὥπασε παιδὶ γέρον ὀνομάκλυτος Ἄλτης. (1)

Ὁ δὲ Ἀλκίνοος ἐπεθύμει νὰ κάμῃ γαμβρόν τὸν Ὀδυσσεά, ὅτε καὶ ὑπισχνεῖται νὰ δώσῃ οἶκον καὶ κτήματα.

Σῖκον δὲ ἐγὼ καὶ κτήματα δοίην (2).

Ὁ δὲ Τηλέμαχος πρὸς τοὺς μνηστῆρας, οἵτινες παρώτρυνον αὐτὸν ν' ἀποπέμψῃ τὴν μητέρα αὐτοῦ, προβάλλει πλὴν ἄλλων λόγων καὶ τὸν λόγον τῆς ἀποδόσεως τῆς προικός, ἥτις ἦτο μέγιστη :

Κακὸν δέ με πόλλ' ἀποτίνειν

Ἰκαρίῳ, αἶκ αὐτὸς ἐκὼν ἄπο μητέρα πέμψω (3)

Ἐκ τοῦ τελευταίου μάλιστα χωρίου δηλοῦται καὶ τόδε, ὅτι ἐν διαζεύξει ἡ προῖξ ἀπεδίδετο εἰς τὸν πατέρα τῆς γυναικός, ἢ ὅταν ἐξηγόραζον τὰς γυναῖκας, αἱ γυναῖκες ἀπέδιδον αὐτὴν εἰς τοὺς ἄνδρας, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ Ἡφαιστού, καὶ ἐκ τῆς Πηνελόπης. Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὁ Δημοσθένης πραγματεύεται ἐν τῷ κατὰ Βοιωτοῦ λόγῳ ἢ περὶ προικὸς μητρός, ἐν ᾧ ἀναγράφονται οἱ λόγοι, οἵτινες ὠρίζον τὰ τῆς προικὸς καὶ τὰ περὶ κληρονομίας καὶ ἀποδόσεως αὐτῆς.

Ὅπως ὁμως οἱ γονεῖς τῶν νυμφῶν ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ δίδωσι σημαντικὴν προῖκα, οὕτω καὶ οἱ σύζυγοι ἔπρεπε νὰ ὑποδεχθῶσι τὰς συζύγους ἐν καινουργέσι θαλάμοις καὶ δώμασιν. Ἀπαραίτητον δῆλον ὅτι καθῆκον τῶν ἀνδρῶν ἦτο νὰ κτίσωσι νέον δῶμα καὶ θαλάμους. Οὕτως ἡ κόρη παρὰ Θεοκρίτῳ (Εἰδ. Α΄.) ἐρωτᾷ τὸν Δάφνιν πρὸ τοῦ γάμου :

Τεύχεις μοι θάλαμον; τεύχεις καὶ δῶμα καὶ αὐλὰς;

(1) Ὀδυσ. Χ. στ. 51.

(2) Ὀδυσ. Η. στ. 314.

(3) Ὀδυσ. Β. στ. 132.

καὶ ὁ Δάφνις ἀπαντᾷ

τεύχω σοι θαλάμους, τὰ δὲ δώματα καλὰ νομεῦσι. (1).

Ὁ Νεστορίδης παρ' Ὀμήρῳ ἔκτισεν ὑψηλὸν δῶμα, ἵνα ὑποδεχθῇ τὴν νύμφην :

ἐνθα δ' ἔγνημε γυναῖκα καὶ ὑψηροφῆς θέτο δῶμα (2).

Ἐπίσης περὶ τοῦ Πρωτεσιλάου, πρώτου πεσόντος ἐν Τροίᾳ, λέγει ὁ Ὀμηρος :

τοῦ δὲ καὶ ἀμφιδρουφῆς ἄλοχος Φυλάκη ἐλέλειπτο καὶ δόμος ἡμιτελής.

Τοῦτ' αὐτὸ λέγεται καὶ παρὰ Λουκιανῷ ἐν τῷ διαλόγῳ τοῦ Πρωτεσιλάου καὶ Πλούτωνος.

Ἐκτὸς τῶν δώρων τοῦ πατρὸς τῆς νύμφης καὶ τῶν θαλάμων τοῦ συζύγου καὶ ἡ μελλονύμφος ὦρειλε νὰ πκρέχῃ τοῖς οἰκείοις τοῦ ἀνδρὸς ἐνδύματα, ὡς τοῦτο δηλοῦται ἐκ τοῦ Ὀμήρου. Ἡ Ἀθηνᾶ καθ' ὕπνου ἐπιφανεῖται εἰς τὴν ἐπίγαμον Ναυσικάαν προτρέπει αὐτὴν νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸν ποταμὸν καὶ πλύνῃ τὰ νυμφικά, διότι

Σοὶ δὲ γάμος σχεδὸν ἐστίν, ἵνα χρὴ καλὰ μὲν αὐτὴν ἔννυσθαι, τὰ δὲ τοῖσι παρασχεῖν, οἳ κε σ' ἄγωνται (4).

Καὶ ὁ ἀνὴρ δὲ ὦρειλε νὰ προσφέρῃ τῇ νύμφῃ ἐκτὸς τῶν θαλάμων καὶ τῶν δωματίων καὶ τὰ νυμφικά ἄμφια, ὡς τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῆς ἑσθῆτος, ἣν ἡ Ἑλένη δίδωσι τῷ Τηλεμάχῳ εἰς τοιαύτην χρῆσιν.

(1) Θεοκρ. Εἰδ. Α.

(2) Ὀδυσ. Ο. στ. 241.

(3) Ἰλ. Β. στ. 700.

(4) Ὀδυσ. Ζ. στ. 27.

«Δῶρόν τοι καὶ ἐγὼ» τέκνον φίλε, τοῦτο δίδωμι,
μνήμῃ Ἑλένης χειρῶν, πολυηράτου εἰς γάμου ὥραν,
οἷ ἄλόχῳ φορέειν: τέως δὲ φίλῃ παρὰ μητρὶ
κείσθω ἐνὶ μεγάρῳ (1).

Ἐκ πάντων τούτων δῆλον ὅτι κατὰ τοὺς ἀρραβῶνας ὑπεγράφοντο ἀμφοτέρων αἱ ἐγγύχει, ὠρίζετο δὲ καὶ ἡ προίξ, ἣν ἡ γυνὴ ὥρειλε νὰ φέρῃ εἰς τὸν ἄνδρα, καὶ ὅτι πρὸς τούτοις καὶ δῶρα ἐδίδοντο ὑπὸ τῆς νύμφης εἰς τοὺς οἰκείους τοῦ νυμφίου μετὰ τὸν γάμον, ὡς καὶ ὁ σύζυγος προσέφερε τὰ νυμφικά ἅμρια. Ἡ προίξ δὲ αὕτη κατὰ τοὺς νόμους τῶν ἀρχαίων ἐπεστρέφετο εἰς τὸν πατέρα τῆς νύμφης ἐν περιπτώσει διαζυγίου, καὶ ἐν ἄλλῃ περιπτώσει ἐκληρονομεῖτο ὑπὸ τῶν τέκνων. Ἐκ τούτου δηλοῦται ἡ ἱερότης τοῦ γάμου καὶ ἡ πρόνοια, ἣν ἐλάμβανον οἱ γονεῖς ἐκ τῶν προτέρων περὶ τῶν τέκνων, νόμοι. εἴτινες καὶ παρὰ Ῥωμαίοις μετὰ ταῦτα διετηρήθησαν. Καὶ τὸ σπουδαιότερον ἡ καλλίστη συνήθεια τοῦ νὰ δίδωνται δῶρα τοῖς οἰκείοις παρὰ τῆς νύμφης, ἥτις καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον πολλαχοῦ διετηρήθη. Ἡ προίξ ὅμως δὲν ἦτο καὶ κατὰ νόμον ἐπιβεβλημένη, οὐδὲ προσεφέρετο τοιαύτη ὑπὸ τῶν πτωχῶν, ἀλλ' ὑπῆρχε πάντοτε ἀνάλογος τῆς κοινωνικῆς θέσεως τοῦ ἀτόμου, τοῦ ἐκδιδόντος τὰς θυγατέρας.

Λαμπρότερα ὅμως ἦτο ἡ προίξ, ὅταν μετ' αὐτῆς συνυπῆρχε παρὰ τῇ γυναικὶ ἡ ἀρετὴ καὶ τὸ ἥθος, ὡς ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος περὶ τῆς Ὀλυμπιάδος, λέγων· «Ἀμαχὸν εὖν τι πρᾶγμα γαμετὴ γυνὴ καὶ νόμιμος, ἂν ἐν αὐτῇ πάντα θεμένῃ καὶ προῖκα καὶ κεστόν, ἥθει καὶ ἀρετῇ κατεργάσῃται τὴν τοῦ ἀνδρὸς εὖνοιαν. (2)

(1) Ὀδυσ. Ο. στ. 126.

(2) Μαργ. Δύμητσα β. Ὀλυμ.

Μετὰ τὸν ἀρραβῶνα ἐτελεῖτο ὁ γάμος. Δὲν εἶναι ὁμως γνωστὸν ἐπὶ πόσον χρόνον διήρκει ἡ μνηστεία. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὡς πρὸς τὴν μνηστείαν αὕτη πολλάκις ἐλάμβανε χώραν ἀπόντος τοῦ ἐτέρου τῶν μνηστευομένων, ὡς τοῦτο δηλοῦται ἐκ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Ἀχιλλέως.

Ὁ Ἀγαμέμνων δῆλον ὅτι ἀναγκασθεὶς νὰ θυσιάσῃ τὴν θυγατέρα Ἰφιγένειαν προσκαλεῖ αὐτὴν εἰς Αὐλίδαν, ἐπὶ προφάσει ὅτι ἐμνήστευσεν αὐτὴν μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως, ὁ δὲ Ὀρέστης πρότερον ἦτο μεμνηστευμένος μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Μενελάου Ἑρμιόνης, μετὰ τῆς συμφωνίας, ὅπως νυμφευθῇ αὐτὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας, ἀλλ' ὁ Μενέλαος ἐμνήστευσεν αὐτὴν μακρόθεν μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως Νεοπτολέμου, ὅστις καὶ μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου ἐνυμφεύθη αὐτήν. Ἐκ τούτου δηλοῦται ὅτι ὁ χρόνος τῆς μνηστείας δὲν ἦτο ὠρισμένος, ἡδύνατο δὲ νὰ παραταθῇ καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον.

Περὶ δὲ τῆς πρὸς ἀλλήλους σχέσεως τῶν μεμνηστευμένων οὐδὲν θετικῶς γινώσκομεν· λαμβανομένου ὁμως ὑπ' ὄψιν πρῶτον τοῦ περιορισμοῦ τῶν νεανίδων, ὡς περὶ τούτου δηλοῖ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ Οἰκονομικῷ, καὶ ἐξ ἄλλου τοῦ τρόπου, καθ' ὃν συνίστατο ὁ γάμος (κατ' ἀπόφασιν δηλαδὴ καὶ προτίμησιν τῶν γονέων) ἐξάγομεν ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους οἱ μεμνηστευμένοι δὲν εἶχον τὴν σήμερον ἐλευθερίαν τῶν μεμνηστευμένων τῶν μεγαλοπόλεων. Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἐπιτεταί ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔλειπεν ἡ λατρεία τοῦ ἔρωτος. Τούναντίον αἱ νεάνιδες ἠθάνοντο τὰ βέλη τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀφροδίτης, ὡς τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῆς Πολυξένης, ἥτις ἠρᾶτο τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ ἐκ τῆς Ἀντιγόνης, ἥτις πρὸς τὴν ὕβριν τοῦ πενθεροῦ τῆς Κρεόντος:

κακὰς ἐγὼ γυναῖκας υἱέσιν ὀτυγῶ·

ἀπαντᾷ μετ' ὅλου τοῦ νεανικοῦ ἔρωτος

Ὡ φίλταθ' Αἴμον, ὥς σ' ἀτιμάζει πατήρ (1).

Αἱ τῶν μεμνηστευμένων ὁμῶς σχέσεις κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἦσαν περιορισμέναι καὶ διὰ λόγον ἀρετῆς παρθενικῆς, τὸν ὅποιον εὐλαβοῦντο οἱ ἀρχαῖοι περὶ πλείστου, ἀφοῦ ἰδιαίτεροι νόμοι αὐστηρότεροι ἐπέβαλλον τὴν ἀρετὴν εἰς τὰς ἐγγάμους. Ἄλλως τε καὶ ὁ βίος τῶν νεανίδων ἦτο τοιοῦτος, ὥστε δὲν ἐπέτρεπε συχνὰς ἐξόδους ἐκ τοῦ οἴκου, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ πραγματευθῶμεν ἀμέσως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν νεανίδων.

Συνεχίζοντες τὴν περὶ τοῦ γάμου τῶν ἀρχαίων πραγματείαν οὐδαμῶς ἄσκοπον ὑπολαμβάνομεν νὰ ἐκθέσωμεν ἐν ῥ-
λίγοις καὶ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν θηλέων, τοῦθ' ὅπερ θὰ χρησιμεύσῃ ἡμῖν ἔπειτα πρὸς τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὡς μητρός καὶ οἰκοδεσποίνης. Διότι εἶναι ἀληθές, καθὰ λέγει καὶ ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Πλάτων καὶ συλλήβδην πάντες οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὅτι ἡ ἀνατροφή τῶν τέκνων ἦτο ἐπιβεβλημένη τοῖς γονεῦσι κατὰ νόμον πρὸς τὴν μέλλουσαν ἡλικίαν, ἣτις θὰ συγκροτήσῃ τὴν κοινωνίαν.

Καὶ πρῶτον εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς

(1) Σοφ. Ἀντιγ. στ. 571.

ἡλικίας διάκρισις ἄρρενος καὶ θήλεος ἐν τῇ ἀνατροφῇ δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλ' αὕτη ἄρχεται ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἡ νέα μανθάνει τὴν θέσιν αὐτῆς καὶ ὁ νέος τὸν ἴδιον προορισμόν.

Εἶναι ἀληθές ὅτι καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ βίου ἡ φύσις ἀποκαλύπτεται τοῦ ἄρρενος καὶ θήλεος ἐν ταῖς παιδιαῖς καὶ ἐν ταῖς ὁρμαῖς· οὕτω παραδείγματος χάριν τὰ ἄρρενα ἀρέσκονται εἰς τὸ νὰ ἱππεύωσι καλάμους, νὰ πηδῶσι, νὰ τρέχωσιν, ἐνῶ τὰ θήλεα ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν ταχέως ἐπιδίδονται εἰς τὴν κατασκευὴν πλαγγόνων καὶ τὴν ἐνδυμασίαν αὐτῶν, εἰς τὴν ῥαπτικήν καὶ εἰς τὴν οἰκιακὴν ὑπηρεσίαν. Ἡ κυρίως ὁμῶς ἀνατροφή ἄρχεται ἀπὸ τοῦ δεκάτου καὶ δωδεκάτου ἔτους, ὅτε καὶ αἱ σωματικαὶ καὶ ψυχικαὶ δυνάμεις τῆς κόρης εἶναι ἀνεπτυγμέναι πρὸς τοιαύτην ἐνγασίαν. Ἐνῶ δὲ οἱ παῖδες ἀπὸ τοῦ ἐβδόμου ἔτους παρεδίδοντο εἰς παιδοτρίβου, εἰς τὰ διδασκαλεῖα δηλαδὴ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου καὶ Πλάτωνος, αἱ νέαι διέμενον ἐν τῇ οἰκίᾳ, ὑπηρετοῦσαι τὰς μητέρας καὶ μανθάνουσαι τὰ γυναικεῖα ἔργα. Περὶ τούτου διδάσκει ἡμᾶς ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ Οἰκονομικῷ λόγῳ. «Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ἔφη, ἔγωγε, ὦ Ἰσχύμαχε, πάνυ ἂν ἠδέως σου πυθοίμην πότῃρα αὐτὸς σὺ ἐπαίδευσας τὴν γυναῖκα ὥστε εἶναι εἷχιν δεῖ ἢ ἐπισταμένην ἔλαβες παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς διοικεῖν τὰ προσήκοντα αὐτῇ; Καὶ τί ἂν, ἔφη, ὦ Σώκρατες, ἐπισταμένην σὺτὴν παρέλαβον, ἢ ἔτη μὲν οὐπω πεντεκαίδεκα γεγονυῖα ἦλθε πρὸς ἐμέ, τὸν δὲ ἔμπροσθεν χρόνον ἔζη ὑπὸ πολλῆς ἐπιμελείας ὅπως ὡς ἐλάχιστα μὲν ὀψοίτο, ἐλάχιστα δ' ἀκούσοίτο, ἐλάχιστα δ' ἔροιτο; οὐ γὰρ ἀγαπητόν σοι δοκεῖ εἶναι εἰ μόνον ἦλθεν ἐπισταμένη ἔρια παραλαβοῦσα ἱμάτιον ἀποδεῖξαι, καὶ ἑωρακυῖα ὡς ἔργα ταλάσια θεραπεῖναι δίδοται; ἐπεὶ τὰ γε ἀμφὶ γαστέρα, ἔφη, πάνυ

καλῶς, ὃ Σώκρατες, ἤλθε πεπαιδευμένη»⁽¹⁾. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Ξενοφῶντος μαυθάνομεν ὅτι ἡ πρώτη μέριμνα τῶν γονέων ἐν τῇ ἀνατροφῇ τῶν θυγατέρων ἦτο νὰ διδάξωσιν αὐτὰς τὴν μαγειρικὴν (τὰ ἀμφὶ γαστέρα) καὶ τὴν ἐριουργίαν. Ἡ ἐργασία δὲ αὕτη τῆς ἐριουργίας ἦτο κοινὴ εἰς πάσας τὰς νέας, τὰς τε ιδιώτιδας καὶ τὰς τῶν βασιλέων καὶ ἀρχόντων, ὡς περὶ τούτου μαρτυροῦσι πολλὰ χωρία τῶν ἀρχαίων. Οὕτω ὁ Ἐκτωρ πρὸς τὴν σύζυγον Ἀνδρομάχην, ἣτις προέτρεπεν αὐτὸν νὰ μὴ προστρέξῃ εἰς τὸν ἀγῶνα, τοιαῦτα ἀπαντᾷ:

Ἄλλ' εἰς οἶκον ἰοῦσα τὰ δ' αὐτῆς ἔργα κόμμιζε,
ιστὸν τ' ἡλακάτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε
ἔργον ἐποίχεσθαι: (2).

Ἐξ αὐτοῦ δηλοῦται ὅτι ἔργον τῆς Ἀνδρομάχης ἦτο ἡ ἐριουργία καὶ ἡ ἐπιστάσις τῶν θεραπαινίδων.

Ἡ περίφρων Πηνελόπη, ἡ σύζυγος τοῦ βασιλέως τῆς Ἰθάκης Ὀδυσσεύς, βιαζομένη ὑπὸ τῶν μνηστήρων κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς νὰ συζευχθῇ ἓνα ἐξ αὐτῶν ὑπέσχθη εἰς αὐτοὺς τότε νὰ συζευχθῇ, ὅταν τελειώσῃ τὸ ὑφαινόμενον φάρος.

ἡ δὲ δόλον τόνδ' ἄλλον ἐνὶ φρεσὶ μερμήριξεν.
στῆσαιμένη μέγαν ἰστὸν ἐνὶ μεγάροισιν ὕφαινεν,
λεπτὸν καὶ περίμετρον (3).

Ἐπίσης καὶ ἡ καλὴ Ἑλένη κατεγίνετο εἰς τὴν ἡλακάτην, ὡς δηλοῦται ἐκ τε τοῦ δῶρου, ὅπερ ἔδωκεν εἰς τὸν Τηλέμαχον, ἵνα προσφέρῃ τῇ μελλούσῃ συζύγῳ ὡς ἐνθύμιον Ἑλένης, καὶ ἐκ τῶν κάτωθι στίχων:

(1) Ξενοφ. Οἶκον.

(2) Πι δ. Ζ. στ. 490.

(3) Ὀδ. Β. στ. 93.

Χωρὶς δ' αὖθ' Ἑλένη ἄλοχος πόρε κάλλιμα δῶρα,
Χρυσέην τ' ἡλακάτην τάλαρον θ' ὑπόκυκλον ὄπασεν
ἀργύρεον, χρυσῶ δ' ἐπὶ χεῖλεα κεκράαντο.

αὐτὰς ἐπ' αὐτῷ.

καὶ ἡ Πολυξένη ἐν Ἑκάθῃ στίχ. 360.

ἡλακάτη τετάνυστο ἰοδνεφές εἶρος ἔχουσα (1).

Οἱ ἀρχαῖοι μάλιστα, ἵνα μείζονα σημασίαν ἀπονείμωσιν εἰς τὰ ἔργα τῆς ταλασίας καὶ ὑφαντικῆς, ἐθειώρουν προεπάτιδας τῶν τοιούτων ἔργων αὐτὰς τὰς θεάς, ὡς τὴν Ἥραν ἐν Ἀργεῖ, τὴν Ἀθηνᾶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ τὴν Ἀρτεμιν καὶ Εἰλείθειαν, ιδίως δὲ τὴν Ἀθηνᾶν, ἣτις καὶ Ἐργάνη καὶ Πηνῆτις ἐλέγετο. Ἐντεῦθεν εἰς τὰς εἰρημένας θεάς πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὕφαινον πέπλους τεχνικοὺς καὶ ποικίλους, καθὼς ἐν Ἀθήναις μὲν εὐγενεῖς παρθέναι ὕφαινον τῇ πολυούχῃ θεᾷ πέπλον ἐν τῇ κατὰ τετροετίαν τελουμένην ἑορτῇ τῶν Παναθηναίων, ἐν ᾗ ἐξεικονίζετο ἡ κατὰ τῶν Γιγάντων τῆς θεᾶς νίκη. (2). Ἐν Ὀλυμπίᾳ δὲ δέκα καὶ ἐξ γυναικες ὕφαινον τῇ Ἥρᾳ πέπλον, ἐν Σπάρτῃ τῷ ἐν Ἀμύκλαις Ἀπόλλωνι, καθὰ φησὶ Πausanias ἐν τῷ Γ'. καὶ Ε'. βιβλίῳ καὶ ἐν Ἀργεῖ τῇ Ἀρτέμιδι, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ Εὐριπίδου ἐν Ἰφιγενείᾳ ἐν Ταύροις. Καθόλου δὲ εἰπεῖν τὰ τῆς ταλασίας ἔργα καὶ ἡ ὑφαντικὴ ἦτο τὸ ἀποκλειστικὸν ἔργον τῶν νεανίδων καὶ γυναικῶν.

Ἄτερον ἔργον τίμιον τῶν νεανίδων καὶ γυναικῶν ἦτο τὸ κέντημα, εἰς τὸ ὁποῖον θυμικῶς ἐπέδωκαν αἱ Ἑλληνίδες, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν σωζομένων παλαιῶν γραφῶν καὶ ἐκ τῆς Ἑλένης.

(1) Ὀδ. Δ. στ. 130.

Ἐπίσης καὶ ἡ πλύσις ἦτο τὸ οἰκεῖον ἔργον τῶν νεανίδων καὶ τῶν γυναικῶν, οὐ μόνον τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν βασιλέων, ὡς τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῆς Ναυσικάας, ἥτις καταβᾶσα εἰς τὴν θάλασσαν, μετ' ἄλλων θεραπαινίδων ἔπλυνε τὰ ἐνδύματα, καθὰ δηλοῖ ὁ Ὅμηρος ἐν τῷ ζ' τῆς Ὀδυσσίας, λέγων περὶ τῆς Ναυσικάας.

Αἱ δ' ὅτε δὴ ποταμοῖο ῥόον περικαλλέ' ἵκοντο,
ἐνθ' ἦτοι πλῦνοι ἦσαν ἐπνετανοί, πολὺ δ' ὕδωρ
καλὸν ὑπεκπροοέει μάλα περ ῥυπόωντα καθῆραι,
ἐνθ' αἶγ' ἡμιόνους μὲν ὑπεκπροέλυσαν ἀπῆνης.
καὶ τὰς μὲν σεῦαν ποταμὸν πάρα δινῆεντα
τρώγειν ἄγρωσθιν μελιπδέα· ται δ' ἀπ' ἀπῆνης
εἵματα χερσὶν ἔλοντο καὶ ἐσφόρεον μέλαν ὕδωρ,
στεῖδον δ' ἐν βόθροισι θοῶς ἔριδα προφῆρουσαι.

καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τῶν Τρωϊάδων

ἐνθα δ' ἐπ' αὐτῶν πλῦνοι εὐρέες ἐγγὺς ἔασιν
καλοὶ λαῖνεοι, ὅθι εἵματα σιγαλέοντα
πλύνεσκον Τρώων ἄλοχοι καλαί τε θύγατρος

καὶ ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐορτῆς τῶν Πλυντηρίων, περὶ ἧς ἀναφέρει ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ α'. βιβλίῳ τῶν Ἑλληνικῶν. Κατὰ ταύτην δηλαδὴ ὅλαι αἱ θυγατέρες ἐξ ἐπιφανῶν οἰκῶν τῶν Ἀθηναίων καὶ γυναῖκες ἔπλυνον τὰ ἐνδύματα τῆς θεᾶς, μὲ τὰ ὅποια κατεκάλυπτον τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς.

Ἐτέρον ἔργον τῶν ἐλευθέρων παρθένων ἦτο καὶ ἡ ὑδροφορία· ἐκ παλαιότητας δὲ χρόνου αἱ θυγατέρες καὶ αὐτῶν τῶν ὀνομαστῶν γονέων ὑδρεύοντο παρὰ πλησίον κρηνῶν, τοῦτο δὲ μανθάνομεν πρὸς τὸ τοῦ Ὀμήρου, ὅστις ἐξομοιοῖ τὴν

(1) Ὀδ. Ζ. στ. 85.

(2) Ἰλ. Χ, στ. 153. καὶ Ξεν. Ἑλλ. 1. 4. 12.

πρὸς ἀπάντησιν τοῦ Ὀδυσσεύς, ἐρχομένην Ἀθηναῖν μὲ νεάνιδαν κάλπην ἔχουσαν, λέγων

ἐνθα οἱ ἀντεβόλῃσε θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη
παρθενικῇ εἰκυῖα νεήνιδι, κάλπην ἐχούσῃ (1)

καὶ ἐκ τοῦ Ἀριστοφάνους λέγοντες.

νῦν δὴ γὰρ ἐμπλῆσαμένη τὴν ὑδρίαν κνεφαῖα
μόγισ ἀπὸ κρήνης ὑπ' ὄχλου καὶ θορύβου
καὶ πατάγου καὶ χυτρείου,
δούλῃσιν ὥστιζομένη
στιγματίαις θ' κτλ. (2)

ἐν οἷς δηλοῦται πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ἡ ὑδρευσις ἐγένετο ἐν ὥρᾳ σκότους (λυκαυγοῦς ἢ λυκόφωτος), ἵνα μὴ ὀραθῇ ἡ παρθένος ὑπὸ τοῦ ὄχλου, διότι τὸ τοιοῦτον ἀντέβαινε εἰς τὰ τότε ἦθη.

Ὁ Ἐκτωρ ἀποχωρῶν ἐκ τῶν ἀνακτόρων εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ πρὸς τὴν Ἀνδρομάχην ἀποτεινόμενος λέγει ὅτι δὲν λυπεῖται τόσον, ἂν ἀποθάνῃ, ὅσον διότι ἡ σύζυγος θ' ἀναγκασθῇ νὰ ὑδροφορήσῃ ὡς δούλη.

καὶ κεν ἐν Ἀργεὶ εοῦσα πρὸς ἄλλης ἰστὸν ὑφαίνεις,
καὶ κεν ὕδωρ φορέοις Μεσσηνίδος ἢ Ὑπερείης
πόλλ' ἀεκαζομένη (3)

Καὶ γενικῶς ἡ ὑδροφορία ἦτο τίμιον ἔργον τῶν παρθένων, ὅταν αὐταὶ ὡς ἐλεύθεροι ἐνήσκουν αὐτό.

Ἔργον ὁμοίως τῶν παρθένων ἦτο καὶ τὸ ἀλέθειν κριθᾶς ἢ σῖτον ἐν τοῖς χειρομύλοις καὶ ἐξ αὐτῶν τὸ κατασκευάζειν

(1) Ὀδυσ. Η.

(2) Ἀριστ. Λυσιστρ.

(3) Ἰλ. Ζ. στ. 456.

ἄρτους, τούτέστιν ἡ ζυμωτική. Περὶ τούτου πραγματεύεται διεξοδικῶς ὁ Πλάτων ἐκ τῶν ε'. βιβλίων τῆς πολιτείας, λέγων. «Οἷσθα τί εὖ ὑπ' ἀνθρώπων μελετώμενον, ἐν ᾧ οὐ πάντα ταῦτα τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος διαφερόντως ἔχει ἢ τὸ τῶν γυναικῶν; ἢ μακρολογῶμεν τήν τε ὑφαντικὴν λέγοντες καὶ τὴν τῶν ποσίων τε καὶ ἐψημάτων θεραπείαν, ἐν εἰς δὴ τι δοκεῖ τὸ γυναικῆον γένος εἶναι, οὐ καὶ καταγελαστότατόν ἐστι πάντων ἡττώμενον;»⁽¹⁾

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἔργων ἐν πολλαῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις αἱ νέαι ἐδιδάσκοντο καὶ ὀλίγα γράμματα, ὅσα ἐνομιζόντο χρήσιμα εἰς οἰκονόμους γυναῖκας, οἷον ἀνάγνωσιν, ἀριθμητικὴν, ἔτι δὲ μουσικὴν καὶ χορόν. Τὰ γράμματα μάλιστα ἦσαν πολὺ περιωρισμένα, ὡς συμβαίνει σήμερον παρ' ἡμῖν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, καὶ τοῦτο διότι ὑπετίθετο ὅτι τὰ πολλὰ γράμματα ἦσαν ἄχρηστα ταῖς νέαις, καὶ διότι κύριον αὐτῶν μέλημα ἦτο ἡ σωφροσύνη, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ Ξενοφώντος λέγοντος: «Τί δ' ἂν ἐγὼ σοι, ἔφη, δυναίμην συμπράξαι; τίς δὲ ἡ ἐμὴ δύναμις; ἀλλ' ἐν σοὶ πάντα ἐστίν, ἐμὸν δὲ ἔφησεν ἡ μήτηρ ἔργον εἶναι σωφρονεῖν»⁽¹⁾, ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι ἡ μείζων πρὸς τὰς θυγατέρας ἐπιμέλεια τῶν γονέων ἦτο νὰ διδάσκωσιν αὐτὰς τὴν οἰκιακὴν σωφροσύνην.

Ὅτι δὲ αἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐπέτρεπον εἰς τὰς γυναῖκας πολλὰ γράμματα δηλοῦται ἐκ τοῦ Εὐριπίδου λέγοντος ἐν Ἰππολύτῳ:

σοφὴν δὲ μισῶ· μὴ γάρ ἐν γ' ἐμοῖς δόμοις
εἶπ φρονοῦσα πλεῖον ἢ γυναῖκα χρή.
Τὸ γάρ κακοῦργον μᾶλλον ἐντίκτει Κύπρις
ἐν ταῖς σοφαῖσιν· ἢ δ' ἀμήχανος γυνὴ
γνώμη βραχεῖα μωρίαν ἀφηρέθη (2).

(1) Ξεν. Οἶκ. VII. 14. 15.

(2) Ευριπ. Ἰπ. στ. 640.

Ἐκ τούτου ὁμως δὲν ἐπιτεταί ὅτι γενικῶς τὰ γράμματα κατὰ νόμον ἦσαν ἀπηγορευμένα ταῖς γυναῖξιν. Περὶ τούτου δηλοῖ ἡμῖν ἡ Ἀσπασία ἡ Μιλησία, σύζυγος τοῦ Περικλέους, ἥτις διὰ τὴν σοφίαν καὶ διδάσκαλος ἀπεκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ Σωκράτους, καὶ ἡ Λεσβία Σαπφώ, ἥτις οὐ μόνον αὐτὴ διὰ τῶν ποιημάτων ἐθελγε τοὺς Λεσβίους, ἀλλὰ καὶ πολλὰς νεάνιδας εὐγενεῖς ἐδίδασκε τὴν ποίησιν. Γενικῶς εἰπεῖν οἱ ἀρχαῖοι ἐν τῇ ἀνατροφῇ τῶν νεανίδων πρῶτιστον μέλημα εἶχον νὰ καταστήσωσιν αὐτὰς σώφρονας συζύγους καὶ μητέρας ἱκανὰς πρὸς ἀνατροφὴν τῶν τέκνων. Ἐνεκα τούτου οὐδαμῶς μνημονεύονται διδασκαλεῖς τῶν θηλέων, καίτοι ἐν πολλαῖς γραφαῖς φέρεται νεᾶνις ἀναγινώσκουσα τὸ ἀλφάβητον.

Ἄν ὁμως πρὸς τὴν καθ' αὐτὸ διδασκαλίαν τῶν γραμμάτων ὀλίγον χρόνον ἐδαπάνων, πρὸς τὴν μουσικὴν ὁμως καὶ τὸν χορόν ἐδαπάνων ἅπαντα τὸν χρόνον τῆς ἀνέσεως, καὶ τοῦτο διὰ δύο λόγους, πρῶτον πρὸς μέρφωσιν τοῦ ἥθους καὶ δεύτερον διὰ τὰς μεγάλας ἐορτάς. Ὡς γνωστὸν ἐκ τῶν νόμων τοῦ Δημοσθένους αἱ νεάνιδες καὶ γυναῖκες ἐν διαφόροις ἐορταῖς ἐμελπον καὶ ἐχόρευον πρὸς τιμὴν θεοῦ τινος, οἷον ἐν ἐορτῇ τῶν Παναθηναίων, τῶν Διονυσίων καὶ ἄλλων. Περὶ τούτου φέρεται νόμος παρὰ Δημοσθένη ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας λόγῳ, «... μαρτυρεῦσιν εἰδέναι Σίμον τὸν Θετταλὸν ἀφικόμενον Ἀθήναζε εἰς τὰ Παναθήναια τὰ μεγάλα καὶ μετ' αὐτοῦ Νικαρέτην καὶ Νεαίραν τὴν νυνὶ ἀγωνιζομένην. . . » καὶ ἀνωτέρω ἐν μοτυρίᾳ «Φλόστρατος μαρτυρεῖ εἰδέναι Νεαίραν Νικαρέτης εὖσαν καὶ κητάγεσθαι παρ' αὐτῷ, ὅτε εἰς τὰ μυστήρια ἐπεδήμηταν» ἐξ ὧν μαρτυριῶν τοῦ Δημοσθένους δηλοῦται ὅτι αἱ μὲν τίμαι γυναῖκες ἐσύχναζον εἰς τὰ μυστήρια καὶ τὰς ἐορτάς, ταῖς δὲ μὴ τιμίαις ἦτο τοῦτο ἐντελῶς ἀπηγορευμένον.

(Περὶ γάμου τῶν ἀρχ. Ἑλλ. Κ. Ζιώγα)

Ἐν τῇ ἐποχῇ ἐπίσης τῶν δύο τυράννων κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων ὁ Ἱππάρχος προσέβαλε τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἀρμοδίου, ἐξ οὗ προέκυψεν ἔπειτα καὶ ὁ φόνος τῶν τυράννων.

Ἄλλη μυχρυρία εἶναι καὶ ἡ ἑορτὴ τοῦ Βάκχου, ἣν περιγράφει ὁ Εὐριπίδης ἐν ταῖς Βάκχαις, καὶ ὁ Ὅμηρος ἐν τῷ Λ τῆς Ὀδυσσεΐας, λέγων περὶ τῶν Ἀτθίδων Θυσάδων, καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς Πανόπης, τὴν ὁποίαν καλλίχορον ὠνόμασε.

Λιτὼ γὰρ ἵλκησε, Διὸς κυδρὴν παράκοιτιν,

Πυθῶδ' ἐρχομένην διὰ καλλιχόρου Πανοπῆος (1).

καὶ ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ περὶ Ὁρχήσεως περὶ τῶν ἐν Δήλῳ τελουμένων χορῶν καὶ ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Θησέως.

Ἐκ τούτων πάντων δηλοῦται ὅτι κατὰ τοὺς πάλαι χρόνους ἡ μουσικὴ καὶ ὁ χορὸς ἦτο ἀπαραίτητον συμπλήρωμα καλῆς ἀνατροφῆς οὐ μόνον τῶν νεανίδων, ἀλλὰ καὶ τῶν νέων. Ἄλλως τε ἐπειδὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, κατὰ τοὺς γάμους ἦτο καθιερωμένος ὁ ὑμέναιος ὕμνος καὶ ὁ ἐπιθαλάμιος, ὃν ἔμελπον καὶ ἐχόρευον παρθένοι, τὰ μαθήματα ταῦτα ἦσαν ἀναγκαῖα ἐπακόλουθα τῆς εὐγενοῦς ἀνατροφῆς. Τοιαύτη μολπὴ καὶ χορὸς ἐν ἐπιθαλαμίῳ ὕμνῳ φέρεται πληρέστατος παρὰ Θεοκρίτῳ εἰς Ἑλένης ἐπιθαλάμιον, καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ ἐν Ἀντιγόνη, ἥτις ἀποθνήσκουσα ἄγαμος τοιαῦτα ἐστέναζεν :

Ὅρᾱτ' ἔμ', ὦ γὰρ πατρώας πολῖται,

τὰν νεάταν ὁδὸν

στείχουσιν

οὐθ' ὑμεναίων

ἐγκληρον, οὐτ' ἐπινύμφιός πώ με τις ὕμνος

ὑμνησεν (2).

τὸν ὁποῖον βεβαίως ὕμνον ἔμελπον παρθένοι, αἵτινες συνάμα καὶ ὠρχοῦντο ἐλικτοῖς περ ποσσί.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω αἱ παρθένοι τῶν ἀρχαίων ἐγυμνάζοντο καὶ εἰς ἀγῶνας, ἵνα καλὸν καὶ εὐτονὸν ἀπεργάζωνται τὸ σῶμα. Ἐν Σπάρτῃ μάλιστα αἱ νέαι ἔτρεχον μετὰ τῶν νέων καὶ ἔπαιζον καὶ ἐπάλαιον καὶ ἐδισκοβόλουν, ἵνα κατὰ τὸν Πλούταρχον αἷ τε τῶν γεννωμένων ῥίζῳσι ἰσχυρὰν ἐν ἰσχυροῖς σώμασιν ἀρχὴν λαβοῦσα βλαστάνοι βέλτιον»⁽¹⁾.

Ἐπίσης καὶ ὁ Ξενοφὼν ἐν τῇ Λακεδαιμονίων πολιτείᾳ παραβάλλων τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἀνατροφῆς τῶν θηλέων πρὸς τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνος κλίνει, ὑπὲρ τῶν πρώτων, λέγων : «ὥσπερ δὲ οἱ πολλοὶ τῶν τὰς τέχνας ἐχόντων ἐδραῖοι εἰσιν, οὕτω καὶ τὰς κόρας οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἡρεμιζούσας ἐριουργεῖν ἀξιοῦσι· τὰς μὲν οὖν οὕτω τρεφομένας πῶς χρὴ προσδοκῆσαι μεγαλείῳ ἂν τι γεννησάι; ὁ δὲ Λυκοῦργος ἐσθῆτας μὲν καὶ δούλας παρέχειν ἱκανὰς ἡγήσατο εἶναι, ταῖς δ' ἐλευθέραις μέγιστον νομίσας εἶναι τὴν τεκνοποιίαν πρῶτον μὲν σωμασκεῖν ἔταξεν οὐδὲν ἥττον τὸ θῆλυ τοῦ ἄρρενος φύλου· ἔπειτα δὲ δρόμου καὶ ἰσχύος, ὥσπερ καὶ τοῖς ἀνδράσιν, οὕτω καὶ ταῖς θηλείαις ἀγῶνας πρὸς ἀλλήλους ἐποίησε, νομίζων ἐξ ἀμφοτέρων ἰσχυρῶν καὶ τὰ ἔκγονα ἐρρωμενέστερα γίγνεσθαι : »⁽²⁾. Περιττὸν ὁμῶς νῦν εἰπώμεν ἐνταῦθα ὅτι ἡ Ἀθηναίων πολιτεία μᾶλλον ἤγγιζεν εἰς τὴν ἀληθῆ, καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν πολλοὶ νόμοι τοῦ Λυκούργου διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἐνομιζόντο ἀντιστρατευόμενοι πρὸς αὐτὴν τὴν ἀρετὴν· διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι ἐνῶ ἐν Σπάρτῃ ἡ ἐλευθερία τῶν παρθένων ἦτο πλήρης, ἐν Ἀθήναις

(1) Ὁδυσ. Α. στ. 581.

(2) Σοφ. Ἀντ. στ. 805.

(1) Πλουτ. 6. Λυκ. ΙΔ.

(2) Ξενοφ. Λακ. Πολ. Η. 3.

καὶ ἀλλαχοῦ (ἐν Θήβαις καὶ Ἀργεὶ) οὐδ' αὖτε ἐπετρέπετο ἡ ἐξοδὸς τῶν νεανίδων. Καὶ οὐ μόνον οἱ ἀγῶνες αὐτῶν ἦσαν ἀπηγορευμένοι, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐμφάνισις καθ' ὁδοὺς ἀνοίκειος. Ἐντεῦθεν αἱ ὑδροφοροῦσαι κνεφαῖαι κατὰ Ἀριστοφάνη ἐξήρχοντο, ἵνα μὴ ὁραθῶσι. Τοῦτο δηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ Εὐριπίδου λεγοντος ἐν Φοινίσσῃς περὶ τῆς Ἀντιγόνης, ὅτι αὕτη προσκαλουμένη ὑπὸ τῆς μητρὸς νὰ ἐξέλθῃ ἀνὰ στρατόν, ἵνα ἐμποδίσῃ τὴν ἀλληλομαχίαν τῶν δύο ἀδελφῶν, ἀρνεῖται, διότι αἰδεῖται τὸν ὄχλον.

Ἄντ. — ποῦ παρθενῶνας ἐκλιποῦσαι; Ἰοκ. — ἀνὰ στρατόν.

Ἄντ. — αἰδούμεθα ὄχλον. Ἰοκ. — οὐκ ἐν αἰσχύνῃ τὰ θά. (1)

ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι ἡ ἐξοδὸς τῶν νεανίδων ἐν ἀγορᾷ καὶ στρατῷ παρεῖχεν αἰσχύνην. Τοῦτο ἔχων ὑπ' ὄψει ὁ αὐτὸς Εὐριπίδης ἐν τῇ Ἀνδρομάχῃ διακηρύττει ὅτι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ σωφροσύνη ἐν Σπάρτῃ:

οὐδ' ἂν εἰ βούλοιτό τις
σώφρων γένοιτο Σπαρτιατίδων κόρη,
αἱ οὖν νέοισιν ἐξηρεμοῦσαι δόμους
γυμνοῖσι μνηοῖς καὶ πέπλοις ἀνειμένοις
δρόμους παλαίστρας τ' οὐκ ἀνασχετοῦς ἐμοὶ
κοινὰς ἔχουσι· κῆτα θαυμάζειν χρεῶν
εἰ μὴ γυναῖκας σώφρονας παιδεύετε·
Ἑλένην ἐρέσθαι χρὴν τὰδ', (2).

Ἀλλὰ πλὴν τῶν οἰκιακῶν ἔργων, ἐν αἷς ἐγυμνάζοντο αἱ νεάνιδες καθόλου ἐν Ἑλλάδι, εἶχον καὶ ἄλλα μέσα πρὸς διασκέδασιν τοῦ χρόνου τῆς ἀναπαύσεως. Οὕτω δὲν ἐπετρέπετο μὲν αὐταῖς ἢ μετὰ τῶν ἀνδρῶν κοινωνία καὶ ἡ ἐλευθέρα εἰ-

(1) Εὐριπ. Φοιν. στ. 1275.

(2) Εὐριπ. Ἀνδρ. στ. 595.

σοδὸς εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ἀλλ' εἶχον ἴδια μέσα διασκέδασεως καὶ ταῦτα ἦσαν αἱ διάφοροι παιδιαί, αἵτινες οὐκ ὀλίγον συνετέλουν εἰς εὐεξίαν καὶ ῥώμην τοῦ σώματος. Οὕτω παρ. χάριν ἡ σφαιριστική ἦτο παιδιὰ κοινοτάτη τῶν τε ἰδιωτίδων παρθένων καὶ τῶν βασιλοπαίδων, ἣν ἔπαιζον αἱ νεάνιδες καὶ αἱ γυναῖκες ἔδουσαι. Τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῆς Ναυσικάας τοῦ Ὀμήρου, ἥτις μετὰ τὴν πλύσιν τῶν ἐνδυμάτων ἔπαιζε τὴν σφαῖραν μετὰ τῶν ἀμφιπόλων, ὅτε ἐγνώσθη καὶ ἡ παρουσία τοῦ Ὀδυσσεύς, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν ἀκολουθῶν στίχων:

αὐτὰρ ἐπεὶ σίτου τράφθεν δμῳαί τε καὶ αὐτή,
σφαῖρην δ' αἶγ' ἄρ' ἔπαιζον ἀπὸ κρήδεμνα βαλοῦσαι
τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς (1).

Ἐπίσης κατὰ τὸ συμπόσιον τῶν θεῶν, ἡ θεὰ Ἑρις, μὴ προσκληθεῖσα, ἵνα ἐκδικηθῇ σφαῖραν χρυσοῦν κρύφα εἰσήγαγεν εἰς τὸ συμπόσιον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: ἡ καλὴ λαβέτω: περὶ τῆς ὁποίας ἀναφέρει ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ εἰκοστῷ διαλόγῳ τῶν θεῶν, ἵνα βεβαίως δηλώσῃ ὅτι ἡ σφαῖρα ἦτο χρησιμωτάτη καὶ αὐτοῖς τοῖς θεοῖς πρὸς τὴν παιδίαν.

Ἄλλη παιδιὰ τῶν νεανίδων ἦτο ἡ αἰώρα, κοινῶς σήμερον κούνια, ἣν ἡγάπων πολὺ αἱ τῶν Ἀθηναίων θυγατέρες, καὶ τὴν ὁποίαν ἔπαιζον πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς Ἡριγόνης. Ταύτης τῆς παιδιᾶς διεσώθησαν πολλαὶ γραφαὶ δηλωτικαὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐπαίζετο.

Ἄλλη παιδιὰ ἦτο χρήσιμος εἰς τὰς παρθένους καὶ γυναῖκας τὸ πέταυρον, καθὼς καὶ τὸ πεντελιθίζειν ἢ ἀστραγαλίζειν. Καὶ τὸ μὲν πέταυρον ἦτο δοκὸς ἐμπεπηγμένη ἐπὶ καθέτου πασσάλου, ἐπὶ τῶν ἄκρων τῆς ὁποίας ἴσταντο δύο νεά-

(1) Ὀδυσ. Ζ. στ. 99.

νίδες μετεωριζόμεναι, τὸ δὲ πενταλιθίζειν ἢ ἀστραγαλίζειν ἢ συνήθης παιδιὰ καὶ τὴν σήμερον, ἣν παίζουνσι διὰ τῶν πέντε λίθων ἢ ἀστραγάλων.

Ἐν συνόλῳ ἡ ἀνατροφή καὶ ὁ βίος τῶν νεανίδων κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἐὰν γενικῶς λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὸν Ξενοφῶντα, ἦτο ἀπλοῦς, ἀπέριτος, διδακτικὸς τῆς σωφροσύνης καὶ τῶν πρὸς οἶκον χρησίμων, ἀσκησις τῆς εὐεξίας τοῦ σώματος καὶ τῆς ἀρετῆς, ἅτινα κατὰ Πλάτωνα καὶ Ξενοφῶντα καὶ Ἀριστιτέλη ἦσαν τὰ κάλλιστα ἐφόδια εὐδαιμόνους ἐν τῇ οἰκογενεῖα βίου καὶ κατ' ἀκολουθίαν παράγωγα τῆς κοινωνικῆς εὐδαιμονίας, ἐφ' ἧς ἐστήριζεν ὁ Πλάτων καὶ τὴν πολιτείαν. Βεβαίως ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο διέφερε κατὰ πολὺ ἡ πολιτεία τῶν Λακκιδαιμονίων, οἵτινες τὴν ἀνατροφήν τῶν τέκνων ἐπεδίωκον μόνον χάριν τῆς σωματικῆς εὐεξίας, ἣν πρὸς τοὺς πολεμίους ἠδύναντο νὰ ἐπιδειξώσιν. Ἄλλ' οἱ νομοὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ αἱ δοξασαί τῶν ποιητῶν καὶ λοιπῶν ἱστορικῶν ὑπῆρξαν, ὡς ἐκ τῶν ἐκθάντων κρίνεται, πολλῶ ἔθνωφελέστεραι καὶ κοινωνικώτεραι, ὡς τοῦτ' ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτῶν τῶν βίων τῶν δύο πόλεων, Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης, ἐξ ὧν ἡ μὲν Σπάρτη οὐδὲν πρὸς τὴν καθόλου ἀνθρωπότητα καλὸν κατώρθωσε νὰ ἐπιδειξηται διὰ τῆς ἐλευθέρας συναναστροφῆς τῶν θηλέων καὶ νέων, ἡ δὲ πρώτη παρήγαγε τοὺς πρώτους φιλοσόφους καὶ νομοθέτας καὶ ποιητὰς καὶ ῥήτορας. Πλὴν περὶ τούτων ἀλλαχοῦ θὰ γείνη ἰδιαιτέρος λόγος.

Ἄλλ' ἐπειδὴ διελάβομεν περὶ τοῦ βίου τῶν νεανίδων, κατὰ φυσικὸν λόγον ὀφείλομεν νὰ εἰπωμέν τινα καὶ περὶ τοῦ βίου τῶν νέων. Γνωστοῦ ὅμως ὄντος ὅτι ἡ πολιτεία ἐπέβαλε τὴν σωφροσύνην τῶν νεανίδων ὡς πρῶτον μέλημα τῶν γονέων ἐν τῇ ἀνατροφῇ, ὑπονοεῖται ὅτι καὶ ἡ αὐτὴ μέριμνα

κατεβάλλετο καὶ πρὸς τὴν ἀνατροφήν τῶν ἀρρένων. Ἄλλως τε περὶ τούτου μαρτυρεῖ καὶ πάλιν ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ Οἰκονομικῷ λέγων πρὸς τὴν ἀπάντησιν τῆς γυναικός· ἐμὸν δ' ἔφησεν ἡ μήτηρ ἔργον εἶναι σωφρονεῖν. » «Ναὶ μὰ Δί', ἔφην ἐγώ, ὦ γύναι, καὶ γὰρ ἐμοὶ ὁ πατήρ: (ἔφησεν, ἐννοεῖται, ἐμὸν ἔργον εἶναι σωφρονεῖν » ⁽¹⁾).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τῆς τελετῆς τοῦ Γάμου.

Μετὰ τὸν ἀρραβῶνα καθ' ὠρισμένον μῆνα, συνήθως τὸν μῆνα Γαμηλιῶνα (ἦτοι κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρ' ἡμῖν μηνὸς Ἰανουαρίου καὶ ἀρχὰς Φεβρουαρίου) ἐν καιρῷ εὐδίῳ καὶ πανσελήνῳ ἐτελεῖτο ὁ γάμος. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ γάμου προηγεῖτο ἡ προγάμεια⁽²⁾, ἡ προτέλεια γάμων, ἑορτὴ, καθ' ἣν ἔθιον τοῖς γαμηλίοις θεοῖς, ἦτοι εἰς τὸν Δία, τὴν Ἥραν καὶ τὴν Ἀρτέμιδα.

Ἐπίσης πρὸ τοῦ γάμου, ἄγνωστον ὅμως πόσας ἡμέρας πρότερον, ἐτελεῖτο καὶ ἡ ἑορτὴ τοῦ λουτροῦ, ἦτοι ἐλάμβανε χώραν ὁ νυμφικὸς λουτρός; καθ' ὃν ἡ παρθένος ἡ μελλόνυμφος ἐλούετο τὸν λουτρὸν τοῦ γάμου ἐν ἰδιαιτέρᾳ κρήνῃ. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους δηλονότι χρόνους ἔθος ὑπῆρχεν ἡ μελλόνυμφος νὰ λούηται διὰ τοῦ ὕδατος μιᾶς ὠρισμένης κρήνης ἢ ποταμοῦ, ἢ νὰ μεταβαίνει παρ' αὐτῇ. Περὶ τούτου διδάσκει ἡμᾶς

(1) Ξεν. Οἰκονομ.

(2) Ἀριστ. Πολ. 7. 16.

ὁ Θουκυδίδης λέγων περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις κρήνης Καλλιρρόης. «Καὶ τῇ κρήνῃ τῇ νῦν μὲν τῶν τυράννων σκυεσάντων Ἐννεακρούμφη καλουμένη, τὸ δὲ πάλαι φανερῶν οὕτων τῶν πηγῶν Καλλιρρόη ὠνομασμένη, ἐκείνοί τε ἐγγὺς οὕτῃ, τὰ πλείστου ἄξια ἐχρῶντο, καὶ νῦν ἔτι ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου πρότε γαμικῶν καὶ εἰς ἄλλα τῶν ἱερῶν ἔτι νομιζέται χρῆσθαι»⁽¹⁾. καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐν Φοινίσσαις :

ἀνυμέναια δ' Ἰσμηνὸς ἐκυδεύθη
λουτροφόρου χλιδᾶς· ἀνὰ δὲ Θηβαίαν
πόλιν ἐσιγάθη δᾶς ἔσοδοι νύμφας (2).

ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι ἐν Ἀθήναις μὲν ἡ κρήνη Καλλιρρόη, ἐν Θήβαις δὲ ὁ Ἰσμηνὸς ποταμὸς ἦσαν καθιερωμένοι διὰ τὸ νυμφικὸν λουτρόν. Ἀγνοεῖται ὅμως ἂν αἱ μελλονύμφαι καὶ πότε μετέβαινον εἰς τὸ λουτρόν τοῦτο· μάλλον γνωστὸν τυγχάνει ὅτι πρὸς τὸ λουτρόν τοῦτο ἔστελλον παῖδα ἢ κύριον, ὅστις παρελάμβανε ὕδωρ ἐξ αὐτῶν, ὅστις λουτροφόρος ἐκαλεῖτο.

Μετὰ τὸ λουτρόν ὠρισμένην τινὰ ἡμέραν ὁ νυμφίος παρελάμβανε τὴν νύμφην ἐκ τῆς πατρικῆς τῆς οἰκίας ἐνδεδυμένην καὶ ἐστεφανωμένην καὶ ὠδήγει αὐτὴν ἐφ' ἀμάξης συρραμένης ὑπὸ ζεύγους ἡμιόνων ἢ βοῶν εἰς τὴν οἰκίαν. Ὅτι δὲ ἐφ' ἀμάξης, ἥτις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐκαλεῖτο ἀπήνη, ὠδηγεῖτο ἡ νύμφη, δηλοῦται ἐκ τῶν ἐξῆς χωρίων.

Ὁ Ἡσίοδος ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἡρακλέους γράφει :

Τοὶ μὲν γὰρ Εὐσώστρου ἐπ' ἀπήνης
Ἦγοντο ἀνδρὶ γυναῖκα (3).

(1) Θουκ. 2. 15.

(2) Εὐριπ. Φιν. 347.

(3) Ἡσιόδ. στ. 273.

ὁ δὲ Πολυδεύκης λέγει· καὶ γὰρ ἐπ' ἀπήνης εἰώθεσαν τὰ πλείστα ἄγεσθαι.

Ἐπὶ τῆς ἀμάξης ταύτης ἐκάθηντο τρεῖς, μέση μὲν ἡ νύμφη, ἐκατέρωθεν δὲ ὁ νυμφίος καὶ τις τῶν μάλιστα ἀγαπωμένων, ὅστις καὶ παράνυμφος καὶ πάροχος ἐκαλεῖτο (κουμπάρος σήμερον). Ὁ Εὐστάθιος μάλιστα ὁ σχολιαστὴς λέγει· Καλεῖται γὰρ πάροχος τῶν φίλων τις ὁ ἐπὶ τῷ ὄχηματι ἅμα τῇ νύμφῃ καὶ τῷ νυμφίῳ ὀχούμενος, οἷον παράνυμφος.»

Δὲν εἶναι ὅμως ἀπαραίτητος πάντοτε ἡ ἀπήνη· ἐνίοτε ἡ νύμφη ὠδηγεῖτο πιζῇ εἰς τοῦ νυμφίου, ὅτε ἐκαλεῖτο χαμαίπους. Ἄν ὅμως ἔθος ἐπεκράτει τὴν νύμφην νὰ παραλαμβάνωσιν αὐτοὶ οἱ νυμφιοὶ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτῆς, εἰς τοὺς δευτερογαμοῦντας δὲν ἐπετρέπετο τὸ τοιοῦτον, ἀλλ' εἰς τῶν φίλων ἦγεν αὐτήν, ὅστις καὶ νυμφαγωγὸς καὶ νυμφοστόλος ἐκαλεῖτο. Περὶ τούτου λέγει καὶ ὁ Ἡσύχιος «νυμφαγωγός, ὁ μετερχόμενος ἐτέρῳ νύμφην καὶ ἄγων ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οἰκίας, ᾧ πρότερον γεγαμηκότι οὐκ ἔστι μετελθεῖν· διὸ ἀποστέλλουσι τῶν φίλων τινάς.»

Σημειωτέον ὅμως ὅτι ὅτε νυμφίος, ὁ πάροχος καὶ ἡ νύμφη ἦσαν ἐνδεδυμένοι καὶ ἐστεφανωμένοι, ἰδίᾳ δὲ διέπρεπεν ὁ στολισμὸς τῆς νύμφης· διότι ἡ νύμφη εἶχεν ἐσθῆτα καλὴν καὶ περιδέραιον καὶ λίθους πολυτίμους καὶ βέλος εὐρὺ καὶ μακρὸν καὶ ἦτο ὑπὸ μύρων μεμυρωμένη.

Ἐν δὲ τῇ τελετῇ ταύτῃ ἡ πομπὴ τοῦ γάμου ἐγίνετο οὕτω πως. Ἐκ τῆς πατρῴας οἰκίας τῆς νύμφης, τῆς ὁποίας αἱ θύραι ἦσαν μετ' ἐλαίας καὶ δάφνης ἐστολισμέναι, παρελάμβανον τὴν νύμφην ὁ νυμφίος καὶ ὁ πάροχος (παράνυμφος, κουμπάρος), συνοδευόμενοι ὑφ' ὅλων τῶν συγγενῶν καὶ τῶν οἰκείων καὶ φίλων· τῆς συνοδείας ὅμως προηγοῦντο ἕτεροι φέροντες δῶδας νυμφικὰς καλουμένας, ἕτεροι ἑψάλλον δι' αὐλοῦ

τὸν ὑμέναιον καὶ ἄλλοι ὠρχοῦντο. Τὸ γεγονός ὁμῶς τῶν νυμφικῶν δαδῶν ὑποθέτει ὅτι ἡ πομπή τοῦ γάμου ἐγένετο ἐν καιρῷ νυκτός, ἄλλως τε οὐδεμία χρῆσις θὰ ἐγένετο τούτων, ἂν ἐλάμβανε χώραν ἡ πομπή κατὰ τὴν ἡμέραν. Ἐπειτα ὡς ἐρρέθη ἀνωτέρω, ὁ γάμος ἐγένετο ἐν καιρῷ εὐδίας καὶ πανσελήνῃ, τοῦθ' ὅπερ ὑπονοεῖ τὴν νύκτα. Περὶ τούτου ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος ἐν τῷ Ζ τῆς Ἰλιάδος, λέγων :

Ἐν δὲ δύο ποίησε πόλεις μερόπων ἀνθρώπων
καλὰς· ἐν τῇ μὲν ῥα γάμοι τ' ἔσαν εἰλαπῖναι τε,
νύμφας δ' ἐκ θαλάμων δαίδων ὑπο λαμπομενάων
ἠγίνεον ἀνὰ ἄστν, πολὺς δ' ὑμέναιος ὁρώρει·
κοῦροι δ' ὀρχηστῆρες ἐδίνεον, ἐν δ' ἄρα τοῖσιν
αὐλοὶ φόρμιγγές τε βοὴν εἶχον· αἱ δὲ γυναῖκες
ἰστάμεναι θαύμαζον ἐπὶ προθύροισιν ἐκάστη (1).

ἐξ ὧν δηλοῦται ἀκριβῶς ὅτι εἰ γάμοι ἐτελοῦντο τὴν νύκτα, καὶ ὅτι τὴν νύμφην μετὰ τὴν ἐκ τῆς πατρῴας αὐτῆς οἰκίας ἀναχωρήσιν περιῆγον ἀνὰ τὸ ἄστυ. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου δηλοῦται καὶ τὸ ἔθιμον νὰ ἐπιδεικνύσιν τοὺς νυμφίους, πρὸς θέαν τῶν ὁποίων ἐξήρχοντο ἐν ταῖς θύραις αἱ γυναῖκες, καὶ οἱ ἄνδρες ἐν ἀγορᾷ, ὡς συμβαίνει ἀκριβῶς καὶ σήμερον ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Παρελίπομεν ὁμῶς νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ νύμφη ἀγομένη ἐκ τοῦ νυμφίου ἦτο κεκαλυμμένη διὰ τοῦ νυμφικοῦ πέπλου (Γαλ. voile), καὶ ὅτι κατ' ὁδὸν ὁ λαὸς συνέχαιρε τοῖς νεονύμφοις μετὰ βοῆς καὶ εὐφημίας. Ὅτε δὲ τέλος ἐφθانون εἰς τὴν οἰκίαν, τῆς ὁποίας αἱ θύραι ἦσαν ἐστεφανωμέναι μετὰ κλάδων ἐλαίας καὶ δάφνης, ἡ μὲν μήτηρ τοῦ γαμβροῦ ἐξήρχετο μετὰ δαδῶν εἰς ὑποδοχὴν τῆς νύμφης, οἱ δὲ λοιποὶ οἰκῆτοί τε κατέχεον ἐπὶ τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς

(1) Ὅμ. Ἰλ. Ζ. στ. 491.

νύμφης σῦκα καὶ ἄλλα, καταχύσματα καλούμενα, εἰς σημεῖον εὐπορίας καὶ εὐθύμου βίου.

Ἐν Βοιωτίᾳ μάλιστα λέγουσιν ὅτι ἦτο συνήθεια νὰ καίωσι πρὸ τῆς θύρας τὸν ἄξονα τῆς ἀμάξης, δηλοῦντες διὰ τοῦτο ὅτι ἡ νύμφη ἐχρεώσται νὰ εἶναι προσηλωμένη πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ πρὸς τὸν οἶκον αὐτῆς.

Σημ. Εἰς τὰς συζεύξεις ὁμῶς καὶ τὰ συνοικέσια προσεβοήθουν τοὺς γονεῖς καὶ προμνήστριαι ἢ προμνηστρίδες (προξενήτισσαι κοινῶς), ὧν ἔργον ἦτο νὰ συνάγῃσιν ἀνθρώπους εἰς γάμον· αὗται δὲ ἦσαν κακαὶ καὶ καλαί. Περὶ τούτων λόγον ποιῆται ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι λέγων. « Μὰ Δι' οὐχ, ὧς ποτε ἐγὼ Ἀσπασίας ἤκουσα· ἔφη γὰρ τὰς ἀγαθὰς προμνηστρίδας μετὰ μὲν ἀληθείας τάγαθὰ διαγγελλούσης δεινὰς εἶναι συνάγειν ἀνθρώπους εἰς κηδείαν, ψευδομένας δ' οὐκ ἐθέλειν ἐπαινεῖν· τοὺς γὰρ ἐξυπαταθέντας ἅμα μισεῖν ἀλλήλους τε καὶ τὴν προμνησαμένην⁽¹⁾· καὶ ἐν τῷ συμποσίῳ· « οὗτος ἂν μοι δοκεῖ καὶ πόλεις δύνασθαι φίλας ποιεῖν καὶ γάμους ἐπιτηδεύειν συνάγειν⁽²⁾ » κτλ. » ἐξ οὗ δηλεῦται ὅτι καὶ προμνήστορες ὑπῆρχον, ἔχοντες τὸ ἔργον τοῦτο. Ὁ δὲ Πλάτων ἐν τῷ Θεαιτήτῳ λέγει : ἀλλὰ διὰ τὴν ἀδικίαν τε καὶ ἄτεχνον ζυναγωγὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικός, ἡ δὲ προαγωγεία ὄνομα, φεύγουσι καὶ τὴν προμνηστικὴν ἄτε σεμναὶ εἶναι αἱ μαῖται, φοβούμεναι μὴ εἰς ἐκείνην τὴν αἰτίαν διὰ ταύτην ἐμπίσωσιν· ἐπεὶ ταῖς γε ὄντως μάλιστα μόναις που προσήκει καὶ προμνήσασθαι ὀρθῶς ».⁽³⁾ Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ τοῦ γάμου.

(1) Ξεν. Ἀπομ. 2. 6. 36.

(2) Ξεν. Συμ. 4. 61.

(3) Πλάτ. Θεαιτ. 150.

Μετὰ τὴν εἴσοδον τῆς νύμφης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ παρειτίθετο ἡ τράπεζα, ἡ κατὰ τοὺς ἀρχαίους γαμικὴ θοίνη, ἐνθα προσσεκαλοῦντο καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἵνα ἔχωσι πολλοὺς μάρτυρας, ὅτι ὁ γάμος ἐγένετο κατὰ νόμον, ὡς δηλοῖ ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ Ἀθην.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ τράπεζα τῶν γυναικῶν ἦτο ἐν ἰδίῳ θαλάμῳ, καὶ ὅτι μετὰ αὐτῶν ἴστατο καὶ ἡ νύμφη ἐκεκαλυμμένη διὰ τοῦ νυμφικοῦ πέπλου⁽¹⁾. Μεταξὺ δὲ πάντων τῶν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐδεσμάτων διακρίνεται κυρίως ὁ ἐκ σησάμου μέγας πλακοῦς, ὅστις ἦτο σημεῖον πολυτελείας, ὡς λέγει καὶ ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους Εἰρην. 869. «ἰδούκουν γὰρ ἐν τοῖς γάμοις σήταμον διδόναι, ὅς ἐστι πλακοῦς γαμικός ἀπὸ σησάμου, πεποιημένος διὰ τὸ πολύγονον, ὥς φησι Μένανδρος.»

Ἀγνοοῦμεν ἐνταῦθα πόσον διήρκει ἡ τράπεζα αὕτη καὶ τίνα ἦσαν τὰ διάφορα ἐδέσματα καὶ ὁ τρόπος τῆς εὐωχίας ταύτης· ἐὰν ὅμως λάβωμεν τὰ πολυτελεῖ συμπόσια τῶν ἀρχαίων καὶ τὰ ἐν τῇ προικί ἀναφερόμενα ζῶα, ὡς καὶ παρὰ Θεοκρίτῳ τὸν στίχον :

ῥέξω πόρτιν ἔρωτι καὶ αὐτὰν βοῦν Ἀφροδίτα, (2)

ἐννοοῦμεν ὅτι πλὴν τῶν τακτικῶν φαγητῶν καὶ διάφορα ζῶα ἐσφάζοντο κατὰ τὴν γαμικὴν θοίνην. Οὕτω ὁ Ὅμηρος καὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ παιδαισίαν καλεῖ γάμον, ὡς δηλοῦται ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα :

τίς δαίς, τίς δὲ ὀμιλος ὃδ' ἐπλετο ; τίπτε δὲ σε χρεώ ;
εἰλαπίνη ἢ γάμος ; ἐπεὶ οὐκ ἔρανος τάδε γ' ἐστίν (3).

(1) Δουκ. συμπ. 8.

(2) Θεοκρ. Ὀαρυστύς.

(3) Ὀδ. Α. στ. 226.

Ὁ δὲ Τηλέμαχος μεταβὰς εἰς Σπάρτην εὔρε τὸν Μενέλαον

δαινύντα γάμον πόλλοισιν ἔτησιν
υἱὸς ἠδὲ θυγατρὸς ἀμύμονος ὃ ἐνὶ οἴκῳ.
τὴν μὲν Ἀχιλλῆος ῥηξήνορος υἱεῖ πέμπεν
υἱεῖ δὲ Σπάρτηθεν Ἀλέκτορος ἦγετο κούρην,

καὶ κατωτέρω :

Ὡς οἱ μὲν δαίνυντο καθ' ὑπερεφές μέγα δῶμα
γείτονες ἠδὲ ἔται Μενελάου κυδαλίμοιο,
τερπόμενοι· (1)

κατωτέρω δὲ δηλοῖ καὶ τὰ φαγητά, τὰ ὅποια παρέθηκαν τῷ Τηλεμάχῳ καὶ τῷ υἱῷ τοῦ Νέστορος, ἐν οἷς δηλοῦται ὅτι ἔθος ὑπῆρχε κατὰ τὸν γάμον καὶ αἱ συγγενεῖς νὰ προσφέρωσιν ὡς δῶρα φαγητά καὶ ζῶα.

Ὡς φάτο, καὶ σφιν νῶτα βοὸς παρὰ πίονα θῆκεν
ὅππ' ἐν χερσὶν ἐλών, τὰ γὰρ οἱ γέγρα πάρθεσαν αὐτῷ. (2).

Μετὰ τὴν τράπεζαν εἰσήγετο ἡ νύμφη ἐκεκαλυμμένη εἰς τὸν θάλαμον, ἐνθα αὕτη καὶ ὁ γαμβρὸς συνέτρωγον. Ἐκ τούτου δὴλον ὅτι ἡ μὲν νύμφη μετὰ τῶν γυναικῶν ἴστατο καὶ δὲν ἔτρωγεν, ὁ δὲ νυμφίος ὑποτίθεται ὅτι ὑπεδέχετο τοὺς φίλους καὶ ἐφρόντιζε περὶ τῆς τραπέζης αὐτῶν διὰ τῶν ἀμφιπόλων. Μετὰ δὲ τὴν τράπεζαν συνέτρωγεν ὁμοῦ νύμφη καὶ νυμφίος, ἀλλὰ πρῶτον ἐγεύοντο κυδώνιον, κατὰ τινὰ νόμον τοῦ Σόλωνος, εἰς σημεῖον γλυκειάς καὶ τερπνῆς ὁμιλίας⁽³⁾. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀποκλείει ἄλλα ἐδέσματα· διότι ὅπως ἐν Βοιωτίᾳ ἀντὶ σύκων ἔκαλον τὸν ῥυμὴν τῆς ἀμάξης, οὕτω καὶ ἐν ἐκά-

(1) Ὀδυσ. Δ. 3.

(2) Αἶτ. στ. 65.

(3) Πλούτ. Σολ. 20.

στη πόλει ἐγένοντο κυδώνιον, ἐὰν ὁ τόπος παρῆγεν, εἰ δὲ μή, σῦκα καὶ ἄλλα γλυκεὰ ἐδέσματα καὶ καρπούς, ἀπαράλλακτως ὅπως σήμερον, ὅτε εἰς τινα μὲν μέρη καταχέονται κριθαὶ καὶ γλυκύσματα, εἰς ἄλλα δὲ μῆλα καὶ ἄλλα ὀπωρικά.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ νυμφίος καὶ ἡ νύμφη συνέτρωγον ἐν τῷ νυμφικῷ θαλάμῳ, νέοι καὶ νέαι ἐψάλλον τὸν ὑμέναιον, ἦτοι τὸν ἐπιθαλαμίου ὕμνον, ὅστις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλληνισιν, ἦτο ἀπαραίτητος. Ἄλλως τε ὁ ὕμνος οὗτος ὑπῆρξε πάντοτε τὸ σπουδαιότερον παράπονον τῶν νεανίδων, αἵτινες δὲν ἠυτέχησαν ἢ ν' ἀπολκύσωσι τὸν γάμον, ἢ προῶπως νὰ καταδικασθῶσιν εἰς τὴν στέρησιν αὐτοῦ διὰ λόγους θανάτου ἢ κακῆς τύχης. Τοιοῦτον παράπονον ἐκφράζεται ἐκ μέρους τῆς Ἀντιγόνης, ἣτις καίτοι ἦτο μεμνηστευμένη, κατεδικάσθη ἄγαμος νὰ ἀποθάνῃ· ἐνῷ δὲ πρὸς πάντα φέρεται γενναία, πρὸς τὴν ιδέαν ὅμως ταύτην θλίβεται καὶ λέγει :

Ὅρατ' ἐμ', ὦ γὰρ πατρώας πολῖται,
τὴν νεάταν ὁδὸν
στείχουσιν

οὐδ' ὑμεναίων
ἐγκληρον, οὐτ' ἐπινύμφιός πώ μέ τις ὕμνος
ὑμνησεν. (1)

ὥσει θέλουσα διὰ τῶν λέξεων τούτων νὰ παραστήσῃ ἑαυτὴν ὡς τὴν δυστυχεστάτην πασῶν. Καὶ ἀληθῶς τίς δυστυχία δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν ἀτυχίαν ταύτην, τοῦ νὰ μὴ δύναται νεᾶνις ὥριμος νὰ ἀπολαύσῃ τοῦ μόνου ἐπὶ γῆς ποθεινοτέρου ἀγαθοῦ, νὰ ἴδῃ ἑαυτὴν ἐγκληρον καὶ σύζυγον μητέρα τέκνων.

Ὅτι δὲ ἡ στέρησις τοῦ ὑμεναίου καὶ ἡ ἔλλειψις τοῦ ἐπι-

(1) Σοφ. Ἀντιγ. στ. 805.

νυμφίου ὕμνου ἐσήμαινε πολὺ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, δηλοῦται καὶ ἐκ τῆς τῶν μητέρων ἐπιθυμίας νὰ ἴδωσι τοὺς γάμους τῶν τέκνων καὶ νὰ ἀκούσωσι τοὺς ἐπινυμφίους ὕμνους. Τὸ τοιοῦτο μαλάσσει καὶ τὴν καρδίαν τῆς ἄλλως τε σκληρᾶς Μηδείας, ἣτις ἵνα ἐκδικηθῇ τὸν Ἰάσονα ἀποφασίζει νὰ θυσιάσῃ καὶ σπλάγχνα καὶ ἀρετὴν.

Ἄλλὰ πῶς!!

- πρὶν σφῶν ὕνασθαι κάπιδεῖν εὐδαίμονας.
- πρὶν λέκτρα καὶ γυναῖκας καὶ γαμπλίους
- εὐνὰς ἀγῆλαι, λαμπάδας τ' ἀνασχεθεῖν (1).

καὶ τῆς Ἀλκήστιδος, ἣτις ἀποχαιρετίζουσα τὰ δύο τέκνα τοιαῦτα λέγει πρὸς τὴν θυγατέρα :

σύ δ' ὦ τέκνον μοι πῶς κορευθήσῃ καλῶς ;
ποίας τυχούσα συζύγου τῷ σὺ πατρί ;
μὴ σοὶ τιν' αἰσχρὰν προσβαλοῦσα κληδὸνα
ἥδης ἐν ἀκμῇ σοὺς διαφθεῖρη γάμους·
οὐτ' ἐν τόκοισι τοῖσι σοῖσι θαρσυνεῖ
παροῦσ', ἐν' οὐδὲν μητρὸς εὐμενέστερον. (2)

Τὴν σαφιστέραν ὅμως ιδέαν τοῦ ἐπιθαλαμίου ὕμνου παρέχει ἡμῖν πλήρη ὁ Θεόκριτος ἐν τε τῷ Ἐπιθαλαμίῳ Ἑλένης καὶ τῷ αὐτῷ τῆς Δηιδάμειας, ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι ὁ ἐπιθαλαμῖος ὕμνος ἐψάλλετο ὑπὸ πάντων τῶν προσκεκλημένων καὶ ὅτι συγχρόνως ἐγένετο χορὸς τῶν παρθένων, αἵτινες ἐνδεδυμένοι τὰ κάλλιστα ἐνδύματα καὶ δι' ὑακίνθων ἐστεμμέναι ἐψάλλον καὶ συγχρόνως ἐχόρευον.

Πρὸς τούτους ἐκ τοῦ ἐπιθαλαμίου τῆς Ἑλένης δηλοῦται ὅτι ἐν τῷ ὕμνῳ τούτῳ πλὴν τῶν ἐπαίνων, τοὺς ὁποίους ἀ-

(1) Εὐρ. Μήδ. 1025.

(2) Εὐριπ. Ἀλκ. 317.

πένεμον εἰς τοὺς νυμρίους προτετιθεντο καὶ εὐχαί, ἀφορῶσαι
τὴν πρὸς ἀλλήλους συμβίωσιν, τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εὐτε-
κνίαν. Περιεργίας χάριν παρατιθέμεθα ὧδε ὅλον τὸν ἐπιθλά-
μιον τοῦ Θεοκρίτου, οὗτινος ἡ τελευταία στροφή κέκτεται
καὶ τὴν μεγαλειτέραν ἀξίαν.

Ἑλένης Ἐπιθαλάμιος. (1)

Ἐν ποκ' ἄρα Σπάρτῃ ξανθότριχι πάρ Μενελάῳ
παρθενικαὶ θάλλοντα κόμαις ὑάκινθον ἔχουσαι
πρόσθεν εὐγράπτῳ θαλάμῳ χορὸν ἐστάσαντο.
δώδεκα ταὶ πρῶται πόλιος, μέγα χοῦμα Λάκαιναν
ἀνίκα Τυνδαριδᾶν κάσιν ἄγετο τὰν ἀγαπατάν
μναστεύσας Ἑλέναν ὁ νεώτερος Ἀτρεὺς υἱὼν.
ᾄειδον δ' ἄρα πᾶσαι ἐς ἓν μέλος ἐγκροτέουσαι
ποσί περ εἰλικτοῖς, ὑπὸ δ' ἴαχε δῶμ' ὑμεναίῳ.

(Ἑμέναιος.)

ἐς Σπάρταν, ἥπερ ὧλλοι ἀριστέες, ὥς ἀνύσαι.
μοῦνος ἐν ἡμιθέοις Κρονίδαν Δία πενθερόν ἐξεῖς.
Ἄως ἀντέλλοισα καλὸν διέφανε πρόσωπον,
πότνια νυκτὶ σελάνα, ἔαρ χειμῶνος ἀνέντος·
ᾧδε καὶ ἡ χρυσέα Ἑλένα διαφαίνεται ἐν ἡμίν.
πιεῖρα μέγα λῆον ἀνέδραμε κόσμος ἀρούρα.
ἢ κάπῳ κυπάρισδος ἢ ἄρματι Θεσσαλὶς ἵππος·
ᾧδε καὶ ἡ ῥοδόχρως Ἑλένα Λακεδαιμόνι κόσμος.

Χαίροις ὦ νύμφα, χαίροις εὐπένθερε γαμβρέ.
Λατὼ μὲν δοίη, Λατὼ κουροτρόφος ὕμνιν
εὐτεκνίαν, Κύπρις δέ, θεὰ Κύπρις ἴσον ἔρασθαι
ἀλλάλων, Ζεὺς δέ, Κρονίδας Ζεὺς ἄφθιτον ὄλβον
ὥς ἐξ εὐπατριδᾶν εἰς εὐπατρίδας πάλιν ἐνθεῖν.

(1) Θεοκρ. Ἑλένης Ἐπιθαλάμιος.

ἔϋδεν' ἐς ἀλλάλων στέρονον φιλότατα πνέοντες
καὶ πόθον, ἔγρεσθαι δὲ πρὸς ἁῶ ὑπὸ πλάθῃσθε.
νεύμεθα κᾶμμες ἐς ὄρθρον, ἐπεὶ κα πρῶτος ἀοιδός
ἐξ εὐνᾶς κελαδῆσιν ἀνασχὼν εὐτοίχα δειράν.
Ἑμὴν ὦ Ἑμέναιε, γάμῳ ἐπὶ τῷδε χαρεῖης.

Ἐν τούτῳ φαίνεται ὅτι αἱ παρθένοι πρῶτον ἐξύμνουν τὰ
κάλλη τῆς νύμφης καὶ τὰ ὀλίγα ἔτη, λεγούσαι ὅτι ὁ Μενέ-
λαος ἔπρεπε ν' ἀφήτῃ τὴν Ἑλένην μετὰ τῆς φιλοστόργου
μητρός νὰ διασκεδάζῃ, διότι πάντοτε ἦτο ἰδική του. Ἐπειτα
ἐξισοῖ τὰ κάλλη αὐτῆς πρὸς τὰ κάλλη τῆς Ἥρας καὶ Σελή-
νης καὶ Ἀρτέμιδος καὶ εἶτα εὐχονται εὐτεκνίαν, ἀγάπην καὶ
πλοῦτον καὶ τέλος καταλήγουσιν εἰς τὴν ἀποχειρετιστήριον
εὐχὴν. Ἐν δὲ τῷ ἐπιθλαμῳ Ἀχιλλέως καὶ Δηιδάμειας ὁ
ποιητὴς παρίστητι τὸν Ἀχιλλέα παρθένον, τοιαῦτα λέγου-
σαν πρὸς τὴν Δηιδάμειαν.

ἐλεξέ νυ καὶ λόγον αὐτάν,

ἄλλαι μὲν κνώσδουσι σὺν ἀλλήλαισιν ὁδελφαί,
αὐτὰρ ἐγὼ μούνα, μούνα σὺ δὲ νύμφα καθεύδεις
αἱ δύο παρθενικαὶ συνομάλικες, αἱ δύο καλαὶ
ἀμὰ μόναι κατὰ λέκτρα καθεύδομες· ἃ δὲ πονηρά
νύξ ἄτῃ δολίῃ με κακῶς ἀπὸ σεῖο μερίσδει
οὐ γὰρ ἐγὼ σεῖο. (1)

Ἐπίσης παρὰ Θεοκρίτῳ ἐν τῷ Ὀαριστύῳ ὁ Δάφνις πρὸς τὴν
Κόρην, λέγουσαν

μῖμνε τάλαν· τάχα τίς τοι ἐπέρχεται· ἦχον ἀκούω·

Δάφνις.

λέγει:

ἀλλήλαις λαλέουσι τεδὸν γάμον αἱ κυπάρισδοι. (2)

(1) Θεοκρ. Ἐπιθλ. Ἀχιλ. Δηιδάμ.

(2) Θεοκρ. Ὀαριστός.

[Περὶ γάμου τῶν ἀρχ. Ἑλλ. Κ. Ζιώγα

ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι μετὰ τὴν τράπεζαν εἶπετο ὁ χορὸς καὶ ὁ ὕμνος ὁ ὑμέναιος, ὅστις περίπου περὶ μέσας νύκτας ἐλάμβανε πέρας, ἵνα ἔλθῃ ἡ μυστικὴ καλουμένη νύξ, καθ' ἣν συνήρχοντο κατὰ πρῶτον νύμφη καὶ νυμφίος.

Μετὰ τὴν μυστικὴν νύκτα ἀμέσως τὴν ἐπομένην ἐδίδοντο δῶρα εἰς τοὺς νυμφίους παρὰ τῶν οἰκείων φίλων, ἅτινα ἐκαλοῦντο ἐπαύλια, τὰ δὲ διδόμενα κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῶν γάμων ἐλέγοντο ἀπαύλια, διότι κατὰ ταύτην ὁ νυμφίος μετέβαινεν εἰς τοῦ πενθεροῦ, τὰ δὲ τὴν τρίτην ἡμέραν ὀπτήρια καὶ ἀνακαλυπτήρια, διότι κατὰ ταύτην ἡ νύμφη ἀπεκαλύπτετο καὶ ἐωρᾶτο. Περὶ τοῦ ἐθίμου τοῦτου σαφέστερον πραγματεύεται ὁ Εὐστάθιος λέγων ὅτι κατὰ τὸν Πausanias: ἐκάλουν ἐπαυλίαν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐν τῇ τοῦ νυμφίου οἰκίᾳ ἡ νύμφη πρῶτον ἐπηύλισται, καὶ ἀπαύλια τὰ μετὰ τὴν ἐχομένην ἡμέραν τοῦ γάμου δῶρα παρὰ τοῦ τῆς νύμφης πατρὸς φερόμενα τοῖς νυμφίοις ἐν σχήματι πομπῆς· παῖς γάρ, φησὶν, ἡγεῖτο χλανίδα λευκὴν ἔχων καὶ λαμπάδα καιομένην· ἔπειτα παῖς ἑτέρα κανηφόρος, εἴτα λοιπαὶ φέρουσαι λεκανίδας, σμήγματα, φορεῖα, κτένας, κοίτας, ἀλαθάστρους, σανδάλια, θήκας, μύρα, νίπτρα, ἐνίοτε, φησί, καὶ τὴν προῖκα.»

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ ἑορτὴ τοῦ γάμου διήρκει ἐπὶ τέσσα- ἡμέρας μετὰ τῆς ἡμέρας τοῦ γάμου, καὶ τὴν μὲν πρῶτην ἡμέραν ἐδίδοντο δῶρα τοῖς νεονύμφοις, ἅτινα ὠνομάζοντο ἐπαύλια· τὴν δὲ δευτέραν ἡμέραν πρῶτον ὁ γαμβρὸς ἀπηυλίζετο ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πενθεροῦ, εἰς τὴν ὁποίαν προσεκαλεῖτο ἐπισήμως, ἥτοι πάντες οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τῆς νύμφης ἤρχοντο εἰς τοῦ γαμβροῦ, προπορευομένων κορασιῶν, ἅτινα ἐλέγοντο κανηφόρα, διότι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔφερον κἀνίστρα περιέχοντα λεκανίδας, σάπωνας, ἀγγεῖα κοίτας καὶ ἄλλα διάφορα ἀντικείμενα. Τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν, ἥτοι τετάρτην

καθ' ἡμᾶς τῆς ἐβδομάδος ἡ νύμφη ἀπεκαλύπτετο καὶ ἐωρᾶτο, ὅτε ἐτελοῦντο καὶ τὰ ὀπτήρια ἢ ἀνακαλυπτήρια.

Δὲν πρέπει ὁμως νὰ λησμονήσωμεν ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τῶν τριῶν τούτων ἡμερῶν ἡ νύμφη κάτω νεύουσα καὶ αἰδήμων, κεκαλυμμένη δὲ διὰ τοῦ νυμφικοῦ πέπλου ἵστατο ὀρθία καὶ ἄφωνος. Περὶ τούτου δηλοῦσιν αἱ γραφαί, ὧν ἡ μία ὑπὸ Boettiger περιγραφομένη παριστᾷ τὴν νύμφην καθημένην ἐπὶ καλοῦ κλιντήρος καὶ πέριξ εὐρίσκονται μαλακὰ προσκεφάλαια· πλησίον αὐτῆς εὐρίσκεται γυνὴ ἐστεφανωμένη, ἥτις διὰ τῶν χειρῶν περιβάλλει τὴν αἰδουμένην νύμφην καὶ προτρέπει νὰ ἔχῃ θάρρος καὶ νὰ μὴ ἀποδειλιᾷ· ὀπισθεν δὲ ταύτης ἵσταται ἄλλη γυνή, ἥτις κρατεῖ ἀλάβαστρον, ἐξ οὗ χέει μῦρον ἢ εὐώδες ἔλαιον, πλησίον δὲ φαίνεται λουτήρ, ἐξ οὗ χύνεται τὸ ὕδωρ τῆς Καλλιρρόης, τὸ χρήσιμον εἰς τὸ νυμφικὸν λουτρόν, πλησίον δὲ ταύτης ἵσταται ἄλλη γυνή, ἡ μήτηρ, καὶ μακρὰν ὁ νυμφίος ἐστεφανωμένος, ὅστις κατοπτρεύει τὰ ἐνδον γιγνόμενα. Ἐκ τούτων δηλοῦται ὅτι οἱ γάμοι κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐτελοῦντο τυπικώτατοι, διήρκουν τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας καὶ ἡ εὐωχία ἦτο μακρά.

Μετὰ τὴν τελετὴν ταύτην παύει πλέον ἡ ἑορτὴ τοῦ γάμου, ἕκαστος δὲ τῶν συγγενῶν ἀπέρχεται εἰς τὰ ἴδια, ἡ δὲ νύμφη, ὡς καὶ ὁ νυμφίος ἀναλαμβάνουσι τὴν φροντίδα τοῦ νέου οἴκου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Περὶ τῆς οὐχέδεως τῶν συζύγων.

Ἀποῦ λοιπὸν ἀνὴρ καὶ γυνὴ ἐν καινουργεῖ δώματι συνε-
δέοντο διὰ τοῦ νομίμου γάμου, ἐφεξῆς διετέλουν πάντοτε
ὁμοφρονοῦντες. ἀγαπώμενοι καὶ βοηθοῦντες ἀλλήλους, καὶ
οὕτω καθιστῶντες τὸν βίον εὐφρόσυνον, τοῦτο δὲ ἦτο καὶ τὸ
ἄκρον ἄωτον, ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ἰδέα τοῦ εὐδαίμονος βίου. Περὶ
τούτου ὁ Ὀδυσσεὺς εὐχόμενος εἰς τὴν Ναυσικαίαν ἀνδρὰ καὶ
οἶκον καὶ ὁμόνοιαν τοιαῦτα λέγει :

σοὶ δὲ θεοὶ τόσα δοῖεν ὅσα φρεσὶ σῇσι μενοινᾷς
ἀνδρὰ τε καὶ οἶκον καὶ ὁμοφροσύνην ὁπάσειαν
ἐσθλήν· οὐ μὲν γὰρ τοῦγε κρεῖττον καὶ ἄρειον,
ἢ ὅθ' ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἶκον ἔχητον
ἀνὴρ ἠδὲ γυνή· πόλλ' ἄλγεα δυσμενέεσσιν,
χάρματα δ' εὐμενέτησιν· (1)

μάλιστα δὲ διὰ τῶν τελευταίων στίχων δηλοῖ ὅτι ἡ ὁμοφρο-
σύνη ἦτο τὸ χάριμα τοῦ βίου, τὸναντίον δὲ εἰς τοὺς δυσμε-
νεῖς πρὸς ἀλλήλους ἠκολούθουν πλείστα ἄλγη.

Ὁ δὲ Ξενοφῶν ἐν τῷ Οἰκονομικῷ λέγει : Τί δ' ἂν ἐγώ
σοι, ἔφη, δυναίμην συμπράξαι, τίς δὲ ἡ ἐμὴ δύναμις ; ἀλλ'
ἐν σοὶ πάντα ἐστίν· ἐμὸν δ' ἔφησεν ἡ μήτηρ ἔργον εἶναι σω-
φρονεῖν. Ναί μὰ Δί', ἔφη ἐγώ. ὦ γύναι, καὶ γὰρ ἐμοὶ ὁ πα-
τήρ, ἀλλὰ σωφρόνων τοί ἐστι καὶ ἀνδρὸς γυναικὸς οὕτω ποιεῖν
ὅπως τά τε ὄντα ὡς βέλτιστα ἔξει καὶ ἄλλα ὅτι πλείστα ἐκ

(1) Ὀδυσ. Ζ. στ. 180.

τοῦ καλοῦ τε καὶ δικαίου πραγμένηται (1) καὶ παρακατιῶν
διὰ συζητήσεως δηλοῖ ὅτι τότε ὁ οἶκος εὐδοκιμεῖ, ὅταν ὁμο-
φροσύνη ἐν τῷ οἴκῳ ἐπικρατῇ καὶ ἀγάπη. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ
Πλούταρχος θαυμάσας τὸν χαρακτηῖρα τῆς Ὀλυμπιάδος,
συζύγου τοῦ Φιλίππου καὶ μητρὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου τοιαῦ-
τα λέγει :

Ἄμαχον οὖν τι πρᾶγμα γαμετὴ γυνὴ καὶ νόμιμος,
ἂν ἐν αὐτῇ πάντα θεμένη καὶ προῖκα καὶ κεστὸν
ἦθαι καὶ ἀρετῇ κατεργάσθαι τὴν τοῦ ἀνδρὸς εὐνοίαν. (2)

Οὕτω ὁ μὲν ἀνὴρ ἡγάπα καὶ ἐτίμα πολὺ τὴν σύζυγον, ἡ
δὲ γυνὴ τὸν σύζυγον ἐθεώρει ἀνώτερον καὶ μητρὸς καὶ πα-
τρὸς καὶ ἀδελφῶν. Τοῦτο δηλοῖ ἡ Ἀνδρομάχη, ἥτις πρὸς
τὸν Ἑκτορα τοιαῦτα λέγει.

Ἑκτορ, ἀτὰρ σὺ μοι ἔδει καὶ πότνια μήτηρ,
ἠδὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης. (3).

καὶ ἡ Τέκμησσα δὲ τοῦ Τελαμωνίου Αἴαντος, προτρέπουσα
αὐτὸν νὰ μεταβάλλῃ φρένας ἐπικαλεῖται τὴν ἀγάπην τῆς
λέγουσα.

Ἄλλ' ἐν σοὶ πάσ' ἐγωγε σῶζομαι (4).

Ἄλλ' οὐ μόνον αἱ γυναῖκες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες τὴν γυ-
ναῖκα ἡγάπων καὶ ἐτίμων πλέον τῶν γονέων καὶ ἀδελφῶν.
Τοῦτο δηλοῦται ἐκ τε τῆς Ἑλένης λεγούσης.

ἄγκυρα δ' ἢ μου τὰς τύχας ἔχει μόνη,
πόσιν ποθ' ἦξειν καὶ μ' ἀπαλλάξειν κακῶν. (5)

(1) Ξενοφ. Οἴκου. VII. 14.

(2) Μαργ. Δήμητρα β. Ὀλυμπ.

(3) Ἰλ. λ. στ. 429.

(4) Σοφ. Αἴας.

(5) Εὐρ. Ἑλ. στ. 277.

ἐκ τῆς Ἀλκήστιδος, ἥτις μόνη ἐδέχθη ἀντὶ τοῦ συζύγου ν' ἀποθάνῃ ἐν ἀκμαίᾳ ἡλικίᾳ :

ἐγὼ δὲ προσβεύουσα κἀντὶ τῆς ἐμῆς
ψυχῆς καταστήσασα φῶς τόδ' εἰσορᾶν
θνήσκω παρὸν μοι μὴ θανεῖν ὑπὲρ σέθεν, (1)

καὶ ἐκ τοῦ Ἑκτορος, ὅστις πρὸς τὰς παρακλήσεις τῆς Ἀνδρομάχης ἀποτεινόμενος τοιαῦτα λέγει :

Ἄλλ' οὐ μοι Τρώων τόσσον μέλει ἄλγος ὀπίσσω,
οὔτ' αὐτῆς Ἑκάδης, οὔτε Πριάμοιο ἄνακτος,
οὔτε καδινυῖτων :
ὅσσον σεῦ : (2).

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω παραδείγμασι βλέπομεν ὅτι ἡ ἀγάπη τῶν συζύγων κατὰ τοὺς πάλαι χρόνους ἦτο ἱερὸν καθῆκον καὶ ἀγνή. Οὕτως ἡ Ἀνδρομάχη παρακαλεῖ τὸν Ἑκτορα νὰ φεισθῇ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, διότι ἄνευ τοῦ Ἑκτορος καὶ ἡ ζωὴ της εἶναι μηδέν, ἡ Ἑλένη ἐν Αἰγύπτῳ μόνην ἐλπίδα σωτηρίας καὶ ἀπαλλαγῆς τῶν κακῶν θεωρεῖ τὸν Μενέλαον, ἡ Ἀλκήστις ἀποθνήσκει νεαρά ὑπὲρ τοῦ Ἀδμήτου, καὶ ὁ Ἑκτωρ ὁμολογεῖ ὅτι οὐδένα ἀγαπᾷ τόσον, οὔτε τὴν μητέρα, οὔτε τὸν πατέρα, οὔτε τοὺς ἀδελφούς, ὅσον τὴν σύζυγόν του Ἀνδρομάχην. Ὁ Ἀχιλλεὺς χολωθείς διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς Βρυσηίδος ἀρνεῖται νὰ μετᾷσχη τοῦ πολέμου, ὅτε δὲ οἱ πρέσβεις τοῦ Ἀγαμέμνονος ὑπεσχεθησαν εἰς ἐκεῖνον ἄλλην σύζυγον, ὡραιότεραν καὶ πλουσιωτέραν, ὁ Ἀχιλλεὺς λέγει ταῦτα :

(1) Ἀλκ. στ. 154.

(2) Ἰλ. λ. στ. 450.

ἐπεὶ ὅστις ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ ἐχέφρων,
τὴν αὐτοῦ φιλεῖ καὶ κήδεται, ὥς καὶ ἐγὼ τὴν
ἐκ θυμοῦ φίλεον, δουρικτιτὴν περ ἐοῦσαν. (1)

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως παράδειγμα συζυγικῆς ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως εἶναι ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ἡ Πηνελόπη, ὁ μὲν διότι χάριν τῆς ἀγάπης τῆς συζύγου εἰς οὐδὲν ἐλογιζέτο τὸ κάλλος τῆς θεᾶς Κλυψοῦς, οὔτε τὰς τέρψεις καὶ ἡδονάς, οὔτε τὴν ἀθανασία, ἣν εἰς αὐτὸν ὑπέσχετο ἡ θεά, οὔτε τὰ θέλητρα τῆς Κίρκης, ἡ δὲ Πηνελόπη ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὅλην ἀνέμενε τὸν ἀπόντα σύζυγον, ἐνῶ δὲ εὐγενεῖς νέοι ἐζήτουν αὐτὴν εἰς γάμον καὶ πολλάκις ψευδεῖς διέδωκαν εἰδήσεις περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ὀδυσσεύς, αὕτη κερτερικώτατα ἔμεινε ἀφωπιομένη εἰς τὸν Ὀδυσσεά. Οὕτω πρὸς τὰς προτάσεις τῆς Κλυψοῦς ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπαντᾷ.

Πότνια θεά, μὴ μοι τόδε χῶεο· οἶδα καὶ αὐτὸς
πάντα μάλ', οὐνεκα σεῖο περιφρων Πηνελόπεια
εἶδος ἀκιδνοτέρη μέγεθος τ' εἰσάντα ιδέσθαι·
ἡ μὲν γὰρ βροτός ἐστι, σὺ δ' ἀθάνατος καὶ ἀγήρων·
ἀλλὰ καὶ ὥς ἐθέλω καὶ ἐέλδομαι ἥματα πάντα
οἴκαδέ τ' ἐλθέμεναι καὶ νόστιμον ἦμαρ ιδέσθαι. (2)

Καὶ μήπως παρὰ τοῖς ἀρχαίοις πάντες οἱ σύζυγοι δὲν εἶχον τὴν αὐτὴν πρὸς τὰς συζύγους ἀρρασίωσιν καὶ ἀγάπην ; Ἐννοεῖται ὅτι ἕκαστος κενὸν ἔχει καὶ ἐξαιρέσεις, ἀλλὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ ἔλλειψις ἀγάπης ἐθεωρεῖτο θεομηνία, ἥτις καὶ θᾶπτον ἢ βράδιον συνεπήγαγε καὶ τὰ ὀδυνηρὰ ἀποτελέσματα.

Ἐνῶ ὅμως κατὰ τοὺς Ὀμηρικοὺς χρόνους ἡ γυνὴ ἐθεωρεῖτο ἴση τῷ ἀνδρὶ, κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἡ γυνὴ ἐ-

(1) Ἰλ. Ἰ. στ. 341.

(2) Ὀδυσ. Ε. στ. 215.

θεωρεῖτο φύσει κρυφίνους· καὶ μᾶλλον τοῦ ἀνδρός πανούργος, ἐνῷ ὁ ἀνὴρ ἐνομιζέτο ἀνώτερος καὶ ἐπομένως ἄρχων τῆς γυναικός. Οὕτω ὁ Πλάτων λέγει ὅτι ἡ γυνὴ ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ καὶ νὰ ὑποτάσσεται εἰς τὸν ἄνδρα, καὶ προθύμως νὰ περιέπῃ καὶ αὐτὸν τὸν οἶκον. «Εἰ δὲ βούλει γυναικὸς ἀρετὴν, οὐ χαλεπὸν διελθεῖν ὅτι δι᾽ αὐτὴν τὴν οἰκίαν εὖ αἰκεῖν, σώζουσάν τε τὰ ἐνδον καὶ κατήκοον εὖσαν τοῦ ἀνδρός.»⁽¹⁾, ἀλλ' ὁ Ξενοφῶν εὐδαμοῦ τοῦ Οἰκονομικοῦ θεωρεῖ τὴν γυναῖκα ὑποδεστέραν, ἀλλὰ πανταχοῦ ἴσην, ἣτις συνεισφέρει πρὸς τὸν οἶκον ὅσα ἡ φύσις ἐδωρήσατο αὐτῇ, ὡς καὶ ὁ ἀνὴρ κατὰ φύσιν.

Ἐντεῦθεν κατὰ τὰς ιδέας τοῦ Πλάτωνος ἡ γυνὴ ἦτο πολὺ περιωρισμένη, τότε δὲ ἐξήρχετο ἢ ἕνεκα θυσίας ἢ θεωρίας ἢ ἀγορᾶς, ὅταν ὁ ἀνὴρ ἦτο πεπεισμένος περὶ τῆς σωφροσύνης αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν ταιαύτῃ περιπτώσει ἠκολουθεῖτο πάντοτε ὑπὸ μιᾶς θεραπαινίδος. Εἰς δὲ τὰς ἄλλας ἐξόδους νόμος τις τοῦ Σόλωνος διέγραφε τὴν διαγωγὴν τῆς ἐξερχομένης καὶ διαρρήδην ἔλεγε: γυναῖκα δὲ μὴ νύκτωρ πορεύεσθαι πλὴν ἀμάξῃ κομιζομένην λύχνου προφαίνοντος:⁽²⁾ ὁ ἔστιν, ἡ ἐξερχομένη ἐν χειρὶ νυκτὸς ἔπρεπε νὰ πορεύηται ἐφ' ἀμάξης, νὰ προηγῇται δὲ εἰς ὑπέρτης κρατῶν λύχνον· τούτου ἕνεκα ἦσαν καὶ οἱ γυναικονόμοι, ἡγουν ἄρχοντες ἐπιτηροῦντες τὴν διαγωγὴν τῶν Ἀττικῶν γυναικῶν καὶ κολάζοντες τὴν παρανομίαν.⁽³⁾

Ὁ περιορισμὸς ὅμως οὗτος δὲν σηκίει ὅτι αἱ γυναῖκες ἦσαν ἐντελῶς μακρὰν τοῦ κόσμου, διότι καὶ εἰς τὰς ἐορτάς ἐσύχναζον, ὡς ἀναφέρουσιν αἱ μαρτυρίαι τοῦ Δημοσθένους,

καὶ εἰς τὰ μυστήρια, πλὴν τῶν δημοσίων ἀγώνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ εἰσοδος τῶν γυναικῶν ἦτο διὰ νόμου ἀπηγορευμένη, καὶ τοῦτο χάριν τῆς ἠθικῆς καὶ σωφροσύνης. Ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἡ τῶν γυναικῶν ἐλευθερία ἦτο μεγίστη ἐν Σπάρτῃ, ὡς δηλοῖ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῇ Λακεδαιμονίων πολιτείᾳ καὶ ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Λυκούργου. Τοῦτο ὅμως ἦτο ὅλως ἐναντίον πρὸς τὰς περὶ σωφροσύνης ιδέας τῶν Ἀθηναίων· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐν Ἀνδρομάχῃ κατηγορεῖ τὴν ἐλευθερίαν ταύτην τῶν Σπαρτιατίδων ὡς ἀπ᾽ ἀδυστὰν πρὸς τὴν σωφροσύνην, ὅτε λέγει καὶ τὰ:

οὐδ' ἂν εἰ βούλοιτό τις
σώφρων γένοιτο Σπαρτιατίδων κόρη,
αἷ ξὺν νέοισιν ἐξηγεμοῦσθαι δόμους
γυμνοῖσι μῆροισι καὶ πέπλοισι ἀνείμμένοις
δρόμους παλαίστρας τ' οὐκ ἀνασχετοὺς ἐμοὶ
κοινὰς ἔχουσι· κῆρα θαυμάζειν χρεῶν
εἰ μὴ γυναῖκας σώφρονας παιδεύετε;
Ἑλένην ἐρέσθαι χρὴν τὰδ'. (1)

Εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλας ὅμως γνώρισιν καὶ οἰκειότητα τῶν γυναικῶν ἐτελοῦντο ἐορταί, κατὰ τὰς ὁποίας δὲν παρουσιάζοντο ἄνδρες, ὁ ἔστιν αἱ γυναῖκες πρὸς ἀλλήλας, ὡς σήμερον, εἶχον ὠρισμένας ἡμέρας ὑποδοχῆς, καθ' ἃς ἐγνώριζοντο καὶ διεσκέδαζον. Τοῦτο ὅμως ἐγίγνετο αἰτία νὰ εἰσέρχωνται πολ- λάκις καὶ γυναῖκες κακαί, μάλιστα γραῖαι, αἵτινες ἠδύναντο νὰ καταστρέψωσι τὴν οἰκογενειακὴν ἁρμονίαν. Οὕτω ἡ Ἑρμιόνη τοῦ Μενελάου, ἣτις ἀπόφασιν ἔλαβε νὰ φονεύσῃ τὸν υἱὸν τῆς Ἀνδρομάχης, ὕστερον δὲ μετενόησε, τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ὡς καὶ τὴν κατὰ τῆς Ἀνδρομάχης ὀργὴν ἀποδίδει εἰς τὰς εἰσηγήσεις τῶν ξένων γυναικῶν, διὰ τοῦτο λέγει:

(1) Πλατ. Νομ. 6. 781. καὶ Μεν. στ. 74.

(2) Πλουτ. 8. Σ6λ. 21.

(1) Εὐριπ. Ἀνδρ.

κακῶν γυναικῶν εἰσοδοὶ μ' ἀπώλεσαν,
αἱ μοι λέγουσαι τοῦδ' ἐχαύνωσαν λόγους.

καὶ κατωτέρω :

κἀγὼ κλύουσα τούσδε Σειρήνων λόγους
σοφῶν πανούργων ποικίλων λαλημάτων
ἐξηνεμέθην μωρία :
ἀλλ' οὔποτε, οὔποτε.
χοῖν τοὺς γε νοῦν ἔχοντας οἷς ἔστιν γυνή,
πρὸς τὴν ἐν οἴκοις ἄλοχον εἰσβοιτᾶν ἔαν
γυναῖκας· αὗται γὰρ διδάσκαλοι κακῶν (1).

καὶ τελευταῖον λέγει :

ὕγιες γὰρ οὐδὲν αἱ θύραθεν εἰσοδοὶ
δρῶσιν γυναικῶν, ἀλλὰ πολλὰ καὶ κακά. (2)

Ἐκ τούτων δηλοῦται ὅτι αἱ γυναῖκες τῶν ἀρχαίων ἐσχε-
τίζοντο κατ' ἰδίαν ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ ὅτι πολλάκις τοιαῦται
γνωριμίαι, ἰδίᾳ μετὰ γραιῶν προὔξενουν μεγάλα κακά, ὡς
δηλοῦσι καὶ τὰ παρὰ Στωβαίῳ :

« Μῆτε γραιῖν ποτε σοῖσι κακὴν δέξαιο μελάνθοις·
» πολλῶν γρᾶς ἐπερσαν εὐκτητὰ δώματα φώτων·
» μηδὲ μὲν ἀκριτόμυθον ἐταιρήσαιο γυναῖκα·
» κεδνὰ κακοὶ φθείρουσι γυναικῶν ἥθεα μῦθοι.

Ὅπως δὲ ἡ γυνὴ προσεπάθει νὰ μὴ ἐκπέσῃ ἐνώπιον τοῦ
ἀνδρός, οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ ἤδειτο καὶ ἐπέβητο αὐτήν, καὶ ἐκ
παντὸς τρόπου προσεπάθει νὰ μὴ εἴπῃ τι ἢ πράξῃ ἢ φανῇ
ἀσχημονῶν ἐνώπιον τῆς γυναικός, διότι τὸ τοιοῦτον ἐλογίζετο
ἴδιον δούλων καὶ οὐκ ἐλευθέρων ἀνδρῶν. Περὶ τούτου πα-

(1) Εὐρ. Ἀνδρ. στ. 930.
(2) ἀντίθετι 936.

ράδειγμα κατελείφθη ἡμῖν ὁ Ἀνδροτίων, ὅστις ἵνα μὴ ὀδηγη-
θῇ εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐκρύφθη παρούσης τῆς γυναικός, τοῦθ'
ὅπερ ἐθεωρεῖτο ἴδιον τῶν δούλων, ὡς λέγει ὁ Δημοσθένης :

« Καίτοι ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τί οἴεσθε, ὅπότ' ἄνθρωπος
πένης ἢ καὶ πλούσιος, πολλὰ δ' ἀνηλωκὼς καὶ τὸν ἴσης τρό-
πον εἰκότως οὐκ εὐπορῶν ἀργυρίου, ἢ τέγος ὡς τοὺς γείτονας
ὑπερβαῖνοι ἢ ὑποδύοιτο ὑπὸ κλίνην ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸ σῶμα
ἀλούς εἰς δεσμωτήριον ἔλκεσθαι, ἢ ἄλλα ἀσχημονοίῃ, ἢ δού-
λων, οὐκ ἐλευθέρων ἐστὶν ἔργα, καὶ τοῦθ' ὑπὸ τῆς αὐτοῦ
γυναικός ὀρῶτο ποιῶν. . . . (1). Ἐκ τούτου δηλοῦται ὅτι εἰ
ἄνδρες κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν προσεπάθουν ἐκ παντὸς
τρόπου νὰ φαίνωνται εὐπρόσωποι πρὸς τὴν σύζυγον καὶ σώ-
φρονες, ὡς ἐδηλώθη καὶ ἐν τῷ Ξενοφῶντι. Καθόλου ὁμως ὁ
ἀνὴρ συνέτρωγε καὶ συνέπινε καὶ συνευωχεῖτο μετὰ τῆς συ-
ζύγου, ὅτε ξένος ἀνὴρ δὲν παρευρίσκετο. Τὰς τοιαύτας δὲ
γυναῖκας, ἥτοι τὰς οἰκουρῶσας καὶ σώφρονας ἐτίμων καὶ
οἱ ἄλλοι ἄνδρες, οἵτινες σφόδρα προσεῖχον, μὴ φανῶ-
σιν ἀνευλαβεῖς καὶ κακοὶ πρὸς αὐτάς. Ὄταν δὲ τις γεί-
των ἢ διαβάτης προσεκαλεῖτο εἰς τινα οἰκίαν βοηθός, ἐφυ-
λάσσετο νὰ εἰσέλθῃ ἀπόντος τοῦ κυρίου. Περὶ τούτου γρά-
φει πάλιν ὁ Δημοσθένης ἐν τοῖς ἐξῆς «προσελθὼν δὲ ὁ Ἀγνό-
φιλος προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ θεράποντος τοῦ Ἀνθεμίωνος, ὅς
ἐστὶ μοι γείτων, εἰς μὲν τὴν οἰκίαν οὐκ εἰσῆλθεν (οὐ γὰρ ἡ-
γεῖτο δίκαιον εἶναι μὴ παρόντος γε τοῦ κυρίου), ἐν δὲ τῷ
Ἀνθεμίωνος χωρίῳ κτλ. . . (2). Ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι κατὰ
τοὺς ἀρχαίους προσεπάθουν ὁ τε ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ νὰ φαίνων-
ται καὶ νὰ εἶναι πρὸς ἀλλήλους σώφρονες καὶ ἐνάρετοι, ἐκ

(1) Δημ. κ. Ἀνδρον. 609.

(2) Δημ. κ. Εὐερ. 115—1157.

δὲ τῆς τοιαύτης κοσμίας διαγωγῆς ἀμφοτέρων παρήγετο θαυμαστή τις φιλία ἀμφοτέρων, φιλία, ἥτις ἐθυσίαζε καὶ τὰ κοινὰ ἐλαττώματα. Παράδειγμα τοιαύτης ἀγάπης καὶ ἀμοιβαίας ἀφοσιώσεως ὁ Πλούταρχος διηγείται περὶ τῆς γυναικὸς τοῦ Ἰέρωνος. Οὗτος λαιδορηθεὶς ποτε ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν διὰ τὴν δυσωδίαν τοῦ στόματος (ἀσθένειαν, τὴν ὁποίαν ὀλίγιστοι παρ' ἡμῖν σήμερον συγχωροῦσιν) ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν καὶ τὴν γυναῖκα μετὰ θαυμασμοῦ ἠρώτα. διὰ τί δὲν τοῦ τὸ ἔλεγεν, ἐκείνη δὲ ἀπήντησεν ὅτι ἐνόμιζεν ὅτι ὅπως αὕτη μυρίζει, οὕτω καὶ πάντες.

Μεθ' ὅλους ἐν τούτοις τοὺς περὶ τούτων νόμους καὶ τὰς προσπαθείας ἀμφοτέρων, ὅπως ζῶσι τὸν κατ' αὐτοὺς εὐδαίμονα συζυγικὸν βίον δι' ὁμοφροσύνης καὶ ἀλληλοβοηθείας, συνέβαινον ἐνίοτε καὶ ἐπεισόδια καταστρέφοντα τὴν οἰκογενειακὴν ἀρμονίαν, ἐγίνοντο ἐπομένως οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες κακοὶ πρὸς ἀλλήλους· τὴν συζυγικὴν ὁμως ἀπιστίαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐτιμῶρουν παραδειγματικῶς. Οὕτω, καθὼς ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, οἱ Κυμαῖοι τὴν μετὰ ξένου ἀνδρὸς συλλαμβανομένην γυναῖκα ἔφερον εἰς τὴν ἀγοράν, ἐτοποθέτουσαν ἐπὶ λίθου πρὸ τῶν ὀρθαχμῶν πάντων καὶ εἶτα ἀνεβίβαζον ἐπὶ ὄνου καὶ περιέφερον περὶ τὴν πόλιν, τότε δὲ προσηγορεύοτο Ὀνοβάτις. «Τῶν γυναικῶν τὴν ἐπὶ μοιχείᾳ ληφθεῖσαν ἀγαγόντες εἰς ἀγοράν ἐπὶ λίθου τινὸς ἐμφανῆ καθίστασαν· εἶτα οὕτως ἀνεβίβαζον ἐπὶ ὄνου καὶ τὴν πόλιν κύκλῳ περιαχθεῖσαν ἔδει πάλιν ἐπὶ τὸν αὐτὸν λίθον καταστήναι, καὶ τὸ λοιπὸν ἄτιμον διατελεῖν, Ὀνοβάτιν προσαγορευομένην.» Ἐπειτα εἰς τὰς τοιαύτας δὲν ἐπέτρεπον τὴν εἰς τὰς ἐορτάς καὶ τὰ μυστήρια εἴσοδον, μήτε τὴν συναστροφὴν μετ' ἄλλων γυναικῶν, ἵνα μὴ καὶ τὰς ἀναμαρτήτους τῶν γυναικῶν διαφθείρῃ, ὁ δὲ ἀνὴρ ἀπέπεμπεν αὐ-

τὴν, ἄλλως ἐκηρύσσεται ἄτιμος. Περὶ τούτου σώζεται παρὰ Δημοσθένει νόμος λέγων :

ΝΟΜΟΣ.

Ἐπειδὴν δὲ ἔλῃ τὸν μοιχόν, μὴ ἐξέστω τῷ ἐλόντι συνοικεῖν τῇ γυναικί· ἐὰν δὲ συνοικῇ, ἄτιμος ἔστω· μηδὲ τῇ γυναικὶ ἐξέστω εἰσιέναι εἰς τὰ ἱερὰ τὰ δημοτελῆ, ἐφ' ἣ ἂν μοιχὸς ἀλφ', ἐὰν δὲ εἰσῇ, νηποινεὶ πασχέτω ὅτι ἂν πάσχη, πλὴν θανάτου. ⁽¹⁾

Ἐκ τούτου δῆλον ὅτι αἱ τοιαῦται γυναῖκες ἐτιμωροῦντο κατὰ τοὺς ἀρχαίους αὐστηρότατα ὑπὸ τε τῶν ἀνδρῶν καὶ τῆς πολιτείας.

Ἄλλ' ἂν ἡ ἄπιστος σύζυγος ἐκαλεῖτο ὀνοβάτις καὶ πολυχῶς ἐτιμωρεῖτο, καὶ ὁ ἀνὴρ ὁ παραβαίνων τὴν ξένην κοίτην ἐθιωρεῖτο ἄτιμος καὶ ἄξιος θανάτου. Οὕτω κατηγορεῖται δεινῶς ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως ὁ Ἀγαμέμνων, οἱ δὲ νόμοι τῶν Ἀθηναίων ἐπέτρεπον θάνατον εἰς ὄντινα συλληφθῇ μοιχεύων. Τοῦτο δηλοῖ ἡμοῖν ὁ Λυσίας ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ φόνου τοῦ Ἐρατοσθένους, ἐν ᾧ δηλοῖ τὸν νόμον, ἔχοντα ὥδε :

«Ἀκούετε, ὦ ἄνδρες, ὅτι αὐτῷ τῷ δικαστηρίῳ τῷ ἐξ Ἀρείου πάγου, ᾧ καὶ πάτριόν ἐστι καὶ ἐφ' ἡμῶν ἀποδίδεται τοῦ φόνου τὰς δίκας δικάζειν, διαρρήδην εἴρηται τούτου μὴ καταγιγνώσκειν φόνον, ὅς ἂν ἐπὶ δόμαρτι τῇ αὐτοῦ μοιχὸν λάβων ταύτην τὴν τιμωρίαν (θάνατον) ποιήσεται καὶ οὕτω σφόδρα ὁ νομοθέτης ἐπὶ ταῖς γαμεταῖς γυναιξὶ δίκαια ταῦτα ἡγήσατο εἶναι, ὥστε καὶ ἐπὶ ταῖς παλλακαῖς ταῖς ἐλάττονος ἀξίαις τὴν αὐτὴν δίκην ἐπέθηκε· καὶ κατωτέρω.

(1) Δημ. κ. Νεαίρας 1374.

ΝΟΜΟΣ

Ἀκούετε, ὦ ἄνδρες, ὅτι κελεύει ὁ νόμος, εἴαν τις ἄνθρωπον ἐλεύθερον ἢ παῖδα αἰσχύνῃ βία, διπλὴν τὴν βλάβην ὀφείλῃν, εἴαν δὲ γυναῖκα, ἐφ' αἷσπερ ἀποκτείνειν ἔξεστιν, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐνέχεσθαι . . . (1).

Πρὸς τούτοις δὲ ἄξιοι θανάτου ἐνομίζοντο ὅχι μόνον οἱ μοιχοί, ἀλλὰ καὶ οἱ συνεργοῦντες εἰς διαφθοράν τῶν γυναικῶν καὶ νέων, ὡς τοῦτο δηλοῖ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ Ἰέρωνι κμόνους γοῦν τοῦ μοιχοῦ νομίζουσι πολλὰ τῶν πόλεων νηποίνει ἀποκτείνειν, δῆλον ὅτι διὰ ταῦτα ὅτι λυμαντῆρας αὐτοὺς νομίζουσι τῆς τῶν γυναικῶν φιλίας πρὸς τοὺς ἄνδρας εἶναι (2). Ξεν. Ἰερ. καὶ Λυσίας ἐν τῷ αὐτῷ ἐν τῷ δευτέρῳ Νόμῳ, σελ. 7. καὶ Δημοσθένους ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας.

Πλὴν τούτων ἡ μεταξὺ ὁμοφρονούντων συζύγων ἀγάπη ἐδηλοῦτο ζωηρότερα κατὰ τὸν ἀποχωρισμόν. Γνωστὸν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐλάχιστα ἠρέσκοντο εἰς τὰς ἀποδημίας, καθ' ἃς ἐγκατέλειπον τὰς οἰκογενείας, τοῦτο δὲ καθιστᾷ ἡμῖν φανερόν ὁ Σωκράτης ἐν τῷ Κρίτωνι. Ἄλλ' ἐν τούτοις εἴτε πρὸς πόλεμον μεταβαίνοντες, εἴτε πρὸς ἐργασίαν, πολλάκις ἐγκατέλειπον τὸν οἶκον, τὴν πατρίδα, ὅποτε καὶ ἡ σύζυγος καὶ ὁ ἀνὴρ δεινῶς ἐβασανίζοντο. Καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ εἶχε ποιάν τινα ἀνάπαυσιν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀλλ' ἡ σύζυγος κατακλείεται εἰς τὸν οἶκον, καταγίνεται εἰς τὰ οἰκεῖα ἔργα καὶ ἀποφεύγει τὰς ἐξόδους. Ὅταν ὁμῶς βλέπῃ αὐτὸν ἐπανερχόμενον, χαίρει, καλλωπίζεται καὶ κοσμεῖται δι' ἀδαμάντων, λίθων καὶ ἄλλων πολυτίμων. Ὅμοίως καὶ ὁ

(1) Λυσ. ὑπὲρ Ἑρατ. 32.

(2) Ξενοφ. Ἰερ. 3. 3.

ἀνὴρ ἀθυμεῖ, διότι ἔρημα φαίνονται αὐτῷ τὰ πάντα μακρὰ τῆς πατρίδος. Ἡ ἀθυμία αὕτη ἐν τούτοις μετριάζεται εἰς τὸν ἄνδρα, ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν ἀπελάμβανον οὗτοι νὰ λαμβάνωσι νέας γυναῖκας, παλλακίδας καλουμένας, εἰς δὲ τὴν μονάζουσαν γυναῖκα διὰ τῆς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων. Ἄλλως τε οἱ ἄνδρες ἐγκαταλείποντες τὰς γυναῖκας ἐφρόντιζον νὰ διασκεδάζωσι τὴν στενοχωρίαν αὐτῶν μισθοῦντες ἕνα ἄοιδόν, ὅστις διὰ τῆς φόρμιγγος ἔτερπε τὴν σύζυγον κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνίας. Τοιοῦτον ἄοιδόν κατέλιπεν εἰς τὴν Κλυταιμνήστραν ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν Πηνελόπην τὸν γνωστὸν Φῆμιον. Φαίνεται δὲ ὅτι οἱ ἄοιδοὶ ἔχαιρον μεγάλην ἐμπιστοσύνην, καὶ ὅτι ἦσαν τρόπον τινὰ οἱ φύλακες τῆς τιμῆς τοῦ οἴκου. Ἐντεῦθεν ὁ Αἰγισθος, ἵνα κατορθώσῃ νὰ συζευχθῇ τὴν Κλυταιμνήστραν, πρῶτον παρέσυρε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν ἄοιδόν καὶ εἶτα τὴν Κλυταιμνήστραν, ἣν

ἐθέλων ἐθέλουσαν ἀνήγαγεν ὄνδε δόμονδε. (1)

Ἐπίσης καὶ ὁ παρὰ τῇ Πηνελόπῃ Φῆμιος ἐπαιζε τὴν φόρμιγγα, ὡς ἴσως ἡ βασίλισσα τῆς Ἰθάκης ἐστενοχωρεῖτο καὶ ἐθλίβετο ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Ὀδυσσεύος.

Ἐκ τούτων πάντων δῆλον γίνεται ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐκεῖνος ὁ γάμος ἰεωρεῖτο εὐδαίμων, ἐν ᾧ ἐπεκράτει ὁμοφροσύνη καὶ κοινὴ ἀγάπη, ὅτι νόμοι αὐστηρότατοι κατεδίκάζον τοὺς παραβιάζοντας τὴν οἰκογενειακὴν εὐτυχίαν, διὰ μὲν τὸν ἄνδρα ἐπιβάλλοντες ἢ τὴν ἀποβολὴν τῆς γυναικὸς ἢ τὴν στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸν φόνον, διὰ δὲ τὴν γυναῖκα τὴν ἀπομόνωσιν, τὴν δημοσίαν κατα-

(1) Ὀδυσ. Γ. στ. 279.

σχύνην καὶ τὴν ἀποπομπὴν ἀπὸ δημοσίων θεαμάτων καὶ ἐορ-
τῶν, ἐν ταῖς ὁποίαις ἐτύχναζον αἱ τῶν λοιπῶν πολιτῶν γυ-
ναῖκες. Πρὸς τούτοις βλέπομεν ὅτι κατὰ φιλοσοφικὰς ἀρχὰς
ἢ τε γυνὴ καὶ ὁ ἀνὴρ ἐγνώριζαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτοῖς κατὰ
φύσιν θέσιν⁽¹⁾, διὰ τοῦτο αἱ μὲν γυναῖκες εὐχχριστοῦντο νὰ
μένωσιν οἱκοί, οἱ δὲ ἄνδρες ἐν ἀγορᾷ. Τοῦτο ὁμῶς δὲν σημαί-
νει ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ γυνὴ ἦτο περιορισμένη,
οὔτε ὅτι ἐθεωρεῖτο ὑποδιστέρα τοῦ ἀνδρός ἐν τῇ οἰκονομίᾳ
τοῦ οἴκου καὶ τῇ ἀνατροφῇ τῶν τέκνων. Ἀπ' ἐναντίας ἢ τε
γυνὴ καὶ ὁ σύζυγος εἶχον τὰ αὐτὰ δικαιώματα, καὶ διὰ τοῦτο
ἐλέγοντο ἰσοκρατεῖς· δὲν ἐπέτρεπον ὁμῶς τὴν ἐμφάνισιν αὐ-
τῆς εἰς τὴν ἀγοράν, καίτοι καὶ αἱ γυναῖκες εἶχον ἰδιαιτέρας
ἀγοράς, οὐδὲ τὴν μετὰ τῶν ἀνδρῶν συναναστροφὴν. Ἡ ἀρχὴ
αὕτη παρεκίνησε καὶ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Περικλέους νὰ γρά-
ψωσι δίκην κατὰ τῆς Ἀσπασίας, καὶ ἐπὶ ταύτης τῆς ἀρχῆς
στηριζομένη ἡ φιλοσοφία καταδικάζει τὴν πολιτείαν τοῦ Λυ-
κούργου καὶ τὸ ἀνειμμένον ἦθος τῶν Σπαρτιατῶν. Τσαύτη
δὲ ἦτο ἡ περὶ σωφροσύνης τῶν γυναικῶν ἰδέα τῶν ἀρχαίων
Ἑλλήνων καὶ δὴ τῶν Ἀθηναίων, ὥστε ἕνεκα ταύτης ἀπέ-
κλειον καὶ τοὺς ἐκ μὴ νομίμων γάμων κληρονόμους, περὶ ὧν
ἀναφέρει ὁ Δημοσθενής, καὶ μάλιστα ὁ νόμος ἀπηγόρευον εἰς
τοιαῦτα συνοικέσια νὰ προσεπιφέρῃ τὸ νόμιμον κύρος, καὶ
κατ' ἀκολουθίαν τὰ τέκνα τούτων δὲν ἀνεγνώριζε νομίμους
πολίτας.

Πρὸς τούτοις δὲ. ἵνα γυνὴ τις μὴ παρέχῃ ὑποψίαν τινὰ
τῷ ἀνδρί, δὲν ἐδίκαιοῦτο νὰ ψιμμουθῶται, διότι τὸ ψιμμου-
θιοῦσθαι ἐνομιζέτο σημεῖον κακῆς διαθέσεως καὶ ἐπομένως ἄ-
ξιον νὰ διαταράξῃ τὴν οἰκογενειακὴν ἁρμονίαν. Οὕτω ὁ Λυ-

(1) Ξενοφ. Οἶκος μ.

σίας ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου λόγῳ ἀναφέρει τὸ
ψιμμούθιον ὡς ἐνδείξιν κακῆς πίστεως, ὁ δὲ Ξενοφῶν ἐν τῷ Οἴκο-
νομικῷ ἀποδεικνύει φιλοσοφικῶς ὅτι τὸ ψιμμούθιον εἶναι ἀνάρμο-
στον εἰς σώφρονα γυναῖκα. Ἀλλὰ καὶ ἡ περὶ ψιμμουθίου τοιαύτη
ιδέα δὲν σημαίνει ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους αἱ γυναῖ-
κες δὲν εἶχον ἰδέας τῶν μύρων, τῆς καθαριότητος καὶ τῆς πο-
λυτελείας· τοῦναντίον, ὡς εἶδομεν ἐν τῷ θαλάμῳ τῆς νύμφης,
διάφοροι γυναῖκες χύνουσι μῦρα καὶ ἔλαια, οἱ δὲ συγγενεῖς
τῆς νύμφης κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν (ἐπαύλια) προσέφερον
ὡς δῶρα σμήγματα (σάπωνας μυρωδάτους) ἀλαβάστρους
(ἄγγειον διὰ τὰ μῦρα) καὶ ἄλλα. Ἐπειτα εἶδομεν ἀλλαχοῦ
ὅτι ἡ γυνὴ ὡς νύμφη μὲν ἐστολιζέτο πολυτελέστατα, καὶ ὅ-
ταν δὲ ἐπέστρεφεν ἐξ ἀποδημίας τινὸς ὁ ἀνὴρ, ἐκοσμεῖτο διὰ
πολυτίμων λίθων, ἀδαμάντων καὶ ἄλλων· τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ
ὅτι δὲν ἦσαν ἅμαιοι τῆς φιλοκαλίας περὶ τὴν ἐνδυμασίαν
καὶ τῆς πολυτελείας. Ἄν μάλιστα λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὸ γε-
νικὸν γνώρισμα τῶν Ἑλλήνων (πλὴν τῶν Σπαρτιατῶν), εἴτι-
νες πανταχοῦ καὶ ἐν παντί ὑπ' ὄψει εἶχον τὸ ἀπόλυτον κα-
λόν, περὶ οὗ καὶ ὁ Περικλῆς ἐν τῷ Ἐπιταφίῳ λέγει, ἐννοοῦ-
μεν ὅτι παρὰ ταῖς ἀρχαίαις γυναιξὺν ἦτο ἀνεπτυγμένη τὰ
μάλιστα ἡ φιλοκαλία. Τοῦτο ἄλλως τε μανθάνομεν ἐκ τε τῶν
μεγάρων τοῦ Μενελάου καὶ Ἀγχιμέμονος καὶ ἐκ τῶν ποικίλ-
λων ἀναγλύρων, ἅτινα μέχρι σήμερον διασώζονται καὶ ἐν οἷς
δηλοῦται ἐν τῷ γάμῳ δηλονότι καὶ οἱ κλιντῆρες καὶ οἱ βω-
μοί, καὶ τὰ μῦρα κτλ. Ἴσως δὲ τῶν ἡμετέρων τις ἀναγινώ-
σκων τὸν βίον τῶν ἀρχαίων Ἑλληνίδων νομίσῃ ὅτι παρὰ
τοῖς ἀρχαίοις ἢ τε ἐπίπλωτις τῆς οἰκίας καὶ τὰ τῇ γυναικὶ
ἀνήκοντα κοσμήματα ἦσαν μεμετρημένα, πολὺ δὲ ὀλιγώτε-
ροθ θὰ πιστεύσωσιν, ἂν μάθωσιν ὅτι παρ' αὐταῖς ἦσαν ἐν
χρήσει ὅλα τὰ εἶδη τῶν κοσμημάτων τοῦ σημερινοῦ πολιτι-

σμοῦ. Διότι καὶ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς εἶχον τὰ κρήδεμνα, ἅτινα κατεσκευάζοντο ἐκ λεπτοτάτου ὑφάσματος (οἷον τὸ voile), καὶ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς διηυθέτουν ὠραιότατα, καὶ μάλιστα καθίστων αὐτὰς εὐλας διὰ σιδηρῶν ὀργάνων (σήμερον μασιά), ἔπειτα εἶχον τὰς χειρίδας (γάντια) καὶ τὰ ὀδοντοσμήγματα (κόνιν ἀρωματώδη διὰ τοὺς ὀδόντας), καὶ ἀλεξήλια καὶ ριπίδια (ventaille) καὶ καρφίδας χρυσαῖς καὶ περόνας, περὶ ὧν λέγει καὶ ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ περὶ τῶν κοσμημάτων τῆς περιφόρου Πηνελόπης :

ἐν δ' ἄρα ἔσαν περόναι δυοκαίδεκα πᾶσαι
χρύσειαι, κληΐδιν ἐϋγνάμπτοις ἀραρεῖαι : (1)

καὶ ἄλλα, περὶ ὧν εὐ τοῦ παρόντος ἐνταῦθα νὰ ἐνδιατρίψω-
μεν· ἐκ τοῦ βίου τούτων τῶν γυναικῶν γινώσκουμεν ὅτι οὔτε
περιορισμένος καὶ ἄχαρις ἦτο ὁ βίος τῶν ἀρχαίων γυναικῶν,
οὔτε ὁμως καὶ τοιοῦτος, ὥστε νὰ ἄρῃ πᾶσαν περὶ σωφροσύνης
πίστιν, διότι μεθ' ὅλα τὰ εἶδη τῆς πολυτελείας καὶ τοῦ λαμ-
προῦ βίου ἡ γυνὴ τὴν κυριωτέραν προσοχὴν ἀπεδίδε πάντο-
τε εἰς τὸν οἶκον καὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων καὶ τῆς ὀχέσεως τῶν γονέων πρὸς αὐτά.

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ἤδη τὸν κατὰ νόμον τελεσθέντα γάμον
καὶ τὴν ὁμοφροσύνην τῶν συζύγων, ὡς καὶ τὸν δεύτερον λό-

(1) Ὀδυσ. Σ. στ. 293. καὶ Τ. 237.

γον τοῦ σκοποῦ τοῦ γάμου, ὅστις ἦτο τὸ παιδοποιεῖσθαι, ἵνα
γηροβοσκούς καὶ συμμάχους ἔχωσι κατὰ τὸν ἐπίλοιπον βίον,
ἴδωμεν ποία κατεβάλλετο φροντίς πρὸς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ
τέκνου καὶ ποία ἦτο ἡ σχέσις τέκνων καὶ γονέων πρὸς ἀλλή-
λους. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἀγάπη εἶναι ἐπικτητὸν τι αἰσθη-
μα, ὅπερ ἀναπτύσσεται βαθμηδὸν καθ' ὑποχρέωσιν πρὸς τὸ
δεύτερον πρόσωπον, τὸ τοῦ ἀγαπῶντος. Οὕτως τὰ τέκνα
ἀγαπῶσι τοὺς γονεῖς καὶ ἰδίως τὴν μητέρα, διότι αὕτη κα-
τὰ τὸ ρητὸν τοῦ Σοφοκλέους: φιλότεκνόν πως τὸ γυναικεῖον
φῦλον, μείζονα ἀγάπην τρέφει πρὸς τὰ τέκνα. Τοῦτο ὁμως
δὲν εἶναι λόγος νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ πρὸς τὴν μητέρα ἀ-
γάπη τῶν τέκνων εἶναι φυσικὴ καὶ ἀναπόδραστος, διότι ἔ-
χομεν παραδείγματα ἔκ τε τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν σημερινῶν
χρόνων, ἐν οἷς δηλοῦται οὐχ ἡ ἀγάπη, ἀλλ' ἀδιαφορία καὶ
ἐνίοτε μῖσος πρὸς τὴν μητέρα. Πολλοὶ πρεσβεύουσιν ὅτι ἡ
μήτηρ τοιαύτην κέκτηται σημασίαν ἐπὶ τοῦ ὅλου βίου τῶν
ἀνθρώπων, ὥστε καὶ τὰ νήπια καὶ οἱ ἐσχατόγηροι γέροντες
ἐν καιρῷ ἀνάγκης ἐπικαλοῦνται βοηθὸν τὸ ὄνομα τῆς μητρός.
Τοῦτο ὁμως δὲν εἶναι καὶ γενικῶς ἀληθές, τοῦλάχιστον ὡς
πρὸς τοὺς στερηθέντας τῆς μητρός ἐν μικρᾷ ἡλικίᾳ, διότι
παρ' αὐτοῖς ἡ ἀγάπη τῆς μητρός ὑπῆρξεν ἄγνωστος, ἐπο-
μένως καὶ τὸ καθ' ὑποχρέωσιν αἰσθημα τοῦτο νεκρόν. Εἶναι
μάλιστα ἀληθές ὅτι οἱ ὀρφανοὶ μητρός ἀντικαθιστῶσι τὴν
ἀγάπην τῆς μητρός πρὸς ἀλλήλους, ἐπομένως καὶ ἐν πάσῃ
χρείᾳ τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ ἐπικαλοῦνται. Ἀλλ' ἂν οἱ μὴ
εὐνοηθέντες ὑπὲρ τῆς τύχης νὰ ἀπολαμβάνωσι τῶν θωπειῶν
καὶ παρηγοριῶν τῆς μητρός ὀλίγην ἀγάπην αἰσθάνωνται
πρὸς τὴν μητέρα, πολὺ ὀλιγωτέραν τρέφουσιν ἀγάπην οἱ τυ-
χόντες μητρός δυσμενοῦς. Οὕτω καὶ ἡ μητρὶς εἶναι μήτηρ,
ἀλλ' εἶναι βλαβερά, ἐχίδνης οὐδὲν ἡπιωτέρα, ὡς δηλοῖ ὁ

Εὐριπίδης ἐν Ἀλκίτιδι καὶ ἐν Ἰππολύτῳ, καὶ ὁ κοινὸς λόγος φέρει. Ἡ δὲ Κλυταιμνήστρα φονεύεται ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων, τοῦ Ὀρέστου καὶ τῆς Ἡλέκτρας, διότι καὶ αὕτη ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὰ διέκειτο. Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι ἡ πρὸς τὰ τέκνα ἀγάπη τῶν γονέων ἐπιβάλλει κατὰ φυσικὸν λόγον καὶ τὴν τῶν τέκνων ἀγάπην πρὸς τοὺς γονεῖς, ἐπομένως εἶναι ἀμοιβαία, τὴν ὁποίαν οἱ γονεῖς ἀναμένουσι κατὰ τὴν μεμακρυσμένην ἡλικίαν. Καὶ οὗτος εἶναι ὁ λόγος τοῦ παιδοποιεῖσθαι, ἵνα μὴ ἀναφέρωμεν καὶ τὸν δεύτερον λόγον, ὅστις ἦτο ἡ ἀπὸ μέρους τῶν τέκνων ἀπόδοσις τῶν τελευταίων τιμῶν τοῖς γονεῦσι (κατὰ τὸν θάνατον δηλαδή) καὶ ἡ φιλοδοξία νὰ καταλείπωσιν ἀπογόνους διαιωνίζοντος τὸ γένος καὶ τὸ ὄνομα.

Καὶ πρῶτον οἱ ἀρχαῖοι πρὸ τῆς τεκνοποιήσεως εἶχον ὑπ' ὄψει ὅτι τὰ τέκνα κληρονομοῦσι παρὰ τῶν γονέων τὰ ἐλαττώματα καὶ προτερήματα, καὶ τούτου ἕνεκα ἐπεμελοῦντο, ὥς ἐλέχθη καὶ ἀλλαχοῦ, νὰ λαμβάνωσι συζύγους ὑγιεῖς καὶ ἐκ καλοῦ γένους, καλῶν δηλονότι γονέων. Περὶ τούτου συμβουλεύει καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐν Ἀνδρομάχῃ λέγων :

κἀγὼ μὲν συννύδων τῷ γαμοῦντι μήτε σοὶ
κῆδος συνάψαι μήτε δώμασιν λαβεῖν
κακῆς γυναικὸς πῶλον· ἐκφέρουσι γὰρ
μυτρώ' ὄνειδον· τοῦτο καὶ σκοπεῖτέ μοι,
μνηστῆρες, ἐσθλῆς θυγατέρ' ἐκ μυτρός λαβεῖν. (1)

καὶ τοῦτο, διότι ἐπρέσβευον ὅτι τὰ τέκνα κληρονομοῦσι παρὰ τῶν γονέων τὰ τε ἠθικὰ καὶ φυσικὰ ἐλαττώματα. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀρχαῖοι ὥς τὰ μάλα θεοσεβεῖς πανταχοῦ ἀπέδιδον καὶ θείαν τινα δύναμιν, πρὸ τῆς τεκνοποιήσεως προσέφερον θυσίας

(1) Εὐρ. Ἀνδρ. στ. 619.

εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἥραν καὶ τὴν Εἰλύθειαν, τὴν προστάτριαν τοῦ τοκετοῦ.

Μετὰ τὸν τοκετὸν ἐτελοῦντο πάντα τὰ νενομισμένα, περὶ ὧν ἀλλαχοῦ θὰ πραγματευθῶμεν. Ὡς πρὸς τὴν τροφήν ὁμῶς γινώσκουμεν ὅτι ἐκ παλαιστάτων χρόνων αὐταὶ αἱ μητέρες καὶ αἱ βασίλισσαι ἐθήλαζον τὰ τέκνα διὰ τοῦ ἰδίου γάλακτος, καὶ τοῦτο ἰθεωρεῖτο ἡ φυσικωτέρα τροφή. Οὕτω ἡ Πηνελόπη μόνη ἐθήλασε τὸν Τηλέμαχον :

Παῖς δὲ οἱ ἦν ἐπὶ μαζῷ
νήπιος. (1)

Ἡ δὲ Ἀλκμήνη παρὰ Θεοκρίτῳ φέρεται :

ἀμφοτέρους λούσασα καὶ ἐμπλήσασα γάλακτος. (2)

Τοῦτο συμβουλεύει καὶ ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ περὶ παιδων ἀγωγῆς συγγράμματι αὐτοῦ, ἐν ᾧ ὑποδεικνύει καὶ τοὺς λόγους τοῦ ζητήματος τούτου, καὶ τὴν πρόνοιαν τῆς φύσεως, ἥτις δύο μαστοὺς ἔθηκε τῇ γυναικί, ἵνα χρησιμεύσωσιν, εἴ ποτε γεννήσῃ διδύμους. Οὕτω καὶ ἡ σύζυγος τοῦ βασιλέως τῶν Σπαρτιατῶν Ἀριστοδήμου, λέγει ὁ Ἡρόδοτος (ἐν Ἑρατοῖ)

διδύμους λούει καὶ σιτίζει.

Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ἡ πρώτη τροφή ἦτο τὸ μητρικὸν γάλα. Μάλιστα καὶ ἡ τῆς μητρὸς ἐπιμέλεια ἦτο μείζων. Οὕτω ὁ Τηλέμαχος λέγει πρὸς τὸν Ἀντίνοον περὶ τῆς Πηνελόπης.

» Ἀντίνο', οὕτως ἔστι δόμων ἀέκουσαν ἀπῶσαι
ἢ μ' ἔτεχ', ἢ μ' ἔθρεψε. (3) B.

(1) Ὀδυσ. Α. στ. 448.

(2) Θεοκρ. Ἑρακ.

(3) Ὀδυσ. Β. στ. 130.

Ὁ Ποσειδὼν δὲ λέγει πρὸς τὴν Τυρῶ :

περιπλομένου δ' ἐνιαυτοῦ
τέξαι ἀγλαὰ τέκνα, ἐπεὶ οὐκ ἀποθώλιοι εὖναι
ἀθανάτων· σὺ δὲ τοὺς κομέειν ἀτιταλλέμεναί τε. (1)

καὶ ὁ Αἴας ἀποθνήσκων λέγει πρὸς τὸν Εὐρυσάκην :

σὺ δὲ τέως κούφοις πνεύμασιν τρέφου
ἀτάλλων, μητρὶ χαρμονήν. (2)

Ἐπειδὴ ὁμως συμβαίνει ἐνίοτε νὰ μὴ δύναται ἡ μήτηρ νὰ
θηλάζῃ ἐξ ἀσθενείας ἢ πάθους τινός, διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τοῖς
ἀρχαίοις ἦσαν ἐν χρήσει καὶ αἱ τροφοί, τοῦθ' ὅπερ διδάσκει
καὶ ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς νόμοις :

Οὕτω ὁ Ὀδυσσεὺς λέγει ὅτι τροφὸς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ Εὐ-
ρίκλεια.

Σὺ δὲ μ' ἔτρεφες αὐτὴ
τῷ σῷ ἐπὶ μαζῷ (3).

ἐπίσης ἀναφέρεται καὶ τιθήνη (τροφὸς) Ναυσικίας, καὶ τρο-
φὸς τοῦ Ἀστυάνακτος, υἱοῦ τοῦ Ἑκτορος καὶ τῆς Ἀνδρο-
μάχης.

Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἐγίνετο ἡ τροφή, φανερόν ὅτι οἱ γονεῖς
πολλὴν τὴν ἐπιμέλειαν κατέβαλλον πρὸς ἀνατροφὴν αὐτῶν,
καὶ ἐντρύφημα τῶν γονέων ἦτο, ὅσας τὰ τέκνα ἤρχοντο
ἐπὶ τῶν γονάτων. Τοῦτο δηλοῖ ἡ Ἀνδρομάχη περὶ τοῦ Ἀ-
στυάνακτος λέγουσα

Ὅς πρὶν μὲν ἐπὶ γούνασιν ἐοῦ πατρός
Μυελὸν οἶον ἔδεσκε (4)

(1) Ὀδ. Α. 248.

(2) Σοφ. Αἴ.

(3) Ὀδυσ. Τ. στ. 482.

(4) Ἰλ. Χ. 500.

καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπὶ τῶν γονάτων τοῦ πάππου :

Τὸν ῥὰ οἱ Εὐρύκλεια φίλοις ἐπὶ γούνασι θῆκε
Παυομένῳ δόροιο (1).

Ὅτι δὲ τὸ ἐντρύφημα τῶν γονέων ἦτο νὰ ἐπικάθηται τέ-
κνον ἐπὶ τῶν γονάτων, φαίνεται ἐκ τῆς κατάρως, τὴν ὁποίαν
ὁ Ἀμύντωρ ἔδωκε πρὸς τὸν υἱόν·

Μήποτε γούνασιν οἷσιν ἐφέσσεσθαι φίλον υἱόν,
ἐξ ἐμέθεν γεγαῶτα (2).

ὅπου ἐξεφώνουν καὶ τὴν γλυκυτάτην λέξιν πάππα, ἢ παππά,
τὴν ὁποίαν ἀνεφώνει καὶ ἡ Ναυσικία :

Πάππα φίλ' οὐκ ἂν δὴ μοι ἐφοπλίσειας ἀπὴνν (3).

τοῦθ' ὅπερ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ παρ' ἡμῖν : Παππάκι καλέ :

Ὅτι δὲ αἱ μητέρες αἱ Ἰλῖαι ἐπεμελοῦντο τῆς διατροφῆς
τῶν τέκνων καὶ τῆς ἀνατροφῆς, φαίνεται καὶ ἐκ τῶν βαυκα-
λημάτων, ἢ καταβρυκαλήτεων, ἐκ τῶν ἔσμάτων δηλαδή, τὰ
ὅποια ἐψαλλον αἱ μητέρες, ἵν' ἀποχοιμίσωσι τὰ τέκνα, περὶ
τῶν ὁποίων ἀναφέρει ὁ Πλάτων, διέσωσε δὲ ἡμῖν ὁ Θεόκρι-
τος τὸ τῆς Ἀλκμήνης, ἔχον ὧδε.

Εὐδετ' ἐμὰ βρέφεια γλυκερόν καὶ ἐγέρσιμον ὕπνον·
εὐδετ' ἐμὰ ψυχὰ, δὴν' ἀδελφεῷ εὖσοα τέκνα·
ὄλβιοι εὐνάζοισθε καὶ ὄλβιοι ἄω ἴδοιτε (4)

Προκειμένου ὁμως περὶ τῶν τιθηνῶν (ἢ τροφῶν ἢ τιτθῶν)
εἶναι γνωστὸν ὅτι πολλάκις αὗται ἦσαν κακχαί, ὡς τοῦτο ὑ-
παινίσσεται ὁ Ἀριστοφάνης ἐν Ἰππ. περὶ τοῦ Κλέωνος λέγων :

(1) Ὀδυσ. Τ. στ. 40'.

(2) Ἰλ. Ἰ. 405.

(3) Ὀδ. Ζ. 57.

(4) Θεόκρ. Ἡρακλ.

κᾶθ' ὥσπερ αἱ τίτθαι γε, σιτίσεις κακῶς.
μασδόμενος γάρ τῳ μὲν ὀλίγον ἐντιθεῖς,
αὐτὸς δ' ἐκείνου τριπλάσιον κατέσπακας. (1)

καὶ ὁ Πλάτων παραγγέλλει καὶ ὁ Πλούταρχος. Ἐπειδὴ δὲ εἰ ἀρχαῖαι τὰς τίτθας εἶχον καὶ πρὸς ἀνατροφὴν τῶν τέκνων, διὰ τοῦτο πλὴν τῆς τροφῆς (τῆς ὑγιοῦς δηλονότι καταστάσεως τοῦ σώματος αὐτῶν) καὶ τὴν ἀνατροφὴν, τὴν παιδαγωγῆσιν δηλαδή ἀνέθετον εἰς τὰς τίτθας καὶ ἐφρόντιζον νὰ ἔχωσι τοιαύτας σπουδαίας τὸ ἦθος, ἵνα μὴ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς οἱ παῖδες διδαχθῶσιν ἀνάρμοστα τῇ καθολοῦ ἡλικίᾳ καὶ ἀνάξια, οἷα ἐπόμενον ἦτο νὰ διδάσκωσιν αἱ μὴ σπουδαῖαι τὸ ἦθος τίτθαι. Ἐκ τούτου βλέπομεν ὅτι εἰ ἀρχαῖοι Ἕλληνες προκειμένου περὶ μορφώσεως χαρακτῆρος ἐκ τῆς νεαρωτάτης ἐτὶ ἡλικίας τῶν τέκνων αὐτῶν ἐλάμβανον πρόνοιαν. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα τοῖς περὶ τὴν παιδαγωγίαν ἀσχολουμένοις.

Πλὴν τούτου μεγάλη προσπάθεια κατεβάλλετο ἀπὸ μέρους τῶν γονέων, ὅπως μὴτε λέγωσι μὴτε πράττωσι τι ἀπρεπὲς ἐνώπιον τῶν τέκνων, ἰδίᾳ δὲ προκειμένου περὶ τοῦ προσώπου τῶν γονέων ἐφυλάσσοντο ἀνὴρ καὶ γυνὴ νὰ κατηγορῶσιν ἀλλήλους. Τοῦτο δηλοῖ ἡμῖν ἐμφανῶς ὁ Θεόκριτος, ἔνθα ἡ Γοργῶ λέγει πρὸς τὴν Πραξινόην, ἥτις ἀπεκάλεσε τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα φθονερὸν καὶ κακόν

« Μὴ λέγε τὸν τεὸν ἄνδρα, φίλα, τοιαῦτα Δίνωνα,
τοῦ μικκοῦ παρεόντος.

εἶτα δὲ στραφεῖσα πρὸς τὸν παῖδα λέγει

« θάρσει Ζωπυρίων, γλυκερόν τέκος· οὐ λέγω ἀπφῦν' (2)

(1) Ἀριστ. Ἰππ. 717.

(2) Θεόκρ. Ἑκδ. XV. II.

ἐξ εὐδ' ἀποφύεται ὅτι οὔτε λέξεις ἀπρεπεῖς κατὰ τινος τῶν συζύγων ἐξεστομίζοντο ἐνώπιον καὶ εἰς ἐπήκοον τῶν τέκνων, καὶ τὸ τοιοῦτο ἦτο σοφώτατον ὡς πρὸς τὴν ἀνατροφὴν, διότι ἄλλως ἦτο ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ τὸ σέβας καὶ ἡ ἀγάπη τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς, ὅταν ἤκουον τοιαῦτα. Πολὺ δὲ περισσότερον ἐπιμελοῦντο νὰ μὴ πράξωσι τι ἀπρεπές. Καὶ βεβαίως γὰρ καὶ κοινωνία ὑπὸ τοιούτους λαμπροὺς ὁρὸς ἦτο ἀδύνατον νὰ χωλαίνῃ ἐν τῇ ἀνατροφῇ τῶν τέκνων. Ἄλλως τε ἂν καὶ σήμερον καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς ἡ μητρικὴ στοργὴ εἶναι ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ ἀγάπη αὕτη ἦτο ποιητικωτέρα.

Παραδείγματα μητρικῆς στοργῆς ἔχομεν πλεῖστα. Βεβαίως αἱ Σπαρτιάτιδες δὲν διεκρίνοντο τόσον διὰ τὰ εὐγενῆ ταῦτα αἰσθήματα, οὐχὶ δι' ἑλλειψιν φίλτρου, ἀλλὰ διὰ τὸ τραχὺ τῆς γυναικείας μορφώσεως καὶ ἀνατροφῆς, ἥτις πρὸς ἕνα καὶ μόνον ἦγε σκοπόν, τὴν παραγωγὴν στρατιωτῶν. Παρὰ τοῖς λοιποῖς ὅμως Ἕλλησιν ἡ φιλοστοργία τυγχάνει ἀμίμητος. Οὕτως ὁ Ἐκτωρ ἀποχωριζόμενος τοῦ Ἀστυάνακτος καὶ τῆς Ἀνδρομάχης εὐχεται τοῖς θεοῖς ὑπὲρ τοῦ τέκνου λέγων :

Ζεῦ ἄλλοι τε θεοί, δότε δὴ καὶ τόνδε γενέσθαι
παῖδ' ἐμόν, ὡς καὶ ἐγὼ περ, ἀριπρεπέα Τρῳεσσὶν (1).

ὁ δὲ Αἴας ὁ Τελαμώνιος μετὰ τὴν μανίαν προετοιμαζόμενος νὰ ἀποθάνῃ δέχεται ἐν ἀγκάλαις τὸν μικρὸν Εὐρυσάκην καὶ τοιαῦτα εὐχεται :

ὦ παῖ, γένοιο πατρός εὐτυχέστερος.
τὰ δ' ἄλλα ὁμοίως (2).

(1) Ἰλ. T. στ. 476.

(2) Σοφ. Αἴ.

σημαντικά, δηλοῦντα τὴν ὑπερτάτην φιλοστοργίαν.

Ἡ Ἀνδρομάχη, ὅταν μανθάνῃ ὅτι ἡ Ἑρμιόνη καὶ ὁ Μενέλαος ἀπαιτοῦσι παρ' αὐτοῖς ν' ἀπομακρυνθῇ τοῦ Νεοπτολέμου, ἂν ἐπιθυμῇ νὰ ζήσῃ ὁ υἱὸς τῆς Μολοσσός, τοιαῦτα λέγει;

εἷς παῖς ὃδ' ἦν μοι λοιπὸς ὀφθαλμὸς βίου·
τοῦτον κτανεῖν μέλλουσιν οἷς δοκεῖ τάδε·
οὐ δῆτα τοῦμοῦ γ' οὔνεκ' ἀθλίου βίου.
ἐμοὶ δ' ὄνειδος μὴ θανεῖν ὑπὲρ τέκνου. (1)

δι' ὧν δηλοῦται ὅτι οὐ μόνον εὐχαρίστως ἀπέθνησκειν ὑπὲρ τῆς ζωῆς τοῦ τέκνου, ἀλλὰ καὶ ὄνειδος ἐνόμιζε νὰ πονῇ πλειότερον ὑπὲρ ἑαυτῆς.

Ἡ Ἀλκηστis ἀποθνήσκει εὐχρέστως ἀντὶ τοῦ Ἀδμήτου, ἀλλὰ μετὰ μιᾶς συμφωνίας, ὅτι δὲν θὰ συζευχθῇ εὗτος ἄλλην, ἥτις θὰ τυραννῇ τὰ τέκνα τῆς:

τούςδε γὰρ φιλεῖς
οὐχ ἥσδον, ἢ γὼ παιῖδας, εἴπερ εὖ φρονεῖς·
τούτους ἀνάσχου δεσπότης ἐμῶν δόμων,
καὶ μὴ πῖγῆμης τοῖσδε μητρυιάν τέκνοις. (2)

ἐν οἷς δηλοῦται ὅτι ἴδιον ἦτο πάντων τῶν φρονίμων νὰ ἀγαπῶσι καὶ νὰ φροντίζωσι μᾶλλον περὶ τέκνων ἢ περὶ ἑαυτῶν. Περὶ τούτου λέγει καὶ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ Οἰκονομικῷ τάδε: τέκνα μὲν εὖν ἦν θεὸς διδῶ ποτε ἡμῖν γενέσθαι, τότε βουλευσόμεθα περὶ αὐτῶν ὅπως ὅτι βελτιστά παιδεύσομεν αὐτά· κοινὸν γὰρ ἡμῖν καὶ τοῦτο ἀγαθόν.» (3).

Ἀλλ' ὅπως πᾶς κανὼν ἔχει ἐξαιρέσιν, οὕτω εὐρεθησαν καὶ

(1) Ἀνδρ. Εὐριπ. 406.

(2) Εὐριπ. Ἀλκ. 302.

(3) Ξενοφ. Οἶκ.

κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους γυναῖκες καὶ ἄνδρες ἐγκαταλιπόντες τὰ τέκνα, ἢ μηδαμῶς φροντίζοντες περὶ αὐτῶν· τοιαῦται ὀνομασταὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τυγχάνει ἡ Ἑλένη τοῦ Μενελάου, ἥτις ἀρῆκε τὴν Ἑρμιόνην νήπιον καὶ συνεζεύχθη μετὰ τοῦ Πάριδος, καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς Κλυταιμνήστα, ἥτις τὴν μὲν Ἠλέκτραν ἐξέδωκεν εἰς ἀγοραῖον Μυκηναῖον, τοῦ δὲ Ὀρέστου διενοεῖτο τὸν θάνατον. Ἀλλ' αἱ ἐξαιρέσεις εἶναι ἐξαιρέσεις, τὸ γενικὸν εἶναι ὅτι ἡ πρὸς τὰ τέκνα ἀγάπη καὶ φροντίς ἦτο τὸ κύριον μέλημα τῶν γονέων καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ βίου αὐτῶν.

Πρὸς τούτους ἐσπούδαζον αἱ γυναῖκες κατὰ τοὺς πάλαι χρόνους ποικιλοτρόπως νὰ τέρπωσι τὰ μικρὰ τέκνα διὰ διαφόρων παιγνίων, ἅτινα ἐλέγοντο πλαταγὴ καὶ διὰ μικρῶν εἰδώλων ἀνδρῶν καὶ ζώων, ἅτινα ἐλέγοντο κόραι ἢ κοῦροι. Καὶ τὴν μὲν ἐκ μετάλλου πλαταγὴν ἔδιδον, καθὼς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (1), ἵνα μηδὲν ἕτερον θραύσωσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ, αἱ δὲ ἐκ πηλοῦ κόραι ἦσαν εἰδῶλα ἀνδρῶν, ἡρώων καὶ πιθήκων, μὲ τὰ ὅποια διεσκεδάζον. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὰ τοιαῦτα εἰδῶλα εἶχον καὶ σκοπὸν ἀναπτύξεως, διότι ταῦτα βλέποντα τὰ παιδιὰ ἀπεμιμοῦντο αὐτὰ διὰ πηλοῦ καὶ κηροῦ κατασκευάζοντα. Τοιοῦτόν τι ἀναφέρει ὁ Ἀριστοφάνης διὰ τοῦ Στρεψιάδου λέγοντος.

εὐθύς γέ τοι παιδάριον ὦν τυννουτονὶ
ἐπλαιτεν ἔνδον οἰκίας, ναῦς δ' ἐγλυφεν
ἁμαξίνας τε σκυτίνας εἰργάζετο.
κάκ τῶν διδίων βατράχους ἐποίει (2)

Τοιοῦτόν τι ἀναφέρει καὶ ὁ Λουκιανὸς περὶ ἑαυτοῦ ἐν τῷ

(1) Ἀριστ. Πολ. 8. 6.

(2) Ἀριστοφ. Νεφ.

ένυπνίῳ. Πρὸς σωφρονισμόν ὅμως ἀτάκτων παιδίων διηγοῦντο μύθους φοβερούς, οἷον τὸν μῦθον τῆς Ἀκοῦς καὶ τῆς Ἀλφίτου, τῆς Μορμούς, τῆς Λαμίας καὶ Ἐμπούσης καὶ ἄλλων, τὰ ὅποια πάντα ἐκάλουν διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος βρικέλους (1). Τοιοῦτο ἀναφέρει καὶ ὁ Θεόκριτος ἐν ταῖς Ἀδωνιαζούσαις, ἔνθα ἡ Πραξινόη ἀποτρέπουσα τὸ τέκνον νὰ ἐξέλθῃ μετ' αὐτῆς λέγει :

« οὐκ ἄξω, τύ τέκνον· Μορμῶ δάκνει ἵππους.

δάκρυε ὅσσα θέλεις· χολὸν δ' οὐ δεῖ σε γενέσθαι (2).

Καὶ ἄλλοι πολλοὶ μῦθοι ἦσαν ἐν χρήσει, λεγόμενοι ὑπὸ τῶν μητέρων καὶ τιτθῶν. Ἐπειδὴ ὅμως συνέβαινε καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν νὰ εἶναι κακοὶ καὶ ἀνάξιοι, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης συμβουλεύει τὰς τίτθας νὰ κάμνωσιν ἐκλογὴν καλῶν μύθων, ὁ δὲ Πλούταρχος λέγει : καί μοι δοκεῖ ὁ δαιμόνιος Πλάτων ἐμμελῶς παραινεῖν ταῖς τίτθαις, μὴ τοὺς τυχόντας μύθους τοῖς παιδίοις λέγειν, ἵνα μὴ τὰς τούτων ψυχὰς ἐξ ἀρχῆς ἀνοίας καὶ διαφθορᾶς ἀναπύμπλασθαι συμβαίνει. (3) Ὡστε δῆλον ὅτι οἱ ἀρχαῖοι καὶ ἐν τοῖς πρὸς τὰ παιδία λεγομένοις μύθοις ἐποιοῦντο ἐκλογὴν πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῶν τῶν τέκνων. Ἀλλὰ πλὴν τούτων τὰ μικρὰ παιδιὰ ἐπαιζον καὶ ἰδίαις παιδίαις, ἀλλὰ πάντοτε σκοπὸν ἐχούσας τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος· διὰ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς σχολείοις μεταξὺ τῶν πρώτων μαθημάτων ἦτο καὶ ἡ γυμναστική. Καὶ μέχρι μὲν τῶν ἐξ ἑτῶν παιδιὰ καὶ κοράσια ἀνετρέφοντο κατ' οἶκον, μετὰ δὲ ταῦτα τὰ μὲν ἄρρενα παρεδίδοντο εἰς διδασκάλους, οἵτινες ἐλέγοντο παιδοτρίβαι καὶ παιδευγχοί,

(1) Στράβ. 1. 2. 6.

(2) Θεόκρ. XV. 40.

(3) Πλουτ. π. Π. ἀγωγῆς.

ἵνα μάθωσι γράμματα, τὰ δὲ θήλεκ διέμενον ἐν τῇ οἰκίᾳ διδασκόμενα ὑπὸ γυναικῶν. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀνατροφῆς τῶν θηλέων ἐν ταῖς προηγουμένοις ἱκανὸς ἐλέχθη λόγος, τὰ ἄρρενα ὅμως παραδιδόμενα εἰς διδασκάλους (παιδοτρίβας) ἐδιδάσκοντο ἀνάγνωσιν, μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν, ὡς δηλοῦσι πολλοὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῇ Λακεδαιμονίων πολιτείᾳ : τῶν μὲν ταῖνυν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ φάσκοντες κάλλιστα τοὺς υἱοὺς παιδεύειν, ἐπειδὴν τάχιστα αὐτοῖς οἱ παῖδες τὰ λεγόμενα ξυσιῶσιν, εὐθύς μὲν ἐπ' αὐτοῖς παιδαγωγοὺς θεράποντας ἐφιστᾶσιν, εὐθύς δὲ πέμπουσιν εἰς διδασκάλων μαθητομένους καὶ γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ ἐν παλαιστρᾷ :

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει ὅτι οἱ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων παῖδες περιορίζοντο εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα διδάγματα. Διὰ τοὺς Σπαρτιάτας βεβαίως, ὦν ὁ βίος ἅπας ἀφιεροῦτο εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος, τὰ ὀλίγα γράμματα, ἡ μουσική, ἵνα ψάλλωσι τοὺς εἰς τοὺς ἥρωας ὕμνους καὶ κυριώτερον ἡ παλαιστρα, ἦσαν ἱκανὰ ἐφόδια, ἵνα καταστήσωσι τοὺς νέους ἀκριβεῖς ἐκτελεστὰς τῶν νομοθετημάτων τοῦ Λυκούργου. Ἀλλὰ διὰ τοὺς Ἀθηναίους, ὦν οἱ σχολικοὶ νόμοι κυρίως ἀπέβλεπον τὴν εὐδαιμονίαν τῆς κοινωνίας καὶ καθολοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, διὰ τοῦτο Ἀθηναίους καὶ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας, παρὰ τοῖς ὁποίοις ἀντικείμενον σπουδῆς ἦτο ἡ φιλοσοφία, τὰ γράμματα δὲν περιορίζοντο ἐπὶ τοσοῦτον. Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους ἔτι χρόνους τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς πλὴν τοῦ παιδαγωγοῦ Φοῖνικος ἔσχε διδάσκαλον καὶ Χείρωνα τὸν Κένταυρον παρ' οὗ ἐδιδάχθη τὸ ἄρειν, τὸ ἰατρεύειν καὶ τὸ θηρεύειν. Ὁ δὲ Πλούταρχος (εἰς Βίον Θησέως) λέγει ὅτι διωρίσθησαν αὐτῷ παρὰ τοῦ πατρὸς καθηγηταὶ διδάσκοντες τὰς ἐλευθερίους τέχνας καὶ τὰς ἡ-

ρωϊκὰς μαθήσεις, ὅπως καὶ ὁ Ἡρακλῆς ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ Ἀτλαντος τὴν τῶν φύσει ὄντων γνῶσιν (φυσιογνωσίαν). Καθ' ἧ δὲ ἀναφέρει ὁ Θεόκριτος ἐν Ἡρακλίσκῳ :

γράμματα μὲν τὸν παῖδα γέρων Λίνος ἐξεδίδαξεν,
τόξον δ' ἐντανύσαι καὶ ἐπίσκοπον εἶναι οἷσδ' ὅν
Εὐρυτιος
ἀτὰρ ἀοιδὸν ἔθηκε καὶ ἄμφω χεῖρας ἔπλασσε
πυξίνα ἐν φόρμιγγι Φλαμμιονίδας Εὐμολπος (1).

καὶ ἄλλα, ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἐδιδάχθη καὶ γράμματα (ἀνάγνωσιν δηλαδή καὶ γραφήν) μουσικὴν, τοξευτικήν, καὶ ἄρματῆλασίαν καὶ πολεμικὴν, ἅτινα δὲν ἦσαν βεβαίως περιωρισμένη παιδεία. Ἐπίσης καὶ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἔσχε διδασκάλους τοὺς σπουδαιοτέρους τῆς ἐποχῆς του, Λυσίμαχον, Λεωνίδα καὶ Ἀριστοτέλην, ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι ἢ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις παιδεία δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς τὸ πρακτικόν, ἀλλὰ καὶ τῆς φιλοσοφίας οὐκ ὀλίγα ἐδίδασκεν. Ἐὰν δὲ ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Ἡρακλῆς τοιαῦτα ἐδιδάσκοντο, πόσα καὶ οἷα θὰ ἐδιδάσκοντο οἱ ζῶντες κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηναίων. Ἐὰν δὲ ἐξ ἄλλου λάβωμεν ὑπ' ὄψει καὶ τὰ διδάκτρα, τὰ ὅποια ἐλάμβανεν ὁ γέρων Ἰσοκράτης παρὰ τῶν μαθητῶν (χιλίας δραχμάς), κατανοοῦμεν ὅτι ἢ περὶ τὰ γράμματα σπουδὴ τῶν ἀρχαίων ἦτο ἀρκούντως πλουσία. Ἄλλως τε τὴν πρώτην ταύτην ὥθησιν ἔδωκεν αὐτὸς ὁ Σόλων διὰ νόμου, ἐπιτάττοντος εἰς ἕκαστον πατέρα νὰ διδάξῃ τὰ τέκνα γράμματα, ἄλλως δὲν δικαιούται ν' ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτῶν γηροκομίαν. Πλεῖστα ὁμως περὶ τῆς παιδείας ἀναφέρει ὁ Πλάτων ἐν τοῖς νόμοις, ὅστις προέτρεπεν οὐ μόνον τοὺς γονεῖς νὰ ἐπιμελῶνται τῆς παιδεύσεως τῶν τέ-

κνων, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς ἄρχοντας, λέγων ὅτι οἱ ἄρχοντες καθὼ πατέρες τοῦ ἔθνους καθῆκον ἔχουσιν ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τῶν τέκνων νὰ φροντίσωσι.

Γενικῶς εἰπεῖν ἡ ἀνατροφή τῶν τέκνων κατὰ τοὺς πάλαι χρόνους ἠκολούθει τὴν συστηματικωτέραν ὁδὸν καὶ ἰδίᾳ παρ' Ἀθηναίοις, παρὰ τοῖς ὅποιοις ἤκμαζεν ἢ τε κοινωνία (ὁ νόμιμος γάμος) καὶ ἡ πολιτεία κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας. Ἡ τοιαύτη ὁμως ἐπιμέλεια δὲν ὑφίστατο καὶ ἀπανταχοῦ. Οὕτω ὁ Διογένης ἰδὼν τὴν μικράν, ἐλαχίστην μέριμναν τῶν Μεγαρέων πρὸς τὴν ἀνατροφήν τῶν τέκνων ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς περὶ τῶν βοσκημάτων φροντίδας ἐβούλετο εἶναι κριτὴς ἢ υἱὸς Μεγαρέως. Ὡς δὲ ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, πολλοὶ τῶν τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς γονέων τόσῃ ὀλίγην ἐπιμέλειαν τῶν τέκνων εἶχον, ὥστε τοὺς ἐκ τῶν δούλων ποταποὺς καὶ μεθύστους ἀπεδείκνυσαν διδασκάλους τῶν τέκνων⁽¹⁾, ἐνῶ τοὺς καλοὺς καὶ σπουδαίους, ἄλλους καθίστων ναυκλήρους, ἄλλους ἐμπόρους καὶ ἄλλους οἰκονόμους. Ἡ τοιαύτη ὁμως ἀφροντισία ἤρχισε νὰ ἐπικρατῇ μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἀθηναίων. Ὅποια δὲ σχέσις ἐπικρατεῖ μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἀθηναίων, ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία σαφῶς, γινώσκουσα ἡμῖν ὅτι ἐπὶ μὲν τῆς ἀκριβοῦς τηρήσεως τῶν νόμων ἀνεπτύχθη πᾶσα ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη, ἡ δὲ παρακμὴ τῆς παιδείας συμπαρέσυρε καὶ τὴν παρακμὴν τῆς ἐπιστήμης.

Πλὴν τὸ περὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων ζήτημα, περὶ οὗ πραγματεύεται εἰδικῶς ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, τυγχάνει ἐξω τοῦ ἡμετέρου κύκλου τῆς ὧδε πραγματείας καὶ τοσοῦτον ἐκτεταμένον, ὥστε μόνον οἱ περὶ τοῦτο ἀσχολούμενοι

(1) Θεοκρ. Ἡρακλίσκος.

(1) Πλουτ. π. π. ἀγωγῆς.

καὶ γράφοντες δύνανται καὶ ὑποχρεοῦνται νὰ ἐξετάσωσιν αὐτὸ ὑπὸ πάσας τὰς ἐπιπτώσεις.

Ἡδὴ συμπληροῦντες καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦτο καὶ τὰ ἀνωτέρω ἀνασκοποῦντες παρατηροῦμεν ὅτι πλὴν τῆς μεγίστης ἀγάπης τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα, ἣν ἐπεδείκνυν ἐν τῇ τροφῇ καὶ ἀνατροφῇ, μεγίστη κατεβάλλετο φροντίς καὶ πρὸς τὴν ὅσον ἔνεστι βαρυστέραν ἀνάπτυξιν τοῦ τε σώματος καὶ τοῦ πνεύματος τῶν τέκνων, ἣτις καὶ διὰ τὰ τέκνα καὶ διὰ τοὺς γονεῖς ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο τὸ κάλλιστον ἐφόδιον τοῦ εὐδαίμονος βίου· διὰ τὰ τέκνα μὲν, διότι σωματικῶς καὶ πνευματικῶς ὑγιᾶ ὄντα ἠδύναντο εὐαριστότερον νὰ διέλθωσι τὸν βίον, διὰ τοὺς γονεῖς δέ, διότι τοιαῦτα τέκνα μεμορφωμένα οὔτε πρὸς τοὺς γονεῖς ἦτο δυνατόν νὰ φαίνωνται ἀχάριστα, οὔτε πρὸς τὴν πολιτείαν, διὰ τὴν ὁποίαν προωρίζοντο. Καὶ οὕτω βλέπομεν ὅτι οὐδαμοῦ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας ἀναφέρεται παράδειγμα ἀχαριστίας τέκνου πρὸς τοὺς γονεῖς, καὶ ὅτι ἡ ἐλλειψὶς τέκνου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐθεωρεῖτο διὰ τὸν λόγον τοῦτον μεγάλη δυστυχία, χάριν τῆς ὁποίας ὁ νόμος ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς ἀνδρας καὶ μετ' ἄλλης γυναικὸς νὰ συνέρχωνται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

Περὶ διαζυγίου καὶ δευτέρων γάμων.

Ἡ ἀγνότης καὶ νομιμότης τοῦ γάμου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἦτο τοσαύτη, ὥστε ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἐπιτρέπετο ὁ χωρισμὸς ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, ἥτοι τὸ διαζύγιον. Εἴτε μακρὰν διετέλει ὁ ἀνὴρ ἐπὶ μακρὰ ἐλόκληρα ἔτη, εἴτε πλησίον, ἀλλὰ κα-

τῷκει μετ' ἄλλης γυναικὸς, ἡ γυνὴ δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ χωρίσῃ τὸν ἄνδρα, διότι τὸ διαζύγιον ἦτο ἐξευτελεστικόν. Οὕτως ἡ Πηνελόπη ἐπὶ εἴκοσιν ὅλα ἔτη ἀνέμεινε τὸν Ὀδυσσεύα, καὶ ἐνῶ ἠδύνατο καὶ ἐδικαιοῦτο νὰ συζευχθῇ ἄλλον, ἐπειδὴ ὁμως δὲν ἦτο σαφῶς γνωστὸν ἂν ἀπέθνηκεν ἢ ὄχι, ἠρνεῖτο νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τοῦ Ὀδυσσεύος. Καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἠδύνατο μεταβᾶς εἰς τὴν νῆσον Ὠγυγίαν παρὰ τῇ Καλυψοῖ νὰ νυμφευθῇ ταύτην καὶ νὰ κατὰσθῇ ἀθάνατος, ἀλλ' ἡ ἰδέα μένον τοῦ γάμου καὶ τῆς συζύγου Πηνελόπης δὲν ἔπειθεν αὐτὸν νὰ ἀρνηθῇ τὴν πρώτην σύζυγον. Ἡ Μήδεια, σύζυγος τοῦ Ἰάσονος, βλέπουσα ὅτι ἀντ' αὐτῆς ὁ Ἰάσων ζητεῖ νὰ νυμφευθῇ τὴν Κρέουσσαν, θέλει νὰ χωρισθῇ καὶ νὰ ἀρνηθῇ αὐτόν, ἀλλὰ πῶς, ἀφοῦ

ἀνήνασθαι πόσιν

οὐχ οἶόν τε (1).

Ἡ Ἀνδρομάχη πρὸς τὸν Μενέλαιον λέγει :

Πηλέως γὰρ ἄξια

πατρὸς δ' Ἀχιλλέως ἔργα θρόων φανήσεται·

ᾧσει δὲ σὴν παῖδ' ἐκ δόμων οὐ δ' ἐκδιδοίς

ἄλλω τί λέξεις; πότερον ὥς κακὸν πόσιν

φεύγει τὸ ταύτης σῶφρον; (2)

διὰ τῶν ὁποίων δηλοῖ ὅτι τὸ διαζύγιον εἶναι κάκιστον διὰ τὰς γυναῖκας καὶ διὰ τοὺς γονεῖς, διότι μετὰ ταῦτα ἦτο ἀδύνατον νὰ συζευθῶσι μετ' ἄλλου.

Συνέβαινεν ὁμως ἐνίοτε νὰ εἶναι ἐπιτετραμμένον τὸ διαζύγιον, καὶ τοῦτο διὰ δύο λόγους, ἢ ἔταν παρεβιάζετο ἡ εὐνὴ τοῦ ἀνδρὸς ἐκούσης τῆς συζύγου, ἢ ἔλειπον τέκνα. Κατὰ τὴν

(1) Εὐριπ. Μήδ. 234.

(2) Εὐρ. Ἀνδρ. στ. 344.

(Περὶ γάμου τῶν ἀρχ. Ἑλλ. Κ. Ζιῶγα)

πρώτην περίπτωσιν ὅταν ἀνὴρ συνελάβανε τὴν γυναῖκα μοιχευομένην μετ' ἄλλου, τότε ἐφόνευσεν τὸν μοιχόν, τὴν δὲ σύζυγον ἀπέπεμπεν, ἐὰν δὲν ᾔθελε νὰ κηρυχθῇ ἄτιμος. Περὶ τούτου ἀναφέρει ὁ Λυσίας καὶ ὁ Δημοσθένης. Οὕτως ὁ Λυσίας ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ φόνου τοῦ Ἐρατοσθένους λέγει, ὅτι ἐφόνευσεν ὁ Εὐρίπιδης τὸν Ἐρατοσθένην, τὴν δὲ σύζυγον οὐκ ἐχώρισεν. Ὁ δὲ Δημοσθένης ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας λέγει: Ἐπειδὴν δὲ ἔλη τὸν μοιχόν, μὴ ἐξέστω τῷ ἐλόντι συνοικεῖν τῇ γυναικί· ἐὰν δὲ συνοικῇ, ἄτιμος ἔστω· μηδὲ τῇ γυναικὶ ἐξέστω εἰσιέναι εἰς τὰ ἱερὰ τὰ δημοτελῆ κτλ. Ἐκ τούτων δηλοῦται ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαίους νόμους αὐστηρότατα ἐτιμωρεῖτο ὁ παραβιάζων γυναῖκα ἢ θυγατέρα ἢ παιδίαν, καὶ ὅτι μόνον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπετρέπετο τὸ διαζύγιον. Φαίνεται ὅμως ὅτι κατὰ τοὺς πάλαι χρόνους ὀλιγώτερον δικαίωμα πρὸς τοῦτο εἶχον αἱ γυναῖκες, πρῶτον μὲν διότι οὐδαμοῦ ἀναφέρεται δίκη γυναικὸς κατ' ἀνδρός, καὶ δεύτερον, ἐπειδὴ τὰ τέκνα ἦσαν ἀπαραίτητα διὰ τὴν οἰκογένειαν, οἱ ἄνδρες εἶχον τὴν ἐλευθερίαν νὰ τεκνοποιῶνται καὶ ἐξ ἄλλων γυναικῶν. Τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς τεκνοποιήσεως παρήγαγε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τοὺς δευτέρους γάμους, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐν καιρῷ ἀποδημίας νὰ ἔχωσι δευτέρας γυναῖκας, παλλακίδας καλουμένας. Κατ' ἀρχὴν οὐδενὶ ἐπετρέπετο ἐκτὸς τῆς γυναικὸς τῆς νομίμου νὰ παραλαμβάνῃ καὶ δευτέραν καὶ τρίτην. Οὕτω ὁ Εὐριπίδης ἐν Ἀνδρομάχῃ κατηγορεῖ τῆς ἐλευθερίας ταύτης τῶν ἀνδρῶν, ὡς ἀντιβαινούσης εἰς τὸν νόμον καὶ εἰς τὴν οἰκιακὴν εὐδαιμονίαν. Οὕτως ὁ Ὀρέστης ἐν Ἀνδρομάχῃ πρὸς τὴν Ἑρμιόνην ἀποτεινόμενος λέγει ὅτι

κακὸν γ' ἔλεξας, ἄνδρα δίδω' ἔχειν λέχῃ (1).

(1) Εὐρ. Ἀνδρ. στ. 909.

Ἡ Ἑρμιόνη ἐπίσης αἰτιολογουμένη πρὸς τὴν Ἀνδρομάχην διὰ τὴν κατ' αὐτῆς στάσιν λέγει πολλά, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τάδε:

οὐδὲ γὰρ καλὸν
δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἐν' ἡνίας ἔχειν.
Ἄλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν Κύπριν
στέργουσιν, ὅστις μὴ κακῶς οἰκεῖν ἐθέλει (1).

διὰ τῶν ὁποίων κατηγορεῖ τοῦ Νεοπτολέμου, ὅστις δύο σύζυγους εἶχε, τὴν Ἀνδρομάχην καὶ ἑαυτήν, διότι εἶναι ἀδύνατον, λέγει, φρόνιμος ἀνὴρ νὰ ἔχῃ δύο γυναῖκας.

Ἡ Κλυταιμνήστρα ἐφόνευσεν ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ νέου συζύγου Αἰγίσθου τὸν Ἀγαμέμνονα, τὸν φόνον ὅμως δικαιολογεῖ ἀρκούντως πρὸς τὴν Ἡλέκτραν ὡς δίκαιον, ἀφοῦ ὁ Ἀγαμέμνων ἐτόλμησε νὰ λάβῃ μετ' αὐτοῦ καὶ δευτέραν σύζυγον, τὴν Τρῳάδα Κασσάνδραν.

ἐπὶ τοῖσδε τοίνυν καίπερ ἡδίκημένη
οὐκ ἠγριούμην, οὐδ' ἂν ἔκτανον πόσιν·
ἀλλ' ἦλθ' ἔχων μοι μαινάδ' ἐνθεον κόρην.
λέκτροις τ' ἐπεισέφρησε, καὶ νύμφα δύο
ἐν τοῖσιν αὐτοῖς δώμασιν κατείχομεν (2).

Ἐκ τούτων πάντων δῆλον γίνεται ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαίους νόμιμος γάμος ἦτο εἷς καὶ διὰ νόμου ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς σύζυγους νὰ ἔχωσιν ἐν οἴκοις καὶ δευτέραν σύζυγον. Καὶ οὐ μόνον ὁ νόμος ἀπηγόρευε τοὺς διπλοῦς γάμους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ νομίμου γάμου τέκνα ἐθεώρει μόνους γνησίους πολίτας καὶ κληρονόμους τῆς περιουσίας, ὡς ἀναφέρει ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ κατὰ Στεφάνου, τὰ δ' ἐκ δευτέρων γάμων ἐθεωροῦντο

(1) Ἀνδρ. στ. 177.

(2) Εὐριπ. Ἡλ. στ. 103.

νόθα, μὴ ἐγγεγραμμένα ἐν τῷ μητρώῳ τῶν πολιτῶν, μὴδὲ δικαιούμενα νὰ κληρονομήτωσι τοὺς γονεῖς. Τὸ δικαίωμα ὁμῶς τοῦτο τοῦ ν' ἀπαιτήτωσιν αἱ γυναῖκες παρὰ τῶν συζύγων «μίαν εὐναίαν Κύπριν στέργειν» ἐνίοτε παρεμβιάζετο. Οὕτως ὁ Πρίαμος ἀναφέρεται ὅτι εἶχε πολλὰς γυναῖκας, ὁ δὲ Φίλιππος βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας τέσσαρας γυναῖκας ἔλαβε διαδοχικῶς, ἐξ ὧν ὁμῶς νόμιμος καὶ πρώτη ἦτο καὶ ἐθεωρεῖτο ἡ Ὀλυμπιάς (1). Τὸ ζήτημα ὁμῶς τοῦτο τῶν παλλακίδων ἦτο διάφορον. Νομίμους γυναῖκας οἱ ἀρχαῖοι εἶχον μόνον μίαν καὶ οὕτω συνδέονται πρὸς αὐτάς, ὥστε πολ- λάκις ἀποθάνουσης τῆς συζύγου ὁ ἀνὴρ διέμεινε χηρεύων. Τοῦτο δηλοῦται ἔκ τε τοῦ Θησεῦς καὶ τοῦ Ἀδμήτου. Ὡς γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας ὁ Θησεὺς μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἰππολύτης ἔσχε σύζυγον τὴν Τροϊζηνίαν Φαίδραν, ἣτις ἐξ ἀνοσίου ἔρωτος πρὸς τὸν πρόγονον αὐτῆς Ἰππόλυτον ἐμπίπτει εἰς μανίαν καὶ ἀποθνήσκει μακρὰν τοῦ Θησεῦς· ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον ἔρχεται ὁ Θησεὺς καὶ εὐρίσκει αὐτὴν νεκράν, ὁδύρεται καὶ ὁμολογεῖ ὅτι δὲν θὰ στρώσῃ πλέον τὰ λέκτρα του ἄλλῃ γυνή

ἀλλ' ἢ λέχους μοι καὶ τέκνων ἐπιστολὰς
ἔγραψεν ἡ δύστηνος ἐξαιτουμένη·
θάροει, τάλαινα· Λέκτρα γὰρ τὰ Θησεῦς
οὐκ ἔστι δῶμα θ' ἥτις εἰδῆσιν γυνή· (2)

ὁ Ἀδμητος ἐπίσης πρὸς τὴν ἀντ' αὐτοῦ ἀποθνήσκουσαν σύ-
ζυγον Ἀλκηστιν ὑπέσχετο ὅτι δὲν θὰ νυμφευθῇ ἄλλην.

ἔσται, τάδε, ἔσται μὴ τρέσῃς· ἐπεὶ σ' ἐγὼ
καὶ ζῶσαν εἶχον καὶ θανοῦσ' ἐμὴ γυνή

(1) Μαργ. Δήμητρα 6. Ὀλυμ.

(2) Εὐριπ. Ἰππολ. στ. 858.

μόνη κεκλήσῃ, κοῦτις ἀντὶ σοῦ ποτε
τόνδ' ἄνδρα νύμφῃ Θεσσαλὶς προσφθέγξεται (1).

Ἐὰν δὲ εἰς τοὺς ἄνδρας ἀπρεπὲς καὶ ἀνωφελὲς ἐνομιζέτο
νὰ συζευχθῶσιν ἐκ νέου μετὰ νομίμου συζύγου, αἱ χῆραι γυ-
ναῖκες κατηγοροῦντο ἐπὶ ἀκρασίᾳ, ὅσαι ἐπεθύμουν καὶ ἤρ-
χοντο εἰς δεύτερον γάμον. Οὕτω ὁδύρεται ἡ Ἀνδρομάχη,
διότι συνεζεύχθη τὸν Νεοπτόλεμον κατ' ἀνάγκην λέγουσα.

Ζεὺς τάδ' εἰδεῖν μέγας
ὥς οὐχ ἑκοῦσα τῷδ' ἐκοινώθην λέχει. (2).

Ἐπίσης καὶ ἡ Ἥλέκτρα κατηγοροῦσα τῆς μητρὸς αὐτῆς
Κλυταιμνήστρας τάδε λέγει :

οὐ δίκη δ' αἰσχρῶς ἔχει
γυναῖκα γὰρ χρὴ πάντα συγχωρεῖν πόσει
ἥπερ φρενὴρης·

καί τοι καλῶς γε σωφρονεῖν παρεῖχέ μοι·
ἄνδρ' εἶχες οὐ κακίον' Αἰγίσθου πόσιν,
ὃν Ἑλλάς αὐτῆς εἶλετο στρατηλάτην (3).

Παρομοίαν κρίσιν ἐκφέρει καὶ ἡ Ἀνδρομάχη πρὸς τὴν Ἑρ-
μιόνην, λέγουσα

χρὴ γὰρ γυναῖκα, κἂν κακῶ πόσει δοθῇ,
στέργειν ἁμύλλαν τ' οὐκ ἔχειν φρονήματος (4).

ἐκ τούτων δὲ δηλοῦται ὅτι κατὰ τὰς ἀρχαίας ιδέας οὔτε ὁ
σύζυγος, ὀλιγώτερον δὲ ἡ γυνὴ ἠδύνατο ν' ἀρνηθῇ τὸν σύζυ-

(1) Εὐριπ. Ἀλκ. στ. 328.

(2) Ἀνδρ. στ. 37.

(3) Ἥλέκτρ. στ. 1051.

(4) Ἀνδρ. στ. 213.

γον, ἵνα λάβῃ ἄλλον, ἐὰν δέ τις τοιοῦτόν τι ἔπραττε, πάντως κατεδικάζετο ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης.

Ἡ Μήδεια τοῦ Ἰάσονος καταδικάζει τὸν σύζυγον, διότι παρὰ νόμον καὶ παρὰ τοὺς ὅρκους ἐνυμφεύετο τὴν Κρέουσαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ Ἰάσων, ἵνα αἰτιολογήσῃ τὴν παράνομον ταύτην διαγωγὴν τοῦ πρὸς τὴν σύζυγον λέγει ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ δευτέρου γάμου δὲν ἦτο ὅτι ἐβαρύνθη τὴν Μήδειαν, ἀλλ' ὅτι διὰ τούτου ἐξησφάλιζε καὶ θρόνον καὶ πλοῦτῃ εἰς τὰ τέκνα του, ἀλλ' ἡ Μήδεια μηδὲν ὑπ' ὅψει λαμβάνουσα λέγει ὅτι ἐὰν ἦτο ἄτεκνος, ἦτο συγγινωστὸς αὐτῷ ὁ γάμος,

εἰ γὰρ ἦσθ' ἄπαις ἔτι

συγγινωστὸν ἦν σοι τοῦδ' ἐρασθῆναι λέχους, (1)

καὶ τοῦτο διότι κατὰ τὰ ἀρχαῖα ἦθη δυστυχεστάτος πάντων ἐνομίζετο ὁ ἄτεκνος, ὡς τοῦτο εἶδομεν ἐν Ἰππολύτῳ καὶ Ἀνδρομάχῃ· ὅτε ὁμως ὑπῆρχον τέκνα γεγεννημένα, ὁ δεύτερος γάμος ἦτο ἄνομος καὶ πλήρης πικριῶν.

Ἡ περὶ τέκνων αὕτη ιδέα παρεχώρει εἰς τοὺς ἄνδρας τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς νὰ τεκνοποιῶσι καὶ ἐξ ἄλλης γυναικός. Οὕτω ὁ Μενέλαος ἔσχεν υἱὸν τὸν Μεγαπένθην, ὅτε ἡ Ἑλένη ἦτο ἀναξία τεκνοποιήσεως.

ὅς οἱ τηλύγετος γένετο κρατερὸς Μεγαπένθης
ἐκ δούλης. Ἑλένη δέ θεοὶ γόνον οὐκέτ' ἔφαινον,
ἐπειδὴ τὸ πρῶτον ἐγείνατο παῖδ' ἐρατεινὴν (2).

Ἑρμιόνην.

Αὐτὸς δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς λέγει ὅτι ἐγεννήθη ἐκ δούλης, καθὼς φαίνεται ἐν τοῖς ἐξοῖς στίχοις :

(1) Εὐρ. Μήδ.

(2) Ὀδυσ. δ. στ. 11.

ἐμὲ δ' ὦνητῇ τέκε μήτηρ
παλλακίς, ἀλλὰ με ἴσον ἰθαιγενέεσσιν ἐτίμα
Κάστωρ Ἰλακίδης (1).

ἐξ ὧν φαίνεται οὐ μόνον ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἠδύναντο νὰ τεκνοποιῶσι καὶ μετ' ἄλλων γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐν ἐλλείψει τέκνων ἡγάπων αὐτὰ ὡς φυσικοὺς καὶ νομίμους υἱούς.

Ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ περὶ τὴν παιδοποιεῖν ἐπιμελείας τῶν ἀρχαίων προέκυψε καὶ ἡ συνήθεια νὰ λαμβάνωσιν ἐν ἀποδημίαις καὶ δευτέρας γυναῖκας, παλλακίδας καλουμένας, αἵτινες ὁμως πολλάκις διέμενον μέχρι τέλους τοῦ βίου, καὶ τοσαύτη ἀνεπτύσσετο ἀμφοτέρωθεν εὐνοία καὶ ἀφοσίωσις, ὥστε αὕτη ἡ δούλη ἐπεσκίαζε καὶ τὴν νόμιμον γυναῖκα, ἢ ἐγίνετο νόμιμος.

Οὕτω ὁ Ἀγαμέμνων ἐν Τροίᾳ ἔσχε γυναικα τὴν Χρυσήδα, ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς τὴν Βρυσηίδα, ἣτις ἐξετέλει τὰ καθήκοντα νομίμου συζόγου καὶ καθὰ λέγει ὁ Ἀχιλλεὺς :

ἴστων ἐποιχομένην καὶ ἐμὸν λέχος ἀντιώσαν (2)

ἐκ οὗ καὶ ἄλοχος πανταχοῦ προσαγορεύεται. Ἀλλ' ἀφοῦ τὴν Βρυσηίδα ἀφῆρπασεν ὁ Ἀγαμέμνων, ὁ Ἀχιλλεὺς ἔλαβε τὴν καλλιπάρηον Διομήδην

αὐτὰρ Ἀχιλλεὺς εὖδε μυχῷ κλισίας εὐπλήκτου,
τῷ δ' ἄρα παρκατέλεκτο γυνή, τὴν Λεοδόθην ἦγεν,
Φόρβαντος θυγάτηρ, Διομήδην καλλιπάρηος (3)

Ὅμοίως καὶ ὁ Πάτροκλος ἔσχε παλλακίδα τὴν εὖζωνον Ἴφιν.

(1) Ὀδυσ. Ε. στ. 202.

(2) Ἰλ. Α. στ. 31.

(3) Ἰλ. Ι. στ. 664.

Πάτροκλος δ' ἐτέρωθεν ἐλέξατο· πάρ δ' ἄρα καὶ τῷ
Ἰφίς ἐύζωνος, τὴν οἱ πόρε δῖος Ἀχιλλεὺς
Σκυῖρον ἐλὼν αἰπεῖαν (1)

Καὶ ὁ Νέστωρ καὶ ὁ Φοῖνιξ, καὶ πάντες οἱ ἥρωες τοῦ
Τρωϊκοῦ πολέμου, εἶχον ἐν Τροίᾳ παλλακίδας, ὡς καὶ Αἴας
ὁ Τελαμώνιος τὴν Τέκμησσαν, θυγατέρα τοῦ Φρυγὸς Τελεύ-
ταντος. Ἡ συνήθεια δὲ αὕτη ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τοῖς μετέ-
πειτα χρόνοις. Οὕτως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς
Ἑλλάδος καὶ ἐπομένως καθ' οὓς χρόνους ἤκμαζε καὶ ἡ φιλο-
σοφία, ὁ ἀκρότατος τῶν φιλοσόφων Ἀριστοτέλης, ὅστις ἐν
τῇ πολιτείᾳ διέγραψε καὶ τὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσο-
φίας καὶ πολιτείας νόμιμον γάμον, ἔσχε τέκνα ἐκ διαφόρων
δούλων γυναικῶν, τὰ ὅποια ὡς μὴ ἐλευθέρους πολίτας εἶτα
ἐν τῇ διαθήκῃ κατέλιπεν εἰς διαφόρους συγγενεῖς καὶ φί-
λους. Περὶ τούτου ἀναφέρει Διογένης ὁ Λαέρτιος ἐν τοῖς
βίοις τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν, ἐξ ὧν ἡμεῖς ἀνεφέρομεν ἐνταῦθα
μόνον τὸν Ἀριστοτέλην. Ἴσως τις ἤδη, μανθάνων τὸν περὶ
τὰ τοιαῦτα βίον τοῦ Ἀριστοτέλους, θελήσῃ νὰ γνωρίσῃ καὶ
τὰς τοῦ Πλάτωνος ιδέας καὶ πράξεις. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ
Πλάτων ὡς ἰδανικὸς φιλόσοφος πανταχοῦ τὸ ἰδεῶδες ἐπε-
ζήτησεν· ἐντεῦθεν ἐνῶ περὶ κοινωνίας ἔγραψε τοιαῦτα καὶ
μόνος πρῶτων εἶπεν ὅτι ὁ τε ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ πρὸ τοῦ γά-
μου ὑπάρχουσιν ἡμιτελεῖς ἄνθρωποι, τοῦ ἐτέρου ἡμίσεος ἐ-
πιζητοῦντες τὴν εὐρεσιν καθ' ὅλον τὸν βίον μέχρι τοῦ γά-
μου. (2). μόνος αὐτὸς ἐκ πάντων τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων
διετέλεσε μέχρι τέλους ἄγαμος, καὶ τοῦτο διότι ἐφοβείτο μὴ
ἐν τῇ πραγματικότητι ὁ ἰδανικὸς αὐτοῦ ἔρως ἐξχτισθῇ.

(1) αὐτ. στ. 666.

(2) Πλάτ. Πολιτ.

Καὶ ὁ Εὐριπίδης ὁμολογεῖται ἐχθρὸς τοῦ γάμου καὶ ἰδίᾳ τοῦ
γυναικείου φύλλου· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔτχυνε νὰ μὴ ὑποπέσῃ
εἰς τὸν κατ' αὐτὸν ζυγὸν τοῦ γάμου. Ἀληθῶς εἰπεῖν πάν-
τες οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι τὴν γάμον ἐθεώρησαν ὡς μόνην δύ-
ναμιν, ἱκανὴν νὰ μορφώσῃ κοινωνίαν καὶ πολιτείαν κατὰ
τὰς ἀρχὰς τοῦ Πλάτωνος βιώσιμον. Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι
αἱ καλλίτεραι διατάξεις καὶ οἱ σπουδαιότεροι νόμοι περὶ τὸ
ζήτημα τοῦτο ἐνδιατρίβουσιν. Ἡ ἀρχὴ δὲ αὕτη συνετέλεσε
νὰ μορφωθῇ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ εὐγενέστατον αἶσθημα
τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, ἣν καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
Χριστὸς ὡς ἀρχὴν τῆς νέας θρησκείας εἰσήγαγε, τῆς φιλο-
στοργίας καὶ τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης, ἣν τοιαύτην οὐδὲν ἑτε-
ρον ἔθνος μέχρι σήμερον ἀπέδειξεν. Οὐδεὶς βεβαίως ἀρνεῖται
ὅτι ἡ τῶν ἀνδρῶν ἐλευθερία νὰ τεκνοποιῶσι καὶ ἐξ ἄλλων
γυναικῶν καὶ ἡ διατριβὴ μετὰ δευτέρων ἐν ἀποδημίαις ἐπι-
σκοτίζει πῶς τὸν ὅλον ἀρχαῖον βίον. Ἀλλ' ἂν λάβωμεν ὑπ'
ὄψιν ἐξ ἐνὸς μὲν τὸν ἕτερον σπουδαῖον λόγον τῆς τεκνοποιή-
σεως, ἐξ ἄλλου δὲ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῶν ἀρχαίων, ὅτι ἑ-
καστος νουνεχῆς καὶ σώφρων μίαν μόνην σύζυγον στέργει
καθ' Ὁμηρον.

Ἐπεὶ ὅστις γ' ἐχέφρων ἀνὴρ
τὴν αὐτοῦ φιλέει καὶ κήδεται

θέλομεν παραδεχθῇ ὅτι ἡ δευτέρα γυνὴ τῶν ἀρχαίων διετέ-
λει τρόπον τινὰ ὑπηρέτις, προσωρισμένη νὰ καταπραΰνῃ τὰ
βάσανα τῆς ἀποδημίας. Ὅτι δὲ ἡ δευτέρα γυνὴ ἦτο δυστύ-
χημα τοῦ οἴκου, ἀπεδείχθη ἀνωτέρω ἐν τε τῷ βίῳ τῆς Ἑρ-
μιόνης καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος. Ὁ πρῶτος μάλιστα λόγος τῆς
τεκνοποιήσεως ἀποδεικνύει καὶ πάλιν αὐτὴν τὴν ἱερότητα
τοῦ γάμου πρὸς τε τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν πολιτείαν. Ὁ Με-
νέλαος βιαζόμενος ν' ἀπομακρύνῃ τὴν Ἀνδρομάχην τοῦ

Νεοπτολέμου ὁμολογεῖ πρὸς αὐτὴν ὅτι τὸ μεγαλύτερον δυστύχημα τῶν γονέων εἶναι νὰ μένωσι χωρὶς τέκνα, ἢ νὰ βλέπωσι τὰ τέκνα ἄγαμα.

Οὕτω λέγει ἡ Ἀνδρομάχη·

ἡμεῖς γὰρ εἰ σὴν παῖδα φαρμακεύομεν
καὶ νηδὺν ἐξαμβλοῦμεν, ὥς αὐτὴ λέγει,
ἐκόντες οὐκ ἄκοντες οὐδὲ βῶμοι
πίτνοντες αὐτοὶ τὴν δίκην ὑψέξομεν
ἐν σοῖσι γαμβροῖς, οἷσιν οὐκ ἐλάσσονα
βλάβην ὀφείλω προστιθεῖσ' ἀπαιδίαν (1).

ὁ δὲ Μενέλαος εἰς ταῦτα δικαιολογούμενος λέγει :

εὖ δ' ἴσθ', ὅτου τις τυγχάνει χρεῖαν ἔχων,
τοῦτ' ἔσθ' ἐκάστῳ μεῖζον ἢ Τροίαν ἐλεῖν·
κἀγὼ θυγατρί, μεγάλη γὰρ κρίνω τάδε,
λέχους στέρεσθαι, σύμμαχος καθίσταμαι·
τὰ μὲν γὰρ ἄλλα δεύτερ' ἂν πάσχη γυνή·
ἄνδρὸς δ' ἁμαρτάνουσ' ἁμαρτάνει βίου (2).

ἐν τοῖς ὁποίοις δηλοῦται ὅτι ἡ ἀπαιδία ἦτο τὸ μέγιστον κακὸν τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ ἔλλειψις γάμου τῶν τέκνων τὸ σπουδαιότερον μέλημα τῶν γονέων καὶ ἡ βαθυτάτη ἀποτυχία αὐτῶν. Τοιαύτη ἰδέα ἄλλως τε παρακινεῖ καὶ τὴν γενναίαν τοῦ Πολυνείκου ἀδελφὴν Ἀντιγόνην νὰ θρηνῇ, ὅταν βαίνει πρὸς θάνατον, αὐτὴ ἥτις ἐκοῦσα ἐδέχθη αὐτόν. Ὅτι δὲ ἐκ τῆς περὶ γάμου ἀγνῆς ἰδέας τῶν ἀρχαίων προέκυψεν, ἢ ἀνεπτύχθη κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ υἱικὴ στοργὴ καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀγάπη, οὐδεὶς βεβηχίως ἀμφισβητεῖ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ Σπαρτιάτιδες τραχεῖαι πρὸς τὸ σῶμα

(1) Εὐρ. Ἀνδ. στ. 360.

(2) Αὐτόθι στ. 368.

εἶχον σκληρυνθῇ καὶ κατὰ τὴν καρδίαν τοσοῦτον, ὥστε ἡ μήτηρ δὲν ἠρώτα ἂν ἀπέθανεν ὁ υἱὸς αὐτῆς, ἀλλὰ πῶς ἀπέθανεν, ἐνδοξος ἢ ἄδοξος, αἱ λοιπαὶ ὁμῶς Ἑλληνίδες, ἀκολουθοῦσαι τοὺς παλμοὺς τῆς μητρικῆς αὐτῶν καρδίας, μεγίστην δυστυχίαν ἐνόμιζον τὴν στέρησιν τῶν τέκνων. Ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ πρὸς τὰ τέκνα φιλοστοργίας τῶν γονέων ἀνεπτύχθη καὶ ἡ υἱικὴ στοργὴ καὶ ἀδελφικὴ ἀγάπη, τῆς ὁποίας θειοτέραν, ἀγνοτέραν οὐδὲν ἔθνος ἀπέδειξεν. Ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν εὐρίσκομεν τὴν μεμνηστευμένην Ἀντιγόνην θυσιάζουσαν καὶ ἔρωτα καὶ ἡσυχίαν καὶ βίον βασιλικὸν χάριν τυφλοῦ πατρός, τὸν ὁποῖον νεᾶνις αὐτὴ χειραγωγεῖ εἰς Ἀθήναις, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν αὐτὴν Ἀντιγόνην θυσιάζουσαν τὸν βίον τῆς χάριν τῆς ταφῆς τοῦ ἀδελφοῦ Πολυνείκου, τὴν Ἀλκηστιν θυσιαζομένην χάριν τοῦ ἀνδρός Ἀδμήτου, τὴν Ἀνδρομάχην ὑπομένουσαν τὰ δεινὰ τῆς αἰχμαλώτιδος χάριν τοῦ τέκνου Μολοσσοῦ, τὸν ὁποῖον νομίζει ὀφθαλμὸν καὶ ζωὴν τῆς, τὴν Ἑλένην τοῦ Μενελάου, ἥτις προκειμένου νὰ στερηθῇ τοῦ ἀνδρός τῆς, ὅτε κατὰ τὴν μυθολογίαν εὐρίσκετο ἐν Αἰγύπτῳ, προτιμᾷ ν' ἀποθάνῃ παρὰ νὰ γίνῃ σύζυγος ἄλλου, καὶ τὴν Πηνελόπην τέλος, ἥτις ἐθυσίασε καὶ νεότητα καὶ τύχην καὶ εὐδαιμονίαν χάριν τοῦ Ὀδυσσεύος καὶ Τηλεμάχου. Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι ὁ ἱερὸς γάμος ἀνέπτυξε φυσικῶς τῷ λόγῳ καὶ τὴν φυσικὴν συμπάθειαν τῶν ἀγαπωμένων πρὸς ἄλληλα.

Ὅτι ὁμῶς ἡ πολυγαμία παρὰ τοῖς Ἕλλησι κατὰ τοὺς παλαιτάτους χρόνους ἦν ἐπιτετραμμένη, φαίνεται ἐκ τε τοῦ Διός, τοῦ Ἡρακλείου, τοῦ Αἰγέως καὶ ἄλλων ἐπισήμων προσώπων. Οὕτω ἀναφέρεται ἐν τῇ κοσμογονίᾳ καὶ θεογονίᾳ τοῦ Ἡσιόδου ἡ πολυγαμία, ὁ Ζεὺς πατὴρ τοσοῦτων ἡμιθέων, πρὸς δὲ ὅτι ὁ μὲν Αἰγεὺς πρώτην σύζυγον ἔσχε τὴν θυγατέρα

τοῦ Ὀπλήτος, εἶτα μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Χαλκόδοντος, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος, κατόπιν ἄλλας, ὕστερον δὲ τὴν Αἰθραν, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ὁ Θησεὺς καὶ τελευταῖον τὴν Μήδειαν. Ὁ Θησεὺς ἐπίσης ἔσχε πολλὰς γυναῖκας, τὰς μὲν ἐξ ἀρπαγῆς, τὰς δὲ ἐξ ἔρωτος, τὰς δὲ καὶ νομίμους, ὁ Ἡρακλῆς ὡσαύτως πολλὰς, ἐξ οὗ προέκυψε καὶ ἡ πολυάριθμος τεκνογονία. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους, τοὺς χρόνους δηλονότι τῆς ἀκμῆς τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ γάμος περιωρίσθη εἰς μίαν μόνην γυναῖκα καὶ οὕτως ὥστε αὐστηρῶς ἐτιμωροῦντο οἱ πολυγαμοῦντες, ὡς καὶ οἱ διαταράττοντες τὴν οἰκογενειακὴν ἀρμονίαν. Οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ νόμοι αὐστηρότατοι ἐγράφησαν κατὰ τῶν ὅπωςδήποτε διαταραττόντων τὰ νόμιμα τοῦ γάμου, ὅτε προέκυψαν καὶ αἱ διάφοροι κατὰ τῶν νόθων ἄδικοι μὲν διατάξεις, ἀλλ' ὅπωςδήποτε συγκρατεῦσαι τὴν νομιμότητα τοῦ ἐνὸς μόνου γάμου.

Τ Ε Λ Ο Σ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ

Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἡ Α. Θ. Π. ὁ Οἰκουμενικ. Πατριάρ. Ἀνθιμος Ζ'.	σώμ.	20
Ἡ Α. Θ. Π. ὁ πρῶν Οἰκ. Πατριάρ. Νεόφυτος Η'.	»	20
Ἡ Α. Σεβασμιότης ὁ ἅγιος Λιτίσης κ. Βασίλειος	»	10
» » » ὁ ἅγιος Ἡρακλ. κ. Γερμανὸς	»	10
» » » ὁ ἅγιος Σμύρνης κ. Βασίλειος	»	10
» » » ὁ ἅγιος Πελαγωνείας κ. Κοσμᾶς	»	10
» » » ὁ ἅγιος Καστορίας κ. Φιλάρετος	»	10
» » » ὁ ἅγ. Μαγλενῶν κ. Ἰωαννίκιος	»	10
Ἡ Ἀ Θεοφυλία ὁ ἅγιος Μυριοφύτου Κωνσταντῖνος	»	10
Ἡ Α. Ἐξοχότης ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος κ. Ν.		
Μκυροκορδάτος		50
Ὁ Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλ. κ. Εὐγενιάδης	»	20
Ὁ κ. Εὐγ. Ζαλοκώστας Α'. Γρ. τῆς Β. Πρεσβείας	»	10
Παῦλος Στεφάνοβικ	»	10
Εὐστάθιος Εὐγενίδης	»	10
Χρῆστος Χατζῆ Χρήστου Γυμνασιάρχης	»	5

Τῇ Εὐγενεῖ φροντίδι τῆς Δεσποιν. Ἀριάδνης Σταματιάδου.

Ἀριάνη Σταματιάδου 1, J. Darderoff Cons. Rus-

se, Χριστοδουλίδης, Al. Veniamin Sismanoglou, Giof. Anastassachi, Leon Levy, Δημ. Χριστοδουλίδης, Γεώρ. Γεωργιάδης, Έλ. Θεοδοσιάδου, Άγγελική Πρύγγου, Έρ-
μιάνη Γ. Όρφανίδου, Κ. Α. Κωνσταντινίδης.

Τῇ εὐγ. φροντίδι τῆς Δεσποινίδος Ἑλένης Κουμπιά.

Δημ. Βοστάνης 1, Πέτρ. Χαβιαράς, Θεόδ. Λατκαρίδης,
Βασίλ. Γούτας, Γ. Κουρουβακάλης.

Τῇ εὐγ. φροντίδι τῆς Δεσποινίδος Χαρικλείας Μελανδινού.

Χαρ. Μελανδινού 1. Ά. Χοζάπης, Στ. Λαμπρίδης, Μ.
Μιχαηλίδης, Άγλαία Βείκου (2).

Τῇ Εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Γ. Δημητριάδου δικηγόρου.

Γ. Π. Δημητριάδης 2, Δ. Μακρῆς 1, Α. Ίωαννίδης,
Κ. Άλευράς, Α. Π. Τζαννέτος, Ν. Ίγγλέζης, Κ. Χατζαν-
δρέας, Β. Κ. Σιούντης.

Τῇ Εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ίωάν. Ταμποπούλου.

Ι. Ταμπόπουλος 1, Έλευθέρ. Βρυτσηῆς, Κ. Κωστόπου-
λος, Δ. Πανουργιάς, Ί. Χ. Ταμπόπουλος.

Τῇ Εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Μιλ. Τσόχατζη.

Ν. Μ. Παπαδόπουλος 1, Γ. Καραζήσης, Κ. Εὐσταθιά-
δης, Λεων. Παντελοῦς, Achille Drapanaski, Άλέξανδ.
Φιωρέντζης, Ι. Λεοντόπουλος, Σμαρ. Θαλασσινού.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Θεόδ. Κουρμούζη.

Θεόδ. Ν. Κουρμούζης 2, Κίμων Γ. Βλαστός 1, Κωνστ.
Φατσεάς, Πραξιτέλης Ν. Εὐκαρπίδης.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ν. Καραβοπούλου.

Ν. Καναδόπουλος 2, Γ. Άσπιώτης 1, Κ. Ι. Στεφανί-
δης, Κ. Βλοῦσος, Χαρ. Λέσιος, Ε. Στράτης, Γ. Βασδρα-
βέλης, Α. Άντωνιάδης, Κ. Κοτζιμανάκης.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Δ. Βαταβάλη.

Δ. Βαταβάλης 2, Β. Παλαμήδης 1, Μ. Β. Κιολεμένο-
γλους, Χ. Λάγος, Σ. Σκυλίτσης, Δ. Ροδοκανάκης, Έμμ.
Π. Ψωμάδης, Μάρκος Λάγγας, Β. Βασιδης.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Τριανταφύλλου Ταρταλίδου.

Τρ. Τανταλίδης 1, Γ. Κ. Σκαλιέρης, Σ. Σπανόπουλος,
Ή. Μαλιάκας, Κ. Κηλτσανίδης, Σ. Ε. Πανουργιάς, Β.
Σούντρης, Σμαράγδα Σούντρη, Δημ. Κυδωνιάτης, Ίωάν-
νης Ξένης, Άλέξ. Ταμπόπουλος, Σπυρίδων Ι. Κάντζιος,
Κωνσταντῖνος Κάντζιος.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Εὐριπ. Καστοριάδου.

G. D. Constantinides 1, Εὐριπ. Καστορ. 2, Δ. Φι-
λιππίδης, Χ. Δημητριάδης, Ξ. Άναστασιάδης, Ε. Ζωγρά-
φος, Γ. Φωτιάδης, Μ. J. Jimard.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Antoin Giorgiani.

A. Simonides 1, X. Sainoglou, A. Giorgiani,
I. T. Antoniadēs, I. Karamalayos, T. J. Saraclis 2,
Stavrides 1, Δ. Λαζαρίδης, Rohpani, Callias Geor-
giades.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ἀλεξ. Γεωργιάδου.

Χρῆστος Λεβυδάς 1, Νικόλαος Βαφειάδης, Ἀπόστ. Σ. Ἀράπης, Χρῆστ. Πενταζίδης, Ἀνώνυμος.

Τῇ εὐγ. φροντίδι τοῦ Ἱεροδιακόνου Διογ. Τακτικᾶκη.

Διογ. Τακτικᾶκης Ἱερδ. 1, Σπ. Α. Οἰκονομίδης, Θ. Ν. Κεβζαχίας, Νικητ. Κηνδικνίδης Πνευμ. Νεόφυτος Ἱερομόν. Ρωμ., Μιχ. Μουρκίδης, Χρ. Ἰωαννίδης, Μιχ. Μαρτυρόπουλος, Κωνστ. Ζίχας, Mallheu Lavadaski, Θεμελ. ἱεροδιάκ., Ἰωαν. Ἀργυριαδόπουλος ἱερεὺς.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Στασινοπούλου ἱατροῦ.

Εὐάγγ. Νικολαΐδης 1, Δημήτρ. Μαρμαρᾶς, Ἰωάν. Μπατζᾶς, Αἰκατ. Σιδέρη, Γεώργ. Βαμβάκης, Γ. Π. Στασινοπούλου, Ν. Π. Στασινοπούλου, Ἡρακλῆς Πακαλόπουλος, Κωνστ Κωνστόπουλος, Μ. Οἰκονομίδης 2, Ναοὺμ Δότας 2, Ν. Βουλαβίδης, Ρ. Patriano, Ν. Σημητζίης, Κωνστ. Μπατζᾶς, Ἡλ. Κοντούδης, Ἰωαν. Ἀσλανίδης, Χαλκιόπουλος Φαρμ. 2, Σεβαστὸς Φ. Καραφώτης, Γ. Καστρήτης, Ν. Κουρούκλης, Ἀθαν. Μανωλάτος, Νικόλ. Κωνσταντινίδης, Δ. Μαρλᾶς, Δ. Γ. Τζαγγόπουλος, Pierre Nipotis,

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Κωνστ. Ὁρφανουδάκη.

Δημ. Π. Σταυρίδης ἱατρός 1, Φ. Α., Κ. Κ. Ὁρφανουδάκης, Α. Φαρμακίδης, Δ. Πηπακωνσταντίνου, Α. Καρατζόπουλος, Π. Κυλίτης, Π. Πηπαρρούσης, Ἡλ. Γ. Βαλσαμάκης, Ἰωαν. Βακόλας.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ἀθανασ. Μάντικα.

Ἀγαμ. Ἀθ. Ἄκος 1, Ι. Ν. Βαρότσης, Π. Δελαγραμμάτικας, Μιχ. Μ. Μεζίκης, Γ. Παπλωματᾶς, Κλεομένης Καλεύρας, Δημήτρ. Πετρίδης, Σπυρ. Τίτος, Δημ. Ἀπέργης, Παναγ. Τσουνής, Μιτσοτάκης, Ι. Χ. Μπεκτάτος, Γεώργ. Πινάκης, Ἑρρίκος Κωνσταντινῶφ, Μl. Madelle, Προκόπιος Καψάλης, Χαράλαμπος Λογοθέτης 3, Ὀδυσσεὺς Πανᾶς.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ματθ. Πουπουντίσηφ.

Ματθ. Πουπουντίσηφ 1, Δημ. Παπαρζίτσηφ, Α. Ι. Δότσηφ, Ν. Κ. Παπᾶς, Χ. Τσίτσος, Χ. Τζάχος, Φ. Παπαδόπουλος.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ν. Βαφειάδου.

Νικ. Βαφειάδης 4, Γ. Δημητριάδης.

Οἱ ἐν τῇ Ῥοβερτεῖῳ σχολῇ.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ἀριστείδου Π. Ἀλτιναλμάζη.

Ἰ. Κοντοζῆς 1, Ἀ. Δ. Καλλίνικος, Δ. Ἰ. Χ. Ἀναστασίου, Γ. Θ. Β. Περβάνογλου, Δημήτριος Παπαδημητρίου, Ἀλκιβ. Γρ. Καραγιαννίδης, Nicolas G. Stavrakas, Μιχαήλ Ταμπουρᾶς, Δημήτριος Φουντουκᾶς, Κωνστ. Λ. Γαϊτάνος, Νικόλαος Σαγιάννος, Μ. Μανουηλίδης, Ἀριστείδης Π. Ἀλτιναλμάζης.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ν. Δ. Πιπιλιαγκοπούλου.

Ν. Δ. Πιπιλιαγκόπουλος 1, Γεώργιος Λ. Ζηκόπουλος, Μπόνης, Σ. Κ. Μαραγκός, Ἀλ. Ξανθόπουλος, Δ. Κ. Τρικυριώτης, Ἀθ. Μιχ. Τσαγγόπουλος.

(Περὶ γάμου τῶν ἀρχ. Ἑλλ. Κ. Ζιώγα)

**Οἱ τῆς ἐν Χάλκῃ Ἑλλ. Ἐμπορικῆς σχολῆς
μαθηταί.**

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Νικ. Σεϊτανίδου.

Κ. Δ. Πασκαλίδης 1, Αἰμίλιος Στάλιος, Ἀλέξανδρος Π. . . . , Ν. Πίνδου, Ἀνώνυμος, Ν. Παρίσσης, Γ. Μ. Ἀργύρης, Ἱπποκράτης Ν. Νικολαρεΐτης, Νικόλαος Εὐστρατιάδης, Δημήτριος Α. Περσίδης, Νικόλαος Ι. Σεμιτέλος, Εὐάγγελος Κ. Ἀλφατζῆς, Ὀδυσσεὺς Ἀλατζιδης, Νικόλαος Ζιαννέτος, Νικόλαος Βιθυνός, Δημήτριος Ν. Τζημούρτου, Μόσχος Παπαδόπουλος, Π. Χ' Βασιλείου, Ι. Δ. Ζάρκαδος, Ἡλίας Ι. Πετρόπουλος, Γ. Λάλας, Γ. Πετρίδης, Ἰ. Κανελλόπουλος, Εὐστράτιος Π. Χ' Βασιλείου, Ἰωάννης Γ. Ματαράκης, Α. Γ. Στεφάνου, Ἀθανάσιος Κ. Ρουσόπουλος, Varveris Constantin, Κωνσταντῖνος Γεωργιάδης, Γεώργιος Κουγιουμτζόγλου, Γεώργιος Π. Ζαροκάλης, Γεώργιος Θ. Κοντογούρης, Α. Γαλιατσάτος, Δ. Κουζούλης, Ἰωάννης Γ. Ἰωαννίδης, Ν. Α. Χ" Ἀναγνώστου, Σωτήριος Ὁδ. Καρακάσης, Ἀθανάσιος Ἀντωνίου, Δημ. Ἀγαλλίδης, Νικόλαος Κυναίγειρος, Κωνσταντῖνος Δεληγεώργης.

Τῇ εὐγ. φροντίδι τῶν ἀδελφῶν Μ. καὶ Γ. Βαρζάκου.

Ἑλένη Ν. Βαρζάκου 1, Ναοὺμ Ι. Βαρζάκου, Μιχαήλ Ν. Βαρζάκου, Πέτρος Ν. Βαρζάκου, Γεώργιος Ν. Βαρζάκου, Ἰωάννης Ν. Βαρζάκου, Δημήτριος Πέτρου, Ἰωάννης Κ. Σιουπίλλα, Ἀναστάσιος Κ. Σιουπίλλα, Κωνστ. Π. Στεργιοπούλου, Γιαν. Δ. Σιέμπε, Κωνστ. Χρ. Νιζτα,

Σωτήριος Κ. Σπράτζη, Νικόλαος Λάκης, Φώτιος Ἀναστασίου, Μιχαήλ Μπάνου, Παντελῆς Κ. Νάσκα, Νικόλαος Δαμιανός, Ἀδελφοὶ Πολίτη, Γ. Β. Σουβατζόγλου, Πέτρος Ν. Θανόπουλος, Mihram Karamatjian, Εὐάγγελος Ν. Τσίτσου, Στέργιος Ν. Μπογιάνα, Ματθαῖος Καραγιαννόπουλος 2, Ἀδελφοὶ Ἐμμανουηλίδη, Karabet Merdjanian, Εὐθύμιος Α. Τζίπη, Pierre G. Saufie, Χαρίτων Θεοδωρίδης, Βασίλειος Θεοδωρίδης, Ἀδελφοὶ Μηνᾶ, Joseph B. Pal, Θεόδωρος Ι. Τοχκάκη, Νικόλαος Κ. Λαζάρου, Mehmed Hassa, Χρήστος Ι. Ἰωαννίδης, Ἰωάννης Χατζῆ Χρήστου, Ράλλης, Α. Κιπριτζῆς, Μιχ. Ἀθ. Φίας.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ἐμμ. Κωνσταντινίδου.

Ἐμμανουὴλ Κωνσταντινίδης 1, Μηνᾶς Παντουβᾶς, Γεώργιος Ζαφειρόπουλος, Torbuato Sebastiani, Σταῦρος Ζαφειρίδης, Jean Philopous, Βασίλ. Μικόπουλος, Ἀναστάσιος Νόρρο, Δημ. Ἰσαΐης, Γεράσιμος Λιβαδάς, Σωκράτης Σ. Χρυστομάλλης, Ἀνώνυμος 2, Ἀνώνυμος 2, Ἀνώνυμος, Ἡρακ. Καστέλλης 1, Κλεόβ. Φιλαλήθης.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ἀλεξ. Λογγοβάρδη.

Ι. Φ. Λογγοβάρδης 1, Κ. Ν. Ζερβουδάκης, Βασίλ. Ὀνουφριάδης, Ι. Ξάρχος, Γ. Κούλουθρος.

Οἱ ἐν Πριγκήπῳ.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Γεωρ. Παπαρρόδου.

Γ. Παπαρρόδου 1, Λεων. Σ. Καλλάκης, Σταμτ. Ν. Εὐδας, Ἀλέξ. Γαλάτης, Ν. Τριανταφυλλίδης, Ἀναστ. Καγιαλόγλου, Ἐμμ. Λάζογλους.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Νικολ. Σταματιάδου.

Ν. Σταματιάδης 1, Γ. Γεωργόπουλος, Θ. Καλπακτσό-
γλους, Έμμ. Μ. Τζιρᾶς, Haig. Lemondjianne, Julle
Torell, Παντ. Α. Καστανάκης.

Ἐν Φαναρίῳ.

Παναγιώτης Στογιαννόπουλος 2.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ν. Βάου δικηγόρου.

Νικ. Γ. Βῆος 2, Ν. Μαστορόπουλος 1, Ν. Α. Μαρά-
κλης, Ν. Σ. Ἀλβέρτης, Γ. Καραμερτζάνης, Ε. Θεοφανί-
δης, Ν. Ἀλφαδζής, Γ. Κ. Πουλουλίδης, Α. Ι. Ὀλύμπιος,
Έμμ. Γ. Ἀντριᾶς, Μιχ. Θεστοκᾶς, Α. Ι. Οἰκονόμου, Μιλ-
τιάδης Ἀντίππας, Γ. Λούβρης, Ἀνδρ. Καββαδίας, Γ.
Μαζαράκης, Χαρ. Ἐλευθεριάδης, Βατ. Ἀνδρεάδης, Φραγ-
κῖσκος Μαυρογένης, Ι. Πετρίδης, Ξενοφῶν Τρωϊάνος, Γ. Α.
Σιδερίδης, Ἀλέξ. Έμμ., Γιασημάκης Γιασημακόπουλος,
Κωνστ. Κωλέτης, Ι. Δ. Πρόκος.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Γεωρ. Δελημιχάλη.

Γεώργ. Δελημιχάλης 1, Ξανθ. Δελημιχάλης, Ἀλέξ.
Κισσέογλου, Α. Coanu, Περικλ. Ταστσιδης, Ν. Χαριζό-
πουλος, Γ. Βασιλειάδης.

Οἱ ἐν Χαλκηδόνι.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ἀλκιβ. Στάφα.

Ἀλέξ. Γενήδουνα 1, Ἀλκ. Στάφας, Ν. Κυπριώτης,
Γ. Γιαννησόπουλος Ἀριστείδης Λύβας, Ἀνέστ. Σεφεριάδης,
Δημ. Κωνσταντινίδης, Luvien Levi, Κωνσταντ. Πρόκος,

Ἀχ. Ἀλτιντόπης, Νικόλ. Σκουλιδᾶς, Χρῆστ, Κερχγιαν-
νίδης.

Οἱ ἐν Ἀδριανουπόλει.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Μιλτ. Δουκίδου.

Ν. Ζ. 1, Χ. Δουλᾶς, Ἀστέριος Ζῆκος, Ὀδυσσεὺς Για-
ρήμης, Γεώργιος Κωνσταντινίδης, Γεώργιος Δήμου, Βασί-
λειος Παπαδόπουλος, Γεώργιος Βαφειάδης, Ἀπόστολος Θεο-
δωρίδης, Λιμπεράκης Διαμαντῆ, Ἀλέξανδρ. Χ" Στεφάνου,
Μιχαήλ Νικολαΐδης, Βλάχσιος Γεωργίου, Δημ. Σωτηριάδης,
Ζαφείριος Μύρκας, Κωνσταντῖνος Παπαδόπουλος, Ἀδαμάν-
τιος Ταβχακίδης, Ἀθανάσιος Νικολαΐδης, Κωνστ. Πασχα-
λίδης, Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος, Πέτρος Χ" Μιχαήλ, Μι-
χαήλ Τζημόπουλος, Θεολόγης Βαφειδης, Δημήτρ. Παπα-
δόπουλος Φλωρᾶς, Τριαντάφυλλος Παπαδόπουλος, Στέφα-
νος Β. Δουσίδης, Ἀγγελος Δ. Ἀρβανιτίδης, Ἀλέξανδρος
Λογοθετίδης, Ἀπόστολος Χαραλαμπίδης, Δημήτριος Πουρ-
τσιόπουλος, Ἰωάννης Ἡλιοῦ βιβλιοπώλης 10, Μιλτιάδης
Δουκίδης, Ι. Σφήκας 5, Χητζῆ Γεώργ. Ἀβραμίδης, Εὐστρ.
Π. Ἰωαννίδης, Βασίλειος Δ. Πετρίδης, Ἀπόστολος Ν Γα-
λισώτης, Κωνστ. Χ" Γεωργίου, Δημ. Γ. Κλαψίδης, Ἰωάν-
νης Ν. Ἀφεντούλης, Θωμᾶς Α. Κεταπόδης, Γεώργιος Α.
Σωτηρίου, Κωνστ. Δζιρίτης, Γεώργ. Δημητρίου.

Ἐν Ἀδριανουπόλει.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τῆς κ. Δεσπινίδος Ἀσπασίας Ζήση.

Α. Ι. Ζήση 1, Σ. Ι. Ζήση, Εὐπρ. Α. Φάστου, Ἰωάν-
νης Κ. Βεργάδης, Τ. Φάσσος, Στέφανος Δανιηλίδης, Ἀ-
λευρόπουλος, Γεώργιος Ρίζος.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Κωνστ. Χαραλάμπους.

Κ. Χαραλάμπους 1, 'Ι. Χαρόπουλος, Ν. Τζιαπράζης, Aristides D. Zotos. Charles Gulliani I. Νεστορίδης, Χ. Α. Γαροφυλλίδης, Φ. Μουσαμπίνη, C. Jullien. Τ. Χριστοδουλίδης, Β. Α. Βαρλαμίδης, Ε. Παπαδάκης, 'Αριστ. Παπᾶ 'Αγγελῆ, Παναγιώτης Δ. Χαραλάμπους, Χαράλαμπος Δ. Χαραλάμπους, Θωμᾶς Καλλίβουλος ἰατρός 2, Κ. Κυριαζῆς 2.

Τῇ εὐγ. φροντίδι τοῦ κ. Παντελῆ Κωνσταντινίδου.

Νικόλαος Παπαδόπουλος, Β Δ. Μήρας, Γεώργ. 'Αθανασίου, Τηλέμαχος Φάσσου, Κωστῆς Α. Μαναστηρλῆς, Νικ. Πασχόπουλος, Θεόδ. Χ. Κουρτίδης, 'Αν. Θεοδοσίου, 'Ιωάννης Θεοχάρους, Δ. Ι. Μοσχούτης, Γ. Μελετίου ἰατρός, Παναγῆς Στ. Μαργαῶ, Δ. Γ. Παναγιωτόπουλος, Βασίλειος Πάντου, Νικολ. Μαυρίδης, Ναούμ Κ. Παπαναούμ, 'Αλέξ. 'Ιακωβίδης, 'Αλέξ. Νικολάου, Ι. Χάσκου, Μιλτ. Πετζέλης, Θωμᾶς Δελλόπουλος, Θεοδόσιος Μοράβας, Δημ. Θεοδ. Μοράβας, Θεόδωρος Τσίλης, Π. Κωνσταντινίδης, 2. 'Ιωάν. Γ. Κατσάνου.

Οἱ ἐν Στεννιμάχῳ.

Τῇ εὐγ. φρον. τοῦ κ. Ι. Δημητριάδου Προξενικοῦ πράκτορος.

Ι. Δημητριάδης 10, Κωνστ. 'Αντωνιάδης, Μιχ. 'Αργ. Γκάνιογλου, Σωτήριος 'Αντωνιάδης, 'Αργύριος Δημητριάδης, 'Αθανάσιος 'Επιτρόπου, Θεόφ. Δ. Παπαθεοφίλου, Γεώργιος Δ. Παπαθεοφίλου, Χαράλαμπος 'Αστεριάδης, Βασίλειος Παπαδόπουλος, Κωνστ. Ι. Σιόμογλου, Κωνστ.

'Αργ. Μανώλογλου, 'Ιω. Παπαναστασόπουλος, Περικλῆς Παπαεμμανουήλ, Σωτήριος Τσηρίδης, 'Ιωάννης 'Αθ. Τσιαμπάζης, Γεώργιος 'Υψηλάντης, Σταῦρος Ι. Χατζηθέσιογλου, 'Ιάκωβος Νικολαΐδης, 'Αποστολος Χ" 'Ιωάννου, Δημήτριος Γ. Πετρίδης, 'Απόστολος Ι. Δάνης, Γεώργιος Ι. Ταβάκης, Δημήτριος Μ. Μήρας, Δημήτριος Γ. Ταβακίδης, Φίλιππος Στ. Νίκογλου, Χριστόδ. Κ. Μάρδας, 'Αθαν. Ι. Λιλίτσας, Δημήτριος Α. Μαρίντζογλου, Σωτήριος Α. Μπισδρέμης.

Οἱ ἐν Φιλιππουπόλει.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Εὐστρ. Πελέκη.

Πελ. Χριστοδούλου 1, 'Αχιλλεύς Θ. Σαμοθράκης, 'Αναστάσιος Γκέτας, 'Αθ. Καλογιαννίδης, Μιχ. 'Αγγελίδης, Νικόλαος Κομματίδης, Κρέων Π. Τριανταφυλλίδης, 'Αλέξανδρος Καρχεσίτογλου, 'Αχιλλεύς Χ". 'Αντώνογλους, 'Αθανάσιος 'Ανέστη, Διαμαντῆς Διαμαντόπουλος, Νικόλ. Βελισάριος, 'Αθανάσιος Θεοδωρίδης, Ζηχαρίας Δ. Παπᾶ, Δημήτριος Μανιάτης, 'Αγαμέμνων Ν Πεντοβελής, Νικόλαος Δ. Κάβρας, Κίμων Δ. 'Αργυριάδης, 'Αργύριος Γ. Σιταροᾶ, Κωνσταντῖνος Β. Στεφανίδης, Εὐστράτιος 'Αναστ. Πελέκης.

'Εκ Σελίτσης Μακεδονίας.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. 'Ιωάννου Φωτοπούλου.

Δημ. Γουτσιάδης 1, Λούκας Διβόλης, Κωνστ. Δ. Παπαγεωργίου, Μιχ. Τσασιάδης, Κ. Μαλέας ἰατρός, Θεόδ. Δάλλης ἰατρός, Ι. Ν. Φωτόπουλος, Νικόλ. Μακρόπουλος, Ι. Νικοπίδης φαρμακοποιός.

Οἱ ἐν 40 Ἑκκλησίαις.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Μιχ. Λυκίδου.

Μιχαὴλ Η. Λυκίδης 4, Π. Χατζηπέτρογλου 1, Ἰωάν. Μαγκριώτης, Ἀθρ. Ζαχαριάδης, Π Χ" Παρασκευᾶς Γ. Λεμονίδης, Χρ. Κ. Κόκκινος, Κυρ. Χ" Ἀθανασίου, Γ. Κ. Εὐσταθόπουλος, Ζ. Εὐστρατιάδης, Γ. Ἐμμ. Ἀνδροῦτσος, Βασίλειος Χρήστου, Κ. Χατζηγιαννάκης, Ματζαράκης Ἰ. Κοκκίνου, Στέφανος Λαζαρίδης.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ἀθ. Χηνοπούλου.

Ἀθαν. Χρ. Χηνόπουλος, Περικλῆς Χ. Παρασκευᾶς, Χρῆστος Χαρ. Χήνογλους, Δημήτριος Π. Ἀθανασιάδης, Κων. Ἀγγ. Μητάκος, Χρηστάκης Σ. Σακελλαρίδης, Μιχαὴλ Πασκούρης.

Οἱ ἐν Ἀγχιάλῳ συνδρουνταί.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Χριστ. Φυλακτοῦ.

Χριστ. Φυλακτός 1, Α. Ε. Μέγας, Ἀθανάσιος Π. Οἰκονόμος, Δημοσθένης Ι. Οἰκονόμος, Ἀλεξ. Μιχαηλίδης, Σταῦρος Εὐσταθιάδης, Α. Κ. Φυτανίδης, Ι. Δ. Καρακάσης, Α. Ἰωαννίδης, Κ. Πορφύριος, Δημήτριος Χριστοδουλίδης.

Οἱ ἐν Μαδδάβα.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Γεωρ. Π. Μυρίαση.

Μηνᾶς Ἀναγνωσταρᾶς 1, Ἀντώνιος Κακέτσης, Ἀθαν.

Παλαιολόγος, Ἀντώνιος Κόγιος, Γεώργ. Π. Μυρίασης, Στέφανος Στεφανίδης, Ἀδελφοὶ Πατζομαῖ, Giovanni Marcoroli, Πέτρος Παπαδράνικος, Γεράσιμος Ἀμούργας, Ἰωάννης Ἀμούργας, Ἀδελφοὶ Βιολλέτι, Blassio Arangouli, Konstantino Barapouti, Anastasi Seruato,

Ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ι. Καρλαγάνη.

Ζῆσος Πάππου 1, Ἰωάννης Γ. Καρλαγάνης, Ι. D. Ckantorinis, Λάζαρος Λιναρᾶς, Βασίλειος Δόδας, Δημήτριος Κ. Πούπας, Iussê Koên, Ἀλέξ. Δ. Βόγας, Βασίλειος Μπούσιας, Πέτρος Δ. Δάρης, Γεώργιος Δ. Δάρης, Δημήτριος Πασονίκας, Πέτρος Κεφάλας.

Ἐν Ξάνθῃ.

Δημήτριος Βασιλειάδης.

σώμ. 5

Ἐν Ὀδησσῷ.

Βασίλειος Μιχ. δ. φ. καθηγητής.

10

Ἐν Σμύρνῃ.

Δημ. Γ. Λίτσας 10, Δημήτρ. Εὐθυμίου 10.

Οἱ ἐν Μεγαρόβῳ.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Πέτρου Ν. Βαρζάκου.

Πέτρος Ν. Βαρζάκου 1, Μηνᾶς Ι. Βαρζάκου, Νικόλαος Α. Κορίννας, Παντελῆς Σάσκου, Μιχ. Κρεάστας, Νικόλ. Σαμπέκης, Νικ. Δ. Μπάλλας, Θεοχαράκης Μιχαηλίδης,

Ἀγγέλως Ἀν. Μαντόπουλος, Γεώργ. Ἀδ. Κκλλιστέρης,
Κωνστ. Παπαϊωάννου, Ἰάσκοι Νάλτσας, Κωνστ. Γ. Χ΄
Κώτσια, Γεώργ. Ν. Σρήκας, Φανή Σύρμου, Γεώργιος Ν.
Ζωγράφος, Σωτήριος Π. Μπάλλιου, Νικόλ. Μπατάλης,
Νικόλ. Βούκλης, Γεώργ. Παπακώστα, Μιχαήλ Στ. Κο-
τζανης, Αἰκατερίνη Παπασωτηρίου.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Γ. Δούτση.

Γεώργιος Μ. Δούτσης 2, Ἀναστάσιος Δόβας, Νικόλ.
Βίστας, Ἀνσ. Γιαννούλης 2, Περικλῆς Ζιόγα ἱατρός, Ἀλ-
κιβιάδης Μάλτος, Γεωργ. Ν. Κυριαζῆς 2, Δημ. Γ. Λίτσας
2, Γεώργ. Κίζας μαθημ., Ἀθαν. Σ. Βοσνιάκου, Θάλεια
Γ. Βῆτα, Ἀναστάσιος Μ. Δούτσης.

Τύρναβον.

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Ἀποστόλου Ζιώγα.

Νικόλ. Κυριαζῆς 1, Δημ. Κωνσταντινίδης, Μηνᾶς Χρι-
στόδουλος, Νικόλ. Δ. Παπαδήμας 2, Νικολ. Παραφέστας,
Κωνσταντῖνος Ν. Πάζας, Λουκᾶς Κ. Ψάλτης, Γιαννάκης
Δ. Δούτσης, Κωνστ. Ἀριστοτέλης, Γεώργ. Ι. Ψάλτης,
Ἀναστ. Γ. Μιζιώτης, Ἀπόστ. Ἀθανασίου, Μιχ. Κ. Λί-
τσας, Πέτρος Φισοπώλης, Γιαννάκης Ζιώγα 2, Διαμαντῆς
Χρήστου, Τάσκος Γεωργίου, Σωτήριος Κωνσταντίνου, Θω-
μᾶς Γιάν. Ζιώγχι, Νικολ. Γκιούσια, Γιανν. Τσίπος, Δημ.
Μπέλλας, Νικ. Μπέλλας.

Σημ. Συγγνώμην ἐξαιτούμεθα παρὰ τῶν κυρίων
συνδρομητῶν, ὧν τὰ ὀνόματα δὲν κατεχωρίσθησαν
ἐνεκα τῆς μὴ ἐγκαίρου ἐπιστροφῆς τῶν ἀγγελιῶν·
τοῖς δὲ λοιποῖς κυρίοις, τοῖς ἀναλαβοῦσι τὴν φρον-
τίδα τῆς ἐγγραφῆς συνδρομητῶν ἀπονέμομεν δημο-
σίᾳ τὰς εὐχαριστίας, καὶ ἰδίᾳ τῷ ἐν Ἀδριανουπόλει
φίλῳ μοι κυρ. Μ. Δουκίδῃ διευθυντῇ τῆς Ἑλλην.
Σχολῆς Ἀγίου Νικολάου.

© SISMANOGILIO
MILANO

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΠΑΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ εἰς τεύχη 4. Ἐκδοθεὶς ἐν Θεσσαλονίκῃ 1889.

ΦΥΣΙΚΗΣ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗΣ Πρακτικὰ μαθήματα. Ἐκδοθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει 1892.

Προσεχῶς ἐκδίδονται

ΤΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ, ἥτις περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν συγχρόνων Μακεδόνων ἐν σχέσει πρὸς τὸν βίον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ο ΝΕΟΣ ΠΑΟΓΓΑΡΧΟΣ, ἥτις ἡ παιδαγωγικὴ ἐν οἰκογενείᾳ κατὰ τὰς τῶν ἀρχαίων παιδαγωγικὰς ἀρχάς.

Ἀντίτυπα τοῦ περὶ Γάμου βιβλίου εὐρίσκονται ἐν τοῖς βιβλιοπωλείοις **Γ. Ι. Σεϊτανίδου**, Ἀδελ. **Νοτάρη**, **Α. Κ. Γεωργίου** καὶ **Σας** καὶ παρὰ τῷ συγγραφεῖ.

Τιμᾶται ἀργυρῶν γροσίων 10.